

675-კვ
2002

ISSN 1512-0961

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა ც ნ ე
PROCEEDINGS
ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
VOLUME 10
TOM

2002 № 3-4

თბილისი * TBILISI * ТБИЛИСИ

მთავარი რედაქტორი

ვ. პაპავა

სარედაქციო კოლეგია

რ. აბესაძე, თ. აქუბარდია (პასუხისმგებელი მდივანი), თ. ბერიძე, ჰ. გიორგაძე, მ. დაბროვსკი (პოლონეთი), ა. თეთრაული, მ. კაკულია, ა. კურატაშვილი, ა. კრედისოვი (უკრაინა), კ. ისმაილოვი (აზერბაიჯანი), ვ. შაუ (რუსეთი) ი. მესხია, კ. მიკულსკი (რუსეთი), ჯ. ოზრაიანი (აშშ), ნ. პაიჭაძე, კ. პოტელი (ბელგია), ზ. სამედ-ზადე (აზერბაიჯანი), ა. სილაგაძე, შ. ტაბატა (იაპონია), ჯ. ტედსტრომი (აშშ), ა. ფილიპენკო (უკრაინა), თ. ჩიკვაიძე, ლ. ჩიჭავაძე, გ. წერეთელი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), ნ. ჭითანავა, მ. ჯიბუტი, ლ. ყორღანაშვილი.

EDITOR-IN-CHIEF

V. PAPAVA

EDITORIAL BOARD

R. Abesadze, T. Akubardia, T. Beridze, L. Chikava, T. Chikvaizde, N. Chitanava, A. Filipenko (The Ukraine), H. Giorgadze, M. Djibuti, M. Dabrowski (Poland), E. Ismailov (Azerbaijan), M. Kakulia, L. Korganashvili, A. Kuratashvili, A. Kredisov (The Ukraina), V. Mau (Russia), I. Meskhia, K. Mikulski (Russia), J. O'Brien (USA), N. Paichadze, C. Potelle (Belgium) Z. Samed-Zade (Azerbaijan), A. Silagadze, Sh. Tabata (Japan), J. Tedstrom (USA), A. Tetrauli, G. Tsereteli (Deputy Editor in-Chief).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

В. ПАПАВА

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Р. Абесадзе, Т. Акубардия, Т. Беридзе, Г. Гиоргадзе, М. Домбровский (Польша), М. Джибути, М. Какулия, А. Кураташвили, Л. Корганашвили, А. Кредисов (Украина), Э. Исмаилов (Азербайджан), В. Мау (Россия), Я. Месхия, К. Микульский (Россия), Дж. О'Брайен (США), Н. Паичадзе, К. Потель (Белгия), З. Самед-заде (Азербайджан), А. Силагадзе, Ш. Табата (Япония), Дж. Тедстром (США), А. Тетраули, А. Филипенко (Украина), Г. Церетели (зам. главного редактора), Л. Чикава, Т. Чикваидзе, Н. Читанова.

380007, თბილისი, კიკოდის 14, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
3. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
ტელ: (995-32) 996-853, ფაქსი: (995-32) 998-389

P. Gugushvili Institute of Economics, The Georgian Academy of Sciences,
14, Kikodze street, Tbilisi, 380007, Georgia
Tel: (995-32) 996-853, Fax: (995-32)998-389

Институт Экономики им. П. Гугушвили АН Грузии,
ул. Кикодзе, 14, Тбилиси, 380007, Грузия
тел (995-32) 996-853, факс (995-32) 998-389

E-mail: papavavladimer@posta.ge
<http://georgia-gateway.org/matsne/>

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა ც ბ ე
PROCEEDINGS
ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
VOLUME 10 № 3-4
ТОМ

ჟურნალი დაარსდა 1992 წლის ოქტომბერში
The journal is established in October, 1992
Журнал основан в октябре 1992 г

გამოდის წელიწადში 4-ჯერ
The journal is published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

თბილისი "მეცნიერება"
TBILISI "METSNIEREBA"
ТБИЛИСИ "МЕЦНИЕРЕБА"
2002

შენიშვნები

ელდარ ისმაილოვი	149
ცენტრალური კავკასიის ეკონომიკური ინტეგრაციის გეოპოლიტიკური წინამძღვრები	
თამაზ აკუბარდია	152
სახელმწიფო ქონების პრივატიზების ფორმების შესახებ	
კოეზანაძე ირაკლი	173
საბანკო ინსტიტუტების დაზღვევის სისტემის როლი ეკონომიკური და სოციალური სტაბილურობის უზრუნველყოფაში	
მხვინვე ვიორგაძე	175
რეგიონის ხარვეზიტაციის კლიმატის შეფასების პრობლემები	
ჯონ ო'ბრაიენი	210
ფროიდის ცივილიზაციის ხელახალი ვიზიტი ბირთვულ ხანაში	
ნიკა გიგინეიშვილი	232
მონეტარული ტრანსმისია საქართველოში	
დადი ჩაგელიშვილი	245
მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და ზოგიერთი საკითხი სასაქონლო ბაზრის ფორმირების შესახებ საქართველოს ინფორმაციული კომუნიკაციის სისტემაში	
მაია ფეკრიშვილი	249
პროტექციონიზმი და თავისუფალი ვაჭრობის განვითარების ტენდენციები	
მურმან ცარციძე	260
შრომის ბაზრის არსისა და ფუნქციების თანამედროვე გაგება	
ნოდარ ტანაია, მარინა ტაბატაძე	275
სტანდარტების საერთაშორისო სისტემა და საქართველო	
ზურაბ თევზაძე	287
ტრანსპორტის ეკონომიკური ხარვეზილიანობა და მისი შეფასების მაკროეკონომიკური მიდგომა	
აკადემიკოს აფანიდილ გუნიას 90 წელი შეუსრულდებოდა	302

CONTENTS

Eldar Ismailov	150
On the Geopolitical Aspects of Economic Integration of Central Caucasus	
Tamaz Akubardia	161
On the form of privatization of state property	
Irakli Kovzanadze	174
Role of Deposit Insurance System in Ensuring Economic and Social Stability	
Mikheil Giorgadze	182
Problems of Assessing Investing Climate of the Region	
John C. O'Brien	184
Freud's Civilization Revisited in the Nuclear Age	
Nika Gigineishvili	214
Pass-Through from Exchange Rate to Inflation. Monetary Transmission in Georgia	
Lali Chagelishvili	247
STP and Some Questions About Formation of Goods Market in Communication System of Georgia	
Maia Peckrishvili	258
Protectionism and the Traits of Free Trade Development	
Tsartsidze Murman	273
Modern Understanding of the Essence and Functions of Labour Market	
Nodar Tanaya, Marina Tabatadze	285
International system of standards and Georgia	
Zurab Tevzadze	299
Economic Benefits of Transport and Macroeconomic Approach for their Assessment	

СОДЕРЖАНИЕ

Эльдар Исмаилов	123
О геополитических предпосылках экономической интеграции центрального кавказа	
Тамаз Акубардия	162
О формах приватизации государственного имущества.	
Ираклий Ковзанадзе	163
Роль системы гарантирования банковских вкладов в обеспечении экономической и социальной стабильности	
Михеил Гиоргадзе	183
Проблемы оценки инвестиционного климата региона	
Джон О'Брайан	212
Новый виток цивилизации Зигмунда Фрейда в Ядерную эпоху	
Ника Гигинешвили	233
Влияние обменного курса валюты на инфляцию: монетарная трансмиссия в Грузии	
Лали Чагелишвили	235
НТП и некоторые вопросы формирования рынка в системе информационной климатизации Грузии	
Маия Пекришвили	258
Тенденция развития протекционизма и свободной торговли	
Мурман Царцидзе	274
Современное понимание сущности и функций рынка труда	
Нодар Танаева, Марина Табатадзе	286
Международная система стандартов и Грузии	
Зураб Тевзадзе	300
Экономические выгоды транспорта и макроэкономический подход их оценки	

О ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРЕДПОСЫЛКАХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАВКАЗА

Эльдар Исмаилов

*Азербайджанский Институт Стратегических
Исследований Развития Кавказа
Баку, 370002, ул. Б. Меджидова 47, Азербайджан.
Поступило 5 августа 2002 г.*

Резюме. В данной статье проведён краткий исторический обзор интеграционных процессов на Кавказе за последние три века, определены геополитические предпосылки, основные направления и этапы экономической интеграции кавказского региона на современном этапе. Проанализированы существующие модели интеграции Кавказа и дана их классификация. Предложена новая методология определения параметров и структуры кавказского региона:

1. Центральный Кавказ, включающий три независимых государства – Азербайджан, Грузию, Армению;
2. Северный Кавказ, состоящий из приграничных, автономных государственных образований Российской Федерации;
3. Южный Кавказ, включающий приграничные с Азербайджаном, Грузией и Арменией илы Турции (Юго-Западный Кавказ) и северо-западные останы Ирана (Юго-восточный Кавказ).

Такой подход позволил восполнить целостность Кавказа «недостающими элементами», т.е. северо-западными районами Ирана (останы- Восточный Азербайджан и Западный Азербайджан) и северо-восточными областями Турции (илы Карс, Ардаган, Игдыр и Артвин). Предложена реалистичная модель интеграции региона - «3+3», объединяющая три независимые государства Центрального Кавказа и региональные державы (Россия, Турция и Иран), которые

22681

ԱԶԵՐԲԱՅՅԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ՏՈՑԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

должны быть вовлечены в процесс общерегиональной интеграции исключительно одновременно.

Обоснованно иницилирующее ядро общерегиональной интеграции – Центральный Кавказ, где в качестве первого шага предполагается развитие системных экономических отношений между Азербайджаном и Грузией. Разработаны главные принципы, формы и методы создания Кавказского Общего Рынка – основы формирования экономической системы Центрального Кавказа.

* * *

Кавказ, до недавнего времени входивший в единое политическое пространство СССР, ныне стал ареной взаимодействия и столкновения различных геополитических и экономических интересов [1]. В отличие от других выделившихся регионов СССР – Прибалтики, Центральной Азии, западнославянской части СССР – правовое и политическое положение кавказских стран относительно мирового сообщества оказалось неоднородным. Кавказ утратил свою политико-правовую и социально-экономическую целостность. Северный Кавказ находится под юрисдикцией Российской Федерации. Из трёх так называемых закавказских республик, получивших политическую независимость, две – Азербайджан и Грузия, ориентирующиеся на Запад, сотрясаются изнутри этнополитическими конфликтами, в которых этнические меньшинства пользуются покровительством бывшей метрополии. Армения же, являясь фактически государством-сателлитом России, продолжает проводить её политику на Кавказе.

Многомерность политического пространства Кавказа, вовлечённость – частично в виде прямого участия, частично в качестве внешнего фактора – в процессы реформирования России, имеющие бурное и непредсказуемое развитие, значение региона как кладовой углеводородных ресурсов и транспортного коридора для вывоза центрально-азиатской нефти и газа на мировой рынок, сложный ход становления государств – всё это привлекает к Кавказу внимание как научной об-

щественности, так и политиков [2]. Каждая страна, имеющая интересы на Кавказе (Россия, Турция, Иран, США, Европейские и Азиатские страны и др.), разрабатывает свою систему взглядов на этот регион и перспективы его развития [3].

Каким бы ни был разброс мнений или подходов к ситуации на Кавказе и перспективам развития интеграционных процессов в регионе, существующий ключевой вопрос – сохраняют ли силу традиционные (российские) факторы, определяющие сложную судьбу Кавказа, или будущее за набирающими темпы новыми стратегическими приоритетами, - позволяет классифицировать системы взглядов по двум позициям:

1. единый Кавказ в новой политической системе отношений;
2. будущее Кавказа представляет собой новую модификацию старой интеграционной модели.

Зачастую под новыми стратегическими приоритетами подразумевают вытеснение одного традиционно приоритетного фактора влияния (российского) другими (западным, турецким, исламским и др.). Эту дихотомию нередко называют сменой одного «старшего брата» другим.

Очевидно, что такая двухполосная систематизация интеграционных процессов на Кавказе выглядит упрощенной. Для понимания сегодняшней ситуации, а также для разработки принципов и основных направлений формирования регионального интеграционного сообщества важным условием является осмысление и обобщение исторического опыта интеграционных процессов, происходивших на Кавказе.

А. История вопроса

Интеграционное движение народов Кавказа началось в конце XVIII века в связи с экспансионистской политикой Российской империи, приведшей к длительной русско-кавказской войне, в которой малочисленные народы Северного Кавказа вынуждены были объединиться для совместной борьбы за независимость [4]. Первой крупно-

масштабной попыткой достижения этой цели явилось движение, начатое Шейхом Мансуром в 1785 году, которое, впрочем, не смогло привести к созданию устойчивого интеграционного образования народов Кавказа [5]. Позже, лишь Шейху Шамилю удастся на этно-религиозном принципе создать устойчивое интеграционное сообщество на Северном Кавказе - Имамат, который просуществовал с 1834 г. по 1859 г. [6].

С распадом Российской империи в начале XX века на Северном Кавказе вновь усиливаются интеграционные процессы. Закономерным их следствием явилось создание в 1918-1920 годах независимой Горской Республики, объединившей многие народы Северного Кавказа [7]. В этот же период (апрель 1918 года) в южной части Большого Кавказа впервые была создана Закавказская Демократическая Федеративная Республика. Данное интеграционное образование просуществовало всего лишь месяц, распавшись на три независимых государства - Азербайджанскую Демократическую Республику, Грузинскую Демократическую Республику и Армянскую Республику [8].

С укреплением в России власти большевиков (коммунистов) интеграционные процессы на Кавказе принимают новый характер, а именно, в 1922 году формируется интеграционное объединение на политико-идеологическом принципе - Закавказская Советская Федеративная Социалистическая Республика (ЗСФСР), в состав которой вошли уже советские республики - Азербайджан, Грузия и Армения. ЗСФСР, являясь интеграционным образованием в составе более крупного объединения - СССР, по своей сути был лишь промежуточным механизмом, обеспечивающим более эффективное управление Центра этим «турбулентным» регионом. Выполнив свои основные функции (сглаживание межэтнических противоречий, создание основы экономической интеграции Закавказья с Россией и т.д.), ЗСФСР был упразднен в 1936 году [9].

После упразднения Горской Республики и Закавказской Советской Федеративной Социалистической Республики основные экономико-правовые механизмы были ориентированы на интеграцию автономных республик Северного Кавказа в единый Северокавказский экон-

номический район [10] и союзных республик Закавказья [11] в единый Закавказский экономический район [12], а также этих районов между собой и центром. Они продолжали функционировать в составе единого народнохозяйственного комплекса СССР как целостные регионы вплоть до распада Советского Союза.

После развала СССР [13] вновь, как и в начале XX века, в южной части Большого Кавказа образовались три независимых государства – Азербайджанская Республика, Армянская Республика и Республика Грузия, а на Северном Кавказе активизировались интеграционные процессы для объединения усилий в борьбе за независимость. Чечня, объявив свою независимость в 1992 году, возглавила это движение [14].

Таким образом, краткий исторический обзор интеграционных процессов на Кавказе показывает, что они происходят циклично и прямо связаны с возникновением экстремальных ситуаций в России. В этой ситуации усиление интеграционных процессов на Кавказе приводило к образованию хрупких сообществ, распадавшихся вследствие стабилизации ситуации в России и укрепления ее власти над регионом.

В конце XX - начале XXI в.в. из-за сложившейся новой экстремальной социально-политической ситуации кавказские государственные образования впервые приобрели возможность интегрироваться в единый социально-экономический союз, отвечающий сущностным интересам развития региона в целом и каждого из его субъектов в отдельности. Эта задача может быть реализована лишь при условии разработки реалистичной модели кавказской интеграции.

Б. Модели кавказской интеграции

В настоящее время нет недостатка в предлагаемых концептуальных моделях кавказской интеграции (Кавказский Общий Дом, Кавказский Общий Рынок, Соединенные Штаты Закавказья и др.). Число участвующих в них стран варьируется от «двойки» (Азербайджан, Грузия) до «восьмёрки» (Азербайджан, Грузия, Армения, Турция, Россия,

Иран, США и Евросоюз). Сочетания и последовательность участия отдельных государств в этих моделях различно, и каждая из них нацелена на решение определенных задач.

Выдвинутая сразу после распада СССР идея «Кавказского Общего Дома» [15] («КОД») явилась, по существу, преемницей идеи «Свободного Кавказа» и представляет собой её модернизированный и приспособленный под новую геополитическую реальность вариант, преследующий цель достижения мира, стабильности и процветания на Кавказе.

Первым шагом в этом направлении стало создание в 1989 году Ассамблеи Горских Народов Кавказа, которая в 1991 году была трансформирована в Конфедерацию, объединившую чеченцев, кабардинцев, адыгейцев, абазинцев, абхазов и другие народы Кавказа [16].

На начальном этапе идея «Кавказского Общего Дома» вызвала широкий резонанс среди северокавказских народов, которые представляли региональную интеграцию как объединение лишь Северного Кавказа. Однако отсутствие у автономных северокавказских образований ряда необходимых предпосылок (государственного суверенитета, недостаточности собственных ресурсов и др.) делало невозможной реализацию поставленной цели. По мере роста осмысления этих реалий, северокавказские политики все отчетливее стали осознавать необходимость расширения сотрудничества со своими южными соседями – Азербайджаном и Грузией, непосредственно заинтересованными в Кавказской интеграции.

В последующем, в результате укрепления власти Москвы над автономными образованиями Северного Кавказа стало ясно, что их самостоятельное участие в общекавказской интеграции отодвигается в более отдалённую историческую перспективу. С другой стороны, армянская экспансионистско-террористическая политика в Закавказье сделала практически невозможным в ближайшей перспективе участие этой страны в региональном интеграционном объединении. Таким образом, хотя со временем идея «Кавказского Общего Дома» и приобрела широкое региональное значение, в реальности она стала практически нерезализуемой.

Столь же нереалистична в нынешних условиях модель кавказской интеграции, в которой совместно выступали бы Азербайджан, Армения и Грузия [17]. Возможность ее реализации блокируется оккупацией Арменией части территории Азербайджана [18], а также армянскими сепаратистскими устремлениями на территории Самцхе-Джавахетии в Грузии [19]. Очевидно, что Азербайджан объективно не может быть заинтересован в налаживании экономического сотрудничества с Арменией, проводящей в его отношении экспансионистскую политику. Опасность повторения «второго Карабахского конфликта» в Джавахетии заставляет Грузию с крайней осторожностью вести отношения с Арменией, одновременно активно сближаясь с Азербайджаном.

Одним из вариантов этой модели является идея создания Соединенных Штатов Закавказья (СШЗ) [20], которая на первых порах предполагает объединение Азербайджана и Грузии с последующим возможным подключением Армении. По мнению автора, с помощью данного подхода возможно решение проблемы сепаратизма, являющейся основным тормозом развития Азербайджана и Грузии, путем вхождения в СШЗ Абхазии, Южной Осетии и Нагорного Карабаха «на правах федеральных земель, но без права отделения».

Еще одним из вариантов интеграции Кавказа является модель «3+1», предложенная Россией, которая была оглашена на Кисловодском саммите в 1996 году. На встрече, где помимо представителей Азербайджана, Грузии, Армении и России, участвовали также руководители автономных образований Северного Кавказа (кроме Чечни), российская сторона неоднократно заявляла об «интересах России в Закавказье» и что Кавказ «геополитически не может быть отторгнут от России». Предлагаемая российской стороной концепция кавказской интеграции «3+1», отражая, в основном, интересы одной стороны и не вполне соответствуя целям независимых кавказских государств, не смогла продвинуться дальше проектной стадии.

Наряду с этим, следует выделить также модели субглобальной интеграции, призванные ускорить реализацию планетарной функции Кавказа как центра, связывающего крупные региональные системы

(например, Европейское Сообщество и Азиатско-Тихоокеанский регион). Одним из вариантов данного типа является проект «3+3+2», (Россия-Турция-Иран + Азербайджан-Грузия-Армения + США-Евросоюз), обсуждавшийся на Стамбульском саммите государств – участниц ОБСЕ в 1999 г.

Таким образом, анализ существующих моделей интеграции Кавказа позволил выделить следующие основные группы:

Модели «Кавказского Общего Дома», включающие автономные республики Северного Кавказа* и независимые государства Кавказа;

- Модели, объединяющие независимые государства Кавказа – Азербайджан, Грузию и Армению;
- Модель «3+1», объединяющая независимые республики Кавказа и Россию;
- Субглобальные модели, включающие три независимых кавказских государства, три сопредельные страны и другие мировые державы («3+3+2»).

Во всех этих проектах есть интересные моменты, и аргументы авторов в пользу жизнеспособности своих проектов выглядят весьма убедительно.

Однако, все они до сих пор остаются лишь абстрактными моделями, реализация которых по различным объективным и субъективным причинам не происходит, притом что идея кавказской интеграции активно поддерживается мировым сообществом. Представляется, что имеющиеся модели страдают одним общим недостатком, не позволяющим им стать полноценной концептуальной основой практических действий по запуску социально-экономического механизма интеграции: он состоит в неадекватном видении всей проблемы кавказской интеграции, ее структуры, механизмов и иницилирующего ядра.

Разработка реалистичной модели кавказской интеграции, которая может быть положена в основу практических действий в этом направлении, диктует необходимость определения места и роли Кав-

---

* Некоторые авторы «КОД» предполагают, что автономные республики Северного Кавказа должны участвовать в этой модели как независимые государства.

каза в мировом политическом пространстве с учетом глобальных и региональных изменений [21], а также переосмысления понятийного аппарата и преодоления стереотипного способа политико-географического деления Кавказа.

В. О понятии «Кавказ»

Современное содержание геополитического понятия «Кавказ» своими корнями восходит к XVIII-XIX в.в. – периоду завоевания Кавказа Россией. Именно с её приходом в кавказский регион начинается его деление на Кавказ и Закавказье (за Кавказом). Позже, для обозначения территорий к северу от завоеванного Закавказья вводится понятие «Северный Кавказ».

Однозначно, категория «Закавказье» была продуктом российской внешнеполитической концепции, которая отражала подход метрополии к политико-административному делению завоеванного региона. Разумеется, при этом интересы народов региона, а также исторически сложившиеся в регионе экономические, культурные и иные связи зачастую приносились в жертву интересам Российской империи. Более того, категория Закавказья подспудно предполагала, что территории, находящиеся южнее Большого Кавказского хребта, не относятся к собственно Кавказу, располагаются за ним, т.е. вне его. Тем самым, эта категория фактически представляла собой выражение и в некоторой степени средство достижения политической цели Российской империи в кавказском регионе – разделение местных народов, проживающих в северной и южной частях завоеванного Кавказа.

Несомненно, категория «Закавказье» несла в себе не просто географический, а геополитический смысл. Это видно хотя бы из того, что «Закавказье» простиралось только до южных государственных границ Российской империи в кавказском регионе и менялось в своих размерах вместе с их изменениями. Так, в конце XIX века, после того как Карская область Османской империи была завоевана Российской империей, она считалась составной частью Кавказа. Однако после по-

тери Россией Карса, Ардагана и Баязета в российских политических и исторических документах они перестали упоминаться как кавказские. Эти области, провозгласив независимость, в ноябре 1918 года создали государство - «Юго-Западную Кавказскую (Карскую) Демократическую Республику» [22].

Отражая существующую геополитическую реальность, а именно, - абсолютное доминирование России в кавказском регионе, категория «Закавказье» использовалась вплоть до начала 90-х годов XX века.

Первой попыткой отказа от «российской» модели геополитического деления региона стала замена категории «Закавказье» на более корректную категорию «Южный Кавказ», включающий все те же республики – Азербайджан, Армению и Грузию.

Следует подчеркнуть, что понятие «Южный Кавказ», также, как и предшествовавшая ему категория – «Закавказье», несет в себе «российский» геополитический смысл, поскольку обозначает часть кавказского региона, добившуюся независимости от России (СССР), в отличие от Северного Кавказа, оставшегося в составе Российской Федерации. Деление Кавказа на две эти части проводится опять-таки в соответствии с границами между Россией и независимыми странами Кавказа. Не случайно, что термин «Южный Кавказ» вошел в обиход и утвердился с момента распада СССР. Тем самым, категория «Южный Кавказ» отразила важный аспект новой геополитической ситуации на Кавказе - возникновение здесь трех независимых государств.

Невозможно переоценить историческое значение этого события для дальнейших судеб всего Кавказа, ибо оно заложило фундамент для построения в исторической перспективе единого Кавказа тем, что - предоставило наиболее крупным кавказским народам собственную государственность и открыло дорогу для их консолидации.

В этой связи следует уточнить смысл понятия «кавказское государство». Прежде всего, как и всякое другое, это государство должно обладать необходимыми признаками государственности. Во-вторых, оно должно территориально располагаться на Кавказе. В настоящее время перечисленным условиям полностью соответствуют только

Азербайджан, Грузия и Армения. Что касается России, то это государство может считаться сопредельным с кавказским регионом, поскольку лишь малая часть его территории относится к Кавказу.

В свете этого можно выделить еще одну смысловую нагрузку понятия «Южный Кавказ». Это, возможно, не вполне осознанное стремление подчеркнуть кавказскую природу трех «южнокавказских» государств в противовес России, постоянно претендующей на статус «Кавказского государства» с определенной геополитической подоплекой.

Тем не менее, термин «Южный Кавказ» в нынешнем его значении не вполне адекватно отражает изменение сущности и содержания геополитических процессов, происходящих на Кавказе. По существу, здесь имеет место механическая замена одного понятия другим в рамках прежней, «российской» модели структуризации Кавказа, делящей его на Северный и Южный (Закавказье) в пределах постсоветского пространства. Данная модель страдает, на наш взгляд, двумя основными недостатками. Во-первых, она изжила себя, поскольку исчезла ее основа – геополитическая реальность периода монопольного доминирования России (Советского Союза) на Кавказе. Во-вторых, указанная модель базируется на неверном отражении исторически сложившихся социально-экономических, социокультурных и этнических параметров Кавказа. Речь идет о неправомерном сужении этих параметров за счет того, что в пределы Кавказского региона не включаются северо-восточные области Турции (илы Карс, Ардаган, Артвин, Игдыр и др.) и северо-западные области Ирана (останы Восточный Азербайджан и Западный Азербайджан). Указанные области многие века до завоевания Россией Кавказа находились в одном социально-экономическом и этнокультурном ареале, где и в настоящее время проживают в основном кавказские народы, что позволяет считать их «кавказскими» областями этих стран, как и кавказский регион России (Северный Кавказ).

В пользу данной позиции можно привести еще и тот факт, что Армения, считающаяся Кавказским государством, также как и вышеуказанные области Турции и Ирана, находится вне Большого Кавказа.

Вместе с тем, как территория Армении, так и северо-восточные районы Турции (Карс, Игдыр, Ардаган и др.) равноудалены от Большого Кавказа и частично расположены на территории Малого Кавказа.

Исходя из вышесказанного, нам представляется возможным предложить следующий способ структуризации Кавказского региона:

1. Центральный Кавказ, включающий три независимых государства – Азербайджан, Грузию, Армению;
2. Северный Кавказ, состоящий из приграничных автономных государственных образований Российской Федерации;
3. Южный Кавказ, включающий приграничные с Азербайджаном, Грузией и Арменией илы Турции (Юго-Западный Кавказ) и северо-западные останы Ирана (Юго-восточный Кавказ).

Предлагаемый вариант определения параметров Кавказа и деления его социально-экономического пространства, по нашему мнению, наиболее полно и точно воспроизводит современную геополитическую реальность в регионе, охватывает все его составные элементы (страны, области, автономные образования) и учитывает исторически сложившуюся специфику Кавказа как социокультурного образования. Тем самым, деление Кавказского региона на центральную, северную и южную части позволяет наметить принципиально новые, реалистичные пути развития интеграционных процессов на Кавказе.

Г. Пути интеграции Кавказа

Предложенная методология определения параметров и структуры социально-экономического пространства Кавказа в отличие от традиционных подходов, охватывающих лишь территории постсоветского пространства (Северный Кавказ и Закавказье), предполагает также включение северо-западных областей Ирана и восточных областей Турции. На первый взгляд, может показаться, что это еще более усложнит и без того архисложную геополитическую картину региона. Однако, именно такая постановка вопроса позволяет восполнить целостность Кавказа «недостающими элементами» и тем самым достичь

динамичного, стабильного и системного развития интеграционных процессов во всём регионе, т.е. мы предлагаем модель интеграции Кавказа («3+3»), объединяющую независимые государства Центрального Кавказа (Азербайджан – Грузия - Армения) и региональные державы (Россия - Турция - Иран).

Г.1. Социально-политические предпосылки интеграции Кавказа

Оценка современной геополитической картины Кавказа в рамках предложенной модели позволяет более точно определить общественно-политические предпосылки интеграции всего региона, выделить сущностные социально-экономические отношения между его составными частями.

Кавказ, как целостный социально-экономический объект всегда находился и сейчас продолжает находиться в сфере особых интересов региональных держав – Ирана, Турции и России [23], каждая из которых, имея свои интересы в этом регионе и по-своему представляя себе его целостность, влияла и влияет на процесс интеграции кавказских государственных образований и темпы их развития посредством своих политико-правовых и экономических рычагов. Вместе с тем соотношение сил региональных держав периодически изменялось, и каждый раз в регионе монопольно доминировала лишь одна из них. Последним таким «монополистом» была Россия.

С учётом современных геополитических тенденций и обретения независимости тремя бывшими закавказскими республиками, в настоящее время впервые складывается ситуация, когда все региональные державы посредством участия их приграничных областей имеют равные возможности одновременного подключения в общекавказские интеграционные процессы. Это, в конечном счёте, способствует превращению Кавказа из «яблока раздора» в область, где интересы всех региональных держав могут быть согласованы и, тем самым, появляется реальная возможность разрешения существующих конфликтов и

проблем на Кавказе. В результате значительно повышается вероятность реализации существенных интересов региона в целом и каждого из его частей в отдельности.

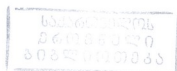
В последнее десятилетие наиболее значительные изменения происходили в зоне Центрального Кавказа. Только в этой части Кавказа возникли и укрепили свою независимость кавказские государства – Азербайджан, Грузия и Армения, суверенитет которых позволяет им самостоятельно определять свои геостратегические ориентиры. Приоритетным направлением внешней политики Азербайджана и Грузии является сближение с Западом и Турцией, и эти страны успешно продвигаются по указанному пути. Армения же, продолжая оставаться сателлитом России, проводит также политику сближения с Ираном. Таким образом, можно констатировать наличие геостратегической разнонаправленности государств Центрального Кавказа, которое даёт начало формированию в регионе различных политических альянсов (Турция - Азербайджан- Грузия и Россия - Иран - Армения) [24]. Именно этим в значительной степени обусловлен высокий уровень этнополитической конфликтности Центрального Кавказа, где два государства – Азербайджан и Армения - находятся в состоянии войны, а Грузия сотрясается изнутри рядом сепаратистских движений (абхазское, южноосетинское и армянское) [25].

Акцентируя внимание на общности геостратегических ориентиров Азербайджана и Грузии, следует отметить, что она способствует укреплению экономических и политических связей между этими странами. С другой стороны, экспансионистско-террористическая политика Армении в отношении Азербайджана (в начале 90-х годов Арменией было выдворено 200 тыс. азербайджанцев, являющихся её коренными жителями, и захвачено около 20% территории Азербайджанской Республики), а также организация и поддержка сепаратистских движений армян в Джавахетском районе Грузии, обуславливают многие существующие разрывы социально-экономических связей и транспортных коммуникаций на Центральном Кавказе. По существу, своей политикой в регионе Армения оставляет себя вне интеграционных процессов на Центральном Кавказе. В такой ситуации проходящие че-

рез Кавказ транспортные артерии обходят Армению стороной. К тому же, из-за географического положения Армении налаживание экономических связей между Центральным, Северным и Южным Кавказом может происходить помимо неё. Наличие общих границ (у Азербайджана – с Турцией, Россией, Ираном и выхода к Каспию, а у Грузии – с Россией, Турцией и выход к Черному морю) способствует активизации экономических связей как каждой из этих стран между собой, так и Кавказа в целом с другими экономическими регионами. По данной причине реализация планетарной функции Кавказа с транспортно-географической точки зрения практически не зависит от участия Армении в общерегиональной интеграции, что определяет её малозначимость в социально-экономическом развитии региона. Вместе с тем следует признать, что политика этого государства приводит к росту напряженности и нестабильности в регионе.

22681
В иных (по сравнению с Центральным Кавказом) социально-политических условиях участия в общерегиональной интеграции находятся Северный и Южный Кавказ. Находясь в составе России, Турции и Ирана, эти части Кавказа объективно не имеют возможности самостоятельно участвовать в общекавказском интеграционном процессе. Поэтому при налаживании связей с государствами Центрального Кавказа они действуют в рамках, определяемых политикой и законодательством своих государств. В тоже время между территориями Северного и Южного Кавказа имеются различия и в политических статусах: Северный Кавказ представлен автономными республиками Российской Федерации, тогда как Южный состоит из не обладающих политической автономией областей унитарных Ирана и Турции. Иными словами, Северный Кавказ наделен сравнительно более широкими политико-правовыми возможностями для установления экономических, политических и культурных контактов со странами Центрального Кавказа. С точки зрения перспектив интеграционного процесса в регионе Северный Кавказ имеет перед Южным также то преимущество, что в недавнем прошлом вместе с Центральным Кавказом входил в единый народно-хозяйственный комплекс СССР, а ныне пребывает в составе государства, входящего вместе с государствами Центрального

Кавказа в одну интеграционную группировку – Союз Независимых Государств (СНГ). К тому же, Южный Кавказ разделен государственной границей между традиционно соперничающими Турцией и Ираном, создающей определенные препятствия для интеграции его восточной и западной частей.

С другой стороны, Северный Кавказ в отличие от Южного, является зоной высокого уровня конфликтности и нестабильности. С распадом СССР здесь началось движение местных народов за независимость, которое в ряде случаев обернулось этнополитическими конфликтами. Наиболее острый из них – российско-чеченский – оказывает дестабилизирующее воздействие на весь Северный Кавказ и отчасти – на Центральный Кавказ. Последствия этого конфликта негативно отражаются на функционировании экономических связей и транспортных коммуникаций между районами Северного Кавказа, а также между ним и Центральным Кавказом.

Итак, анализ происходящих на современном Кавказе социально-политических процессов показал, что этот регион является неоднородным геополитическим и социально-экономическим пространством, характеризующимся:

1. неодинаковыми политико-правовыми возможностями участия его частей в общерегиональной интеграции (на Центральном Кавказе – независимые государства, на Северном Кавказе – автономные государственные образования, на Южном Кавказе – административные районы);
2. геостратегической разнонаправленностью своих частей, что обусловило в настоящее время повышенный уровень этнополитической конфликтности региона, разрыв внутререгиональных экономических связей, наличие разломов в информационном и коммуникационном пространстве и т.д.

Как видно, современная ситуация на всем пространстве Кавказа вовсе не благоприятствует достижению общерегиональной интеграции. Тем не менее, мы исходим из признания принципиальной возможности и неизбежности интеграции всего Кавказа, так как исторически социально-экономические связи между его народами способст-

вовали формированию взаимоувязанной региональной экономики, общекавказских ценностей и ментальности. Наряду с этим, в настоящее время в общественном мнении большинства государств Кавказа превалирует идея региональной интеграции, что находит своё отражение в высказываниях лидеров кавказских народов о необходимости формирования в регионе общекавказского дома.

Взаимной интеграции кавказских государственных образований благоприятствует и субъективный фактор – добрая воля и политическая мудрость руководителей ключевых кавказских государств, способных реализовать существующие позитивные факторы социально-экономической интеграции Кавказа.

Такие сильные личности, выдающиеся политики и государственные деятели современности как Гейдар Алиев и Эдуард Шеварднадзе, связанные личной Дружбой и известные мировому сообществу своей доброй волей и конструктивной ролью в государственном строительстве, наряду с деятельностью по руководству крупными и стратегически наиболее важными республиками региона – Азербайджаном и Грузией, возглавили процесс создания кавказского политического и социально-экономического союза. Так, в 1996 году ими была подписана совместная азербайджано-грузинская декларация «О мире, безопасности и сотрудничестве в Кавказском регионе», которую по праву можно считать началом строительства фундамента «Кавказского Общего Дома» [26].

Несмотря на историческую неизбежность и огромные потенциальные возможности интеграции всего Кавказа, необходимо иметь ввиду, что данный процесс, отличающийся крайней противоречивостью, сложностью и длительностью, предполагает выделение следующих его основных уровней:

- интеграция независимых стран Центрального Кавказа;
- интеграция Центрального Кавказа с Северным и Южным Кавказом в рамках сохранения существующих границ и незыблемости суверенитета всех государств региона.

На современном этапе региональная действительность в качестве логически и исторически первого шага предполагает установ-

ление интеграционных отношений между государствами Центрального Кавказа [27]. Это обуславливается, прежде всего, тем, что именно здесь расположены независимые кавказские государства, способные самостоятельно разрабатывать и реализовывать стратегию своего развития. Кроме того, мировое сообщество заинтересовано в мирном сосуществовании стран Центрального Кавказа, т.к. этот регион является узловым пунктом в системе транспортных артерий, соединяющих Запад с Востоком и Север с Югом. Названные условия позволяют странам Центрального Кавказа выступить инициаторами общерегиональной интеграции. Что же касается общекавказской интеграции (т.е. интеграции Центрального Кавказа с Северным и Южным Кавказом), то достижение этой цели возможно лишь в отдаленной перспективе и исключительно посредством одновременного вовлечения в интеграционные процессы России, Турции и Ирана.

Как уже отмечалось выше, иницирующим ядром общерегиональной интеграции является Центральный Кавказ. В первую очередь, имеется в виду Азербайджан и Грузия, так как только эти государства обладают всеми необходимыми предпосылками для начала создания надёжного фундамента единого Кавказа. Среди них необходимо выделить основные:

- Всю историю азербайджанский и грузинский народ жили в условиях мирного сосуществования, без межнациональных конфликтов и каких-либо сущностных противоречий; в Грузии многие века и в настоящее время мирно проживают азербайджанцы, а в Азербайджане - грузины;
- Армения проводит в отношении Азербайджана политику экспансионизма, поддерживает армянский сепаратизм в Грузии и Азербайджане, что делает невозможной на данном этапе участие Армении в интеграции Центрального Кавказа. Постоянно предъявляя территориальные претензии к своим соседям, Армения самоустраивается от интеграционных процессов на Центральном Кавказе;

- Основные природно-географические и социально-демографические параметры Азербайджана и Грузии (территория, население, и т.д.) примерно одинаковы;
- Азербайджан и Грузия имеют одинаковую направленность геополитических стратегий развития;
- Азербайджан и Грузия составляют ведущий транспортный коридор между Каспийским и Чёрным морями, значение которого резко возрастает в связи с реализацией проектов ТРАСЕКА. Транспортные артерии этих стран полностью позволяют перевозить товары в любом направлении («Запад», «Восток» и «Север», «Юг»);
- Совместное участие Азербайджана и Грузии в региональных политических и экономических союзах;
- Совместное участие Азербайджана и Грузии в строительстве и эксплуатации регионально значимых проектов: нефтепровода Баку – Тбилиси – Джейхан и газопровода Баку – Тбилиси – Эрзурум;
- Принятая совместно Азербайджаном и Грузией в 1996 г. декларация «О мире, безопасности и сотрудничестве в Кавказском регионе» является фундаментом создания и развития экономических связей между ними.

Сказанное подтверждается ещё и тем фактом, что несмотря на существующие конфликты Армении с Азербайджаном (открытые) и с Грузией (скрытые), интеграционные процессы на Центральном Кавказе набирают силу через все более развивающееся азербайджано-грузинское сотрудничество. На этой благоприятной почве складывается стратегическое партнёрство Азербайджана и Грузии, в то время как Армения в их глазах остаётся непривлекательной стороной. Изменение политики Армении по отношению к своим соседям позволит ей включиться в процесс интеграции Центрального Кавказа и устранил существенный фактор нестабильности в регионе, который тормозит процесс развития социально-экономических связей на Кавказе.

На каждом из этих уровней интеграции можно выделить два аспекта: экономический и политический. Необходимо подчеркнуть, что в настоящее время на Кавказе возможна лишь экономическая интеграция.

Таким образом, процесс закономерной и естественной интеграции Кавказа как социокультурной и географической целостности в «глобальное общество» имеет постепенный характер и должен пройти ряд этапов. Каждый последующий этап по своему основному содержанию должен представлять собой логическое продолжение предшествующего. При этом вполне возможно, что в реальном процессе будут иметь место некоторые отклонения от изложенной последовательности Кавказской интеграции. Имеется ввиду, что отдельные цели предшествующих этапов в действительности могут быть реализованы на последующих, и наоборот. Однако, указанные несоответствия не отменяют главного, а именно, - наличия логически последовательных стадий интеграции Кавказа, предполагающей в качестве первого шага экономическую интеграцию Центрального Кавказа и, в первую очередь, Азербайджана и Грузии, с последующим подключением к этому процессу Северного и Южного Кавказа, и создание на конечной стадии «Кавказского Общего Рынка».

Г.2. Кавказский Общий Рынок – основа формирования экономической системы Кавказа

Экономическая интеграция Кавказских государств в единый социально-экономический союз предполагает согласованную всеми его участниками политику в различных сферах экономики, права, культуры, а в конечном счете - создание и функционирование в регионе соответствующих экономических механизмов развития интеграционных процессов [29]. В этой связи формирование Кавказского Общего Рынка (КОР) даст возможность ускорить социально-экономическое развитие всего региона и каждого из его субъектов посредством

объединения экономических систем отдельных частей Кавказа в единый союз.

Формирование единого экономического союза предусматривает решение следующих основных задач КОР:

- Развитие в регионе демократичного, свободного, цивилизованного рынка и создание экономической стабильности во всех частях Кавказа;
- создание и эффективное функционирование механизмов и структур регионального сотрудничества и экономического развития всего Кавказа;
- реализация приоритетных проектов развития межреспубликанских и межотраслевых связей региона;
- принятие мер, способствующих формированию региональной рыночной инфраструктуры;
- привлечение в регион международного капитала и др.

В качестве главных принципов формирования и функционирования КОР предлагаются:

- добрая воля участников интеграции;
- учет национальных интересов каждого из субъектов региональной интеграции;
- свобода выбора партнёров;
- паритет и взаимная выгода во взаимоотношениях субъектов интеграции;
- согласованность социально-экономических задач развития каждого из участников КОР.

Деятельность КОР подразумевает создание и функционирование в регионе соответствующих интеграционных структур [30]:

- Кавказский Банк Развития;
- Кавказская Страховая Компания;
- Кавказские Валютная, Фондовая и Товарно-сырьевая биржи;
- Кавказский Платежный Союз;
- Кавказский Таможенный Союз;
- Кавказский Арбитражный Суд;
- Кавказский Институт Стратегических Исследований;

- другие региональные интеграционные структуры.

Создание многих из этих структур предполагает соответствующие решения на межправительственном уровне. Однако на начальном этапе формирования механизмов и структур КОР необходимо обеспечить условия для развития и укрепления экономических связей между частными коммерческими структурами субъектов Кавказа, которые являются более мобильными и составляют экономическую основу рынка. Особое значение в процессе создания КОР будут иметь формирующиеся межнациональные компании и финансово-промышленные группы Кавказа, наиболее значительные из которых могут стать прообразами интеграционных структур КОР.

В условиях отсутствия механизмов и соответствующих структур КОР, общей для субъектов региональной интеграции законодательной базы, основывающейся на межправительственных соглашениях в различных сферах социально-экономической жизни кавказских народов, создание Кавказского Общего Рынка следует начать с установления и углубления экономических связей между государствами Центрального Кавказа и, в первую очередь, между Азербайджаном и Грузией, т.к. только эти страны, о чём говорилось выше, располагают всеми объективными факторами для создания экономической основы единого Кавказа.

В первую очередь, эти социально-экономические связи необходимо развивать между основными городами, финансовыми и торгово-промышленными центрами Азербайджана и Грузии [31], а также создавать центры приграничной торговли между ними, с одной стороны, и Россией, Турцией и Ираном, с другой. Совокупность этих городов и центров в последствии должна образовать ядро КОР.

Итак, КОР призван сформировать Кавказ как эффективно функционирующий экономический субъект, являющийся одним из целостных элементов мирового хозяйства. Поскольку развитие последнего предусматривает наличие отлаженных связей его элементов как в отдельности друг с другом, так и с мировым экономическим сообществом в целом, то в КОР предполагается также создание структур, связывающих Кавказ с другими регионами и экономическими союзами.

Таким образом, создание Кавказского Общего Рынка будет способствовать активизации развития социально-экономической интеграции всех частей Кавказа в единую, целостную систему, а следовательно, его плавному вхождению в «глобальное общество».

Литература

1. Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. М., 2001; Дугин А.Г. «Кавказский вызов», Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. М., 2000; Дегоев В.В. Большая игра на Кавказе: история и современность. М., 2001; Кулиев Г. Геополитические коллизии Кавказа. «Центральная Азия и Кавказ» № (3) 4, 1999, с. 23-29.
2. Кавказ: История, современность и геополитические перспективы. Международная научная конференция. Баку, 1998.
3. Россия и Закавказье: поиски новой модели общения и развития в изменившемся мире. М., 1999.; Белый А.В., Ремакль Э. Россия и Западная Европа: геополитические интересы в Кавказско-Каспийском регионе // Европа и Россия: Проблемы южного направления. Средиземноморье - Черноморье – Каспий. М., 1999; Чернявский С. Кавказская стратегия Вашингтона // Международная жизнь, 1999 г., №1; Он же: Западная активность в Закавказье // Международная жизнь, 1998 г., №6; Он же: Южный Кавказ в планах НАТО // Международная жизнь., 1998г., сентябрь; Пау Ф.де. Политика Турции в Закавказье // Спорные границы на Кавказе. М., 1996; Нахаванди Ф. Россия, Иран и Азербайджан. Исторические истоки внешней политики Ирана // Спорные границы на Кавказе. М., 1996.
4. Смирнов Н.А. Политика России на Кавказе в XVI- XIX веках. М., 1958 г.; Кокиев Г. Военно-колониционная политика царизма на Северном Кавказе //Революция и горец, 1929 г. № 5(7)

5. Смирнов Н.А. Шейх Мансур и его турецкие вдохновители // Вопросы Истории, 1950, №10; Скитский Б.В. Социальный характер движения имама Мансура. Орджоникидзе, 1933.
6. Бушуев С.К. Борьба горцев за независимость под руководством Шамиля. М.-Л., 1939; Он же: Государственная система имамата Шамиля // Историк марксист, 1937, Киев, с. 5-6.; Магомедов Р.М. Борьба горцев за независимость под руководством Шамиля. Махачкала, 1939; Гаммер М. Шамиль. Мусульманское сопротивление царизму. Завоевание Чечни и Дагестана. М., 1998; Дегоев В.В. Имам Шамиль: пророк, властитель, воин. М., 2001.
7. Мезлукаев Р.С. К истории Горской Автономной Советской Социалистической Республики. - В сб.: Известия Северо-Осетинского научно-исследовательского института, т. 20, Орджоникидзе, 1957; Горская Автономная Советская Социалистическая республика (ГАССР), БСЭ, М., 1997, т.7, с.131.
8. Закавказский Сейм. Советская историческая энциклопедия. М., 1964, т.5, с.599;
9. Азизбекова П. и др. Советская Россия и борьба за установление и упрочение власти Советов в Закавказье. Баку, 1969; Закавказская социалистическая федеративная советская республика (ЗСФСР). БСЭ, М., 1972, т. 9, с. 297.
10. Северо-Кавказский экономический район. БСЭ, М., 1976, т. 23, с. 146-149.
11. Минц А.А. Республики Закавказья. М., 1969.
12. Закавказский экономический район. М., 1973.
13. Лундестаг Г. Крушение Советского Союза. – В кн.: Восток, Запад, Север, Юг. Основные направления международной политики. 1945-1996 г. М., 2002, сс. 279-283.
14. Нухаев Х.-А. Чеченцы скорее изменят мир, чем изменят свободе. Баку, 2002; Он же: Россия и Чечения: Мир по формуле «Победа-Победа», 2002; Он же: Мы не заинтересованы в поражении России...», 2002; Он же: Универсальная формула мира, 2002.

15. Алиев Р. «Кавказский дом». Концептуальная основа урегулирования конфликтов в регионе. Журнал «Кавказ». 1997, № 1, с.16-21; Мамедов Р. Кавказский общий дом. Журнал «Кавказ». 1997, № 2, с. 6-7; Халаддин И. Кавказский дом: миф и реальность. Журнал «Кавказ», №1, 1997, с. 12-14; Гусейнова Г. «Азырбайхан Европа интеграсийа просесляри системиндя», Баку,1998. с. 68.
16. Новая «Кавказская конфедерация». Журнал «Кавказ». № 2, 1997. с. 16-17.
17. Гобл А. Геополитика Пост-советского юга Кавказа. Журнал «Кавказ» № 2, 1997, с.14-16.
18. Исмаилов М.А. Правда об армянской агрессии. Баку, 1996; Асатов С. Терроризм: причина и следствие. Баку, 2001; О геноциде Азербайджанцев. Баку, 1998.
19. Дарчиашвили Д. Южная Грузия: вызовы и задачи безопасности. Центральная Азия и Кавказ. 2000, № 1(7), с. 178-189.
20. Соединенные Штаты Закавказья. Баку, Газета «Зеркало», 15 апреля 2000 г.
21. Ковальский Н.А. Реструктуризация геополитического пространства от Гибралтара до Каспия в 70-е г. // Европа и Россия: проблемы южного направления. Средиземноморье – Черноморье-Каспий. М., 1999.
22. Гаджиев А. Из истории образования и падения Юго-Западной Кавказской (Карской) демократической республики . Баку, 1992.
23. Россия и Закавказье: поиски новой модели общения и развития в изменившемся мире. М., 1999; Россия и Юг: Возможности и пределы взаимодействия. М., 1966; Лунёв С.И. Вызовы безопасности южных границ России. Московский общественный научный фонд. М.,1999; Нахаванди Ф. Россия, Иран и Азербайджан. Исторические истоки внешней политики Ирана // Спорные границы на Кавказе. М., 1996; Мальшева Д.Б. Турция и Иран в борьбе за влияние в Закавказье // Россия и Закавказье: поиски новой модели общения и развития в изменившемся мире. М., 1999.

24. Россия, Армения, Иран: Диалог Цивилизаций (к итогам международной конференции в Ереване). «Центральная Азия и Кавказ». 1999, № 4(5), сс. 20-22.
25. Циклаури Г., Гиоргобиани Г. О проблеме автономий в Грузии: Международный и национальный опыт, перспективы развития. с. 188-193; Дарчиашвили Д. Южная Грузия: вызовы и задачи безопасности. 2000, №1(7), с.178-189.
26. Декларация о мире, безопасности и сотрудничестве в кавказском регионе. Журнал «Кавказ», 1997, №2, с.4-5.
27. Папава В. О формировании экономической системы на Южном Кавказе. Журнал «Общество и экономика»б № 1; Папава В. О характере и перспективах развития стратегического экономического партнёрства на Южном Кавказе. В книге: Центральная Азия и Южный Кавказ. Насущные проблемы. Алматы, ТОО "East Point", 2002, с. 398; Моллазаде А. Безопасность Южного Кавказа и региональное сотрудничество «Центральная Азия и Кавказ». № (3)4, 1999. с.54-59.
28. Выступление Хож-Ахмеда Нухаева, на Международном экономическом форуме в Кранц-Монтана, 27 июня 1997г. В кн. Нухаев Х.-А. Чеченцы скорее изменят мир, чем изменят свободе. Баку. 2002, с. 44-52.
29. Исмаилов Э. Финансово-кредитный механизм экономической интеграции Кавказа. VI World Congress for Central and East European Studies: Abstracts. 2000, Tampere, Finland, page 490.
30. Исмаилов Э. Финансово-кредитный механизм социально-экономической интеграции Кавказа. Международная научная конференция «Кавказ: История, Современность и геополитические перспективы». Баку, 1998.
31. Исмаилов Э. Актуальность создания в г. Баку регионального финансово-кредитного механизма «Финансовый Центр Кавказа». Материалы научно-практической конференции «Азербайджан на пороге XXI века». Баку, 1998.

ცენტრალური კავკასიის ეკონომიკური ინტეგრაციის გეოპოლიტიკური წანამძღვრების შესახებ

ელდარ ისმაილოვი

*კავკასიის განვითარების სტრატეგიული
კვლევების აზერბაიჯანის ინსტიტუტი
ბაქო, 370002, ბ. მეჯვიგოვის 47, აზერბაიჯანი*

რეზიუმე. სტატიაში მოცემულია უკანასკნელი სამი საუკუნის განმავლობაში კავკასიაში მიმდინარე ინტეგრაციული პროცესების მოკლე ისტორიული მიმოხილვა, განსაზღვრულია თანამედროვე ეტაპზე კავკასიის რეგიონის ეკონომიკური ინტეგრაციის გეოპოლიტიკური წანამძღვრები, ძირითადი მიმართულებები და ეტაპები. მოცემულია კავკასიის რეგიონის პარამეტრებისა და სტრუქტურის განსხვავდების ახალი მეთოდოლოგია:

1. ცენტრალური კავკასია, რომელიც მოიცავს სამ დამოუკიდებელ სახელმწიფოს – აზერბაიჯანი, საქართველო, სომხეთი;
2. ჩრდილოეთ კავკასია, რომელიც შედგება რუსეთის ფედერაციის საზღვრისპირა ავტონომიური სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნებისაგან;
3. სამხრეთ კავკასია, რომელიც მოიცავს აზერბაიჯანის, საქართველოს და სომხეთის საზღვრისპირა ან თურქეთის (სამხრეთ-დასავლეთ კავკასია) და ირანის (სამხრეთ აღმოსავლეთ კავკასია) ჩრდილო-დასავლეთ ქვეყნებს.

საკითხისადმი ამგვარმა მიდგომამ საშუალება მოგვცა ადგვედგინა კავკასიის მთლიანობა ანუ მასში ჩაგვეერთო ირანის ჩრდილო-დასავლეთ რაიონები და თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ რეგიონები.

მოცემულია რეგიონის ინტეგრაციის რეალური მოდელი, რომელიც აერთიანებს ცენტრალური კავკასიის სამ დამოუკიდებელ სახელმწიფოს და რეგიონალური სახელმწიფოებს (რუსე-

თი, თურქეთი და ირანი), რომლებიც უნდა იქნენ ჩართული ცალსახად საერთო რეგიონალური ინტეგრაციის პროცესებში.

დასაბუთებულია საერთო რეგიონალური ინტეგრაციის მანიცირებელი საფუძველი – ცენტრალური კავკასია, სადაც პირველ ნაბიჯად მოცემულია საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის სისტემური ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარება. შემუშავებულია საერთო კავკასიური ბაზრის დაფუძნების უმთავრესი პრინციპები, ფორმები და მეთოდები, რაც წარმოადგენს ცენტრალური კავკასიის ეკონომიკური სისტემის ფორმირების საფუძველს.

ON THE GEOPOLITICAL ASPECTS OF ECONOMIC INTEGRATION OF CENTRAL CAUCASUS

Eldar Ismailov

Azerbaijan Institute of Strategic

Research of Caucasus Development

47, B. Mejidov Str. 370002, Baku, Azerbaijan

Summary: The present paper covers the historical processes of the past three centuries in the Caucasus, as well as identifies geopolitical preconditions, major current trends and the stages of economic integration of the region. The existing patterns of integration of the Caucasus are analyzed and classified. The article sets forth a new methodology for identifying the parameters and the structures of the Caucasian region, including:

- The Central Caucasus consisting of three independent and sovereign states - Azerbaijan, Georgia and Armenia;
- The North Caucasus comprising bordering, autonomous state formations of the Russian Federation;

- The South Caucasus including bordering countries with Azerbaijan, Georgia, Armenia, Turkey (South-West Caucasus) and North-West Iran (South-East Caucasus).

This approach has enabled us to make up the integrity of the Caucasus with “missing elements” i.e. with north-west regions of Iran (ostans? - Eastern Azerbaijan and western Azerbaijan) and north-east regions of Turkey (or Kars, Ardagan, Igrid and Artvin). A realistic model of integration of the region has been offered - “3 + 3” that includes and integrates three sovereign states of the Central Caucasus and regional states (Russia, Turkey and Iran) all of which should simultaneously be involved in the process of the regional integration.

The initiating core of the regional integration is to be the Central Caucasus, and the first step made towards the integration is development of systemic economic relations between Azerbaijan and Georgia. The basic principles, forms and methods of the Caucasian Common Wealth have been worked out - that will become the foundation for construction of these economic system of the Central Caucasus.

სახელმწიფო ქონების პრივატიზების ფორმების შესახებ

თამაზ აქუბარდია

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
 380044, თბილისი, კოსტავას 44
 შემოვიდა 2002 წლის 20 მარტს

რეზიუმე. სტატიაში გაანალიზებულია “სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ” საქართველოს კანონში გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკა. საპრივატიზებო ობიექტებთან მიმართებაში კანონში გამოყენებული პრივატიზების ფორმების განხილვისას დასაბუთებულია სტრატეგიული ობიექტების შემთხვევაში გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკის არამართებული ხასიათი. შემოთავაზებულია პრივატიზების ახალი ფორმები, რაც იძლევა საშუალებას თავიდან იქნეს აცილებული ის შეცდომები, რომელსაც ადგილი ქონდა აღნიშნული კანონის ამოქმედების შემდეგ. შემოთავაზებულია კანონპროექტი პრივატიზების შესახებ კანონში გასატარებული ცვლილებებისა და დამატებების შესახებ.

* * *

გარდამავალი პერიოდისათვის დამახასიათებელმა თავისებურებებმა და, რაც მთავარია, გამოცდილების აბსოლუტურმა არქონამ, დასავლური ფასეულობების, თუ შეიძლება ასე ითქვას, “ხბოს აღტყინებით,” ყოველგვარი კრიტიკული გააზრებისა და ქვეყნის თავისებურებების გათვალისწინების გარეშე აღიარებამ, საბაზრი სისტემის ამა თუ იმ მოდელის პირდაპირი დანერგვის მცდელობამ, უამრავი შეცდომა დაგვაშვებინა. ამას, ზემოთ აღნიშნული მეტნაკლებად ობიექტური მიზეზების გარდა, წარმოუდგენელი მასშტაბების სუბიექტური მიზეზებიც დაემატა.

აღბათ ამას ყველაფერს თავის დროზე “ჭორიკანა ისტორია” თავის ადგილს მიუჩენს, მაგრამ მხოლოდ ამის იმედადაც არ უნდა ვიყოთ და გულზე ხელდაკრეფილები არ უნდა დაველოდოთ მოვლენების მსვლელობას.

ჩემი აზრით ერთ-ერთი უმძიმესი შეცდომა, იმ უამრავ შეცდომათა შორის, რომელიც ნებისთ, თუ უნებლიეთ იქნა დაშვებული, ეხება საქართველოს კანონს “სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ”. მოქმედმა კანონმდებლობამ პრივატიზება მოიაზრა ე.წ. “ვიწრო გაგებით”, რაც გულისხმობს სახელმწიფო ქონების ისეთო ფორმით განსახელმწიფოებრიობას, როდესაც სახელმწიფო ქონება ტოტალურად გადადის კერძო პირთა საკუთრებაში. ამ დროს სახელმწიფო მთლიანად კარგავს პრივატიზებული ქონების ფლობის, სარგებლობის და განკარგვის უფლებას. გარდა ამისა, სახელმწიფოს ერთმევა პრივატიზებული ქონების მართვის შესაძლებლობა და რჩება ყოფილი სახელმწიფო ქონების მხოლოდ საკანონმდებლო გზით რეგულირების საშუალება.

ქვეყანაში შექმნილმა მძიმე ეკონომიკურმა მდგომარეობამ და, რაც მთავარია, სტრატეგიული ობიექტების შემდგომი ბედისადმი არასახელმწიფოებრივმა მიდგომამ, კიდევ ერთხელ ცხადყო, რომ სახელმწიფოებრიობის მშენებლობის ამ ეტაპზე უფრო მეტი სიფრთხილე და ყოველმხრივი ანალიზია საჭირო მსხვილი და განსაკუთრებით სტრატეგიული მნიშვნელობის ობიექტების პრივატიზების პროცესის გატარებისას. “სტრატეგიული ობიექტის” ცნების ქვეშ იგულისხმება ისეთი ობიექტი, რომელიც მართალია საქართველოს კონსტიტუციის მე-3 მუხლით განსაზღვრულ იმ ობიექტების ნუსხას არ განეკუთვნება, რომლებიც “მხოლოდ სახელმწიფოს განსაკუთრებულ განმგებლობას განეკუთვნება” (იხ. “საქართველოს კონსტიტუცია” მუხლი 3, 1995წ, გვ.4), და არც საქართველოს კანონის “სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ” მე-3 მუხლის ჩამონათვალში, რომელიც კრძალავს რიგი სახელმწიფო ქონების პრივატიზებას, არ შეიტანება, მაგრამ ქვეყნის ეკონომიკისათვის მისი განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო ცალკე ჯგუფად არის

გაერთიანებული. ასეთი ობიექტები, როგორც წესი მსხვილი ობიექტების რიგს განეკუთვნება. ამ ფონზე სასიცოცხლო მნიშვნელობას იძენს იმ ქვეყნების გამოცდილების გაზიარება, რომლებიც პრაქტიკულად გამოვიდნენ პოსტსაბჭოური სივრციდან და წარმატებით განახორციელეს ეკონომიკური რეფორმები, მათ შორის პრივატიზება და მიიღეს თვალსაჩინო შედეგები. ასეთი ქვეყნებიდან განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს პოლონეთი და უნგრეთი. პოლონეთი წარმოადგენს ერთ-ერთს იმ ყოფილი სოციალისტური ქვეყნებიდან, რომელმაც მაქსიმალურად სწორად წარმართა სახელმწიფო საპრივატიზებო პოლიტიკა, რისთვისაც გამოიყენა სახელმწიფო ქონების პრივატიზების მრავალფეროვანი გზები. სხვა პოსტსაბჭოური სახელმწიფოებისგან განსხვავებით პოლონეთმა სახელმწიფო ქონების განსახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთ ფორმად აირჩია საწარმოთა კერძო პირებზე გრძელვადიანი სარგებლობის უფლებით გადაცემის გზა, რის შედეგადაც საწარმოთა ერთი ნაწილი დარჩა სახელმწიფოს ხელში (მაგრამ გადაწყვეტილების მიღების შედარებით მეტი თავისუფლებით), ხოლო მეორე ნაწილი კი გახდა ნახევრად სახელმწიფო (კერძო პირთა მონაწილეობის შედარებით მაღალი ხარისხით) [1].

როგორც მოვლენების განვითარების შემდგომმა მსვლელობამ დაგვანახა, პრივატიზების პროცესისადმი ამგვარმა მიდგომამ პოლონეთში გაამართლა და უცხოური ინვესტიციების მოსაზიდად რეალური ეკონომიკური გარეწო შექმნა. განსაკუთრებით ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ პოლონეთში განხორციელებული საპრივატიზებო რეფორმა დაეყრდნო პრივატიზების ცნების ე.წ. “ფართო გაგებას”. პრივატიზების ცნების ამგვარი გაგების მიხედვით საწარმოები თავისუფლდებიან სახელმწიფოს მხრიდან პირდაპირი და ადმინისტრაციული ჩარევისაგან. ამ დროს შეიძლება არსებობდეს კერძო, ნახევრადსახელმწიფო ან სახელმწიფო საწარმოები, მაგრამ რაც ყველაზე არსებითია, ყველა შემთხვევაში ისინი თავისუფალი არიან სახელმწიფო ორგანოთა ადმინისტრაციული ჩარევისაგან.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე ჩვენს მიერ წარმოდგენილი იქნა კანონპროექტი, რომელიც ეფუძნება რა პრივატიზების ცნების “ფართო გაგებას”, სამოქმედოდ შემოაქვს სახელმწიფო ქონების პრივატიზების ისეთი ფორმები, როგორცაა კონცესია (ანუ გრძელვადიანი იჯარა) და სახელმწიფო ქონების მართვის უფლებით გადაცემა [1].

“სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ” საქართველოს 1997 წლის 30 მაისის კანონი მხილოდ ნაწილობრივ ასახავს პრივატიზების ზემოთ ჩამოთვლილ ფორმებს. მართლაც, აღნიშნული კანონის მე-6 მუხლით გვაქვს პრივატიზების ოთხი ფორმა. ესენია: კონკურსის, აუქციონის, იჯარა-გამოსყიდვის და პირდაპირი მიყიდვის ფორმები. ამასთან ერთად, რაოდენ გასაოცარიც არ უნდა იყოს, ამავე კანონის მე-3 მუხლის მე-7 პუნქტი ითვალისწინებს სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული აქციების მართვის უფლებით გადაცემის შესაძლებლობას კონკურსის ფორმით.

ამგვარად, კანონში ერთის მხრივ, ცალსახადაა აღიარებული პრივატიზების შესაძლო მხოლოდ ოთხი ფორმის არსებობა, რაც დაფიქსირებულია კიდევ მე-6 მუხლში, ხოლო მეორეს მხრივ, ამ ჩამონათვალში არ გვხვდება აქციების მართვის უფლებით გადაცემა, როგორც პრივატიზების ფორმა. ამასთან, როგორც ვხედავთ კანონი ფორმალურად აღიარებს პრივატიზების ამ ფორმის არსებობას, რას დაფიქსირებულია კიდევ ამავე კანონის მე-3 მუხლის მე-7 პუნქტში. აღნიშნული გარემოება არა მხოლოდ სამართლებრივ უხერხულობას იწვევს, არამედ დღევანდელი გადასახედიდან, საშუალებას გვაძლევს ეჭვის დონეზე მაინც, გამოვთქვათ ვარაუდი, რომ ასეთი, ერთი შეხედვით თითქოსდა ლაფსუსი, რაღაც სრულიად განსაზღვრულ, ქვეყნისათვის არც თუ სასიკეთო, სქემაში ჯდება. ასეთი ვარაუდის შესაძლო არსებობის საილუსტრაციოდ მოვიყვანოთ შემდეგი მაგალითი.

სულ რამდენიმე წლის წინათ ენერგო ობიექტების პრივატიზების საკითხი მსოფლიო ბანკის მიერ გამოყოფილი კრედიტის მისაღებად, სავალუტო ფონდთან გაფორმებული მემორან-

დუმის ტრანშის პირობაში იჯდა. ეს კი პრივატიზების შესახებ კანონის მე-6 მუხლის შესაბამისად ყველა შემთხვევაში საპრივატიზებო ობიექტის აუცილებელ გაყიდვას ნიშნავდა, რადგანაც პრივატიზების ფორმების ჩამონათვალში ობიექტის მართვის უფლებით გადაცემის ფორმა არ გაგვანჩნია. აქედან გამომდინარე, ქვეყანა იძულებული იყო ზისთვის უაღრესად საჭირო, სტრატეგიული მნიშვნელობის ობიექტი აუცილებლად გაეყიდა. ჩვენს მიერ შემოთავაზებული სქემის გაზიარების შემთხვევაში სახელმწიფო ასეთ გამოუალ მდგომარეობას თავს ძალიან ადვილად დააღწევდა [2]. მართლაც, ინვესტორს, რაოდენ მომთხოვნიც არ უნდა იყოს იგი, კონცესიით ან მართვის უფლებით გადაცემის ფორმით ობიექტის აღება, ვთქვათ 25 წლით, ან სულაც 49 წლით, ყველა შემთხვევაში უნდა აწყობდეს. ასეთი ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ნებისმიერი ინვესტორი თავისუფლად შეძლებს ჩადებული ინვესტიციების დიდი უკუგებით ამოღებას.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული აქციონირებული ქონება ვერ მოიცავს მის საკუთრებაში არსებულ მთელ ქონებას. მაგალითისათვის შეიძლება განვიხილოთ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების ქონება. იგი არ არის აქციონირებული, მაგრამ მიუხედავად ამისა იგი მაინც სახელმწიფო ქონებად ითვლება.

ჩვენი ღრმა რწმენით, რამდენადაც ქვეყნის ეკონომიკურმა პოლიტიკამ ამ ეტაპზე უკვე მთელი სიმძაფრით დააყენა სახელმწიფო საპრივატიზებო ობიექტების არა მხოლოდ გაყიდვის, არამედ მათი მართვის უფლებით გადაცემის საკითხი, ამდენად საჭიროა ამ ფაქტის სათანადო საკანონმდებლო აქტით გაფორმება. სააქციო საზოგადოების შემთხვევაში ამ იდეის რეალიზება სავსებით შესაძლებელია, ვინაიდან არსებობს სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტროს დებულება “სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული აქციების მართვის უფლებით გადაცემის შესახებ”, მაგრამ შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებისა და სხვა ორგანიზაციულ-სამართლებლივი ფორმის სა-

წარმოების შემთხვევაში ამგვარი რამ სამართლებრივად შეუძლებელია.

სწორედ ამიტომ ჯერ კიდევ მე-4 მოწვევის პარლამენტში დავაყენეთ აღნიშნული საკითხი განსახილველად, რასაც მაშინ ჩვენმა გასაკვირად სრული გულგრილობით შეხვდნენ. ჩვენი აზრით საკითხს აქტუალობა დღესაც არ დაუკარგავს. სწორედ ამიტომ მკითხველს ვთავაზობთ საქართველოს კანონში “სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ” ცვლილებების და დამატებების შესახებ კანონპროექტს.

პირველი ცვლილება ეხება თავად პრივატიზების ცნების განსაზღვრას. დღეს მოქმედი კანონის თანახმად სახელმწიფო ქონების პრივატიზების ცნების ქვეშ იგულისხმება საკუთრების ფორმის ისეთი შეცვლა, როდესაც სახელმწიფო კარგავს საპრივატიზებო ობიექტის ფლობის, სარგებლობის და განკარგვის უფლებას. ანუ პრივატიზების ნებისმიერი ფორმის გამოყენება საპრივატიზებო ობიექტის უპირობო გაყიდვას გულისხმობს. ჩვენს მიერ შემოთავაზებული განსაზღვრების თანახმად “პრივატიზება- ეს არის სახელმწიფო ქონების განსახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთი ფორმა, რომლის დროსაც ხორციელდება სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების გადაცემა კერძო სტრუქტურებისადმი, რის შედეგადაც სახელმწიფო კარგავს პრივატიზებული ქონების საკუთრების ან სარგებლობის უფლებას, ხოლო სახელმწიფო ორგანოები ქონების მართვის უფლებას”.

ამ განმარტებით ჩვენ თავიდან ვიცილებთ იმ გამოუღალ და ქვეყნის სუვერენიტეტისა, თუ ინტერესების შემლახავ მდგომარეობას, რასაც ადგილი აქვს დღევანდელი კანონმდებლობით. მართლაც, აღნიშნული განმარტება გულისხმობს არა მხოლოდ სახელმწიფო ქონების მაინცდამაინც საკუთრების უფლებით გადაცემას, არამედ მისი მართვის უფლების ფორმით გადაცემასაც.

ამის შემდეგ კანონპროექტის მიხედვით განისაზღვრება პრივატიზების ფორმები. კერძოდ, ჩვენი განმარტებით “პრივატიზება ხდება სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების გა-

ყიდვის (კონკურსის, აუქციონის, იჯარა-გამოიყიდვისა და პირდაპირი წესით მიყიდვის), კონცესიის (გრძელვადიანი იჯარის) ან მართვის უფლებით გადაცემის ფორმებით”.

ჩვენი აზრით, სახელმწიფო ქონების გარკვეული ნაწილის თავისებურებებიდან გამომდინარე დღის წესრიგში დგება არა მისი გაყიდვის, არამედ კონცესიის ფორმით გადაცემის ამოცანა, ამასთან როგორც უცხოელ, ასევე ადგილობრივ ინვესტორზე კონცესიის უფლება გაიცემა კონკურსის წესით. ასევე ჩვენი აზრით, ამ ფორმით გადაცემული სახელმწიფო ქონებით სარგებლობის მაქსიმალური ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 15 წელიწადს. ამასთან, კონცესიაზე, რომელიც უკავშირდება ბუნებრივი რესურსების ექცვლუატაციასა და მასთან დაკავშირებულ სხვა სამეურნეო საქმიანობას, ვრცელდება “სახელმწიფო ქონების ქვეყნებისა და კომპანიებისათვის კონცესიის გადაცემის წესის შესახებ” საქართველოს კანონის მოთხოვნები.

რაც შეეხება სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების მართვის უფლებით გადაცემას [3], პრივატიზების ამ ფორმის მიზანს წარმოადგენს სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ საწარმოთა განთავისუფლება სახელმწიფო ორგანოების პირდაპირი და ადმინისტრაციული ჩარევისაგან, რასაც კარგი მენეჯმენტის პირობებში უნდა მოყვეს საწარმოს ეკონომიკური მდგომარეობის გაჯანსაღება. პრივატიზების ამ ფორმის შემთხვევაშიც სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების მართვის უფლებით გადაცემა ხორციელდება კონკურსის წესით.

ამგვარად, საქართველოს კანონში “სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ”, ჩვენი აზრით შესატანია ცვლილებები და დამატებები, რაც ჩვენს მიერ წარმოდგენილია კანონპროექტის სახით.

კანონპროექტი “სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ” საქართველოს კანონში ცვლილებებისა და დამატებების შესახებ”

საქართველოს პარლამენტი ადგენს:

“სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ” საქართველოს 1997 წლის 30 მაისის კანონში (პარლამენტის უწყებანი,

09.07.1997, (29-30) შეტანილ იქნას შემდეგი ცვლილებები და და-
 მატებები:

1. პირველი მუხლის “ბ” ქვეპუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი
 რედაქციით:

“ბ) პრივატიზება – სახელმწიფო ქონების განსახელმწიფო-
 ებრიობის ერთ-ერთი ფორმა, რომლის დროსაც ხორციელ-
 დება სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების გადა-
 ცემა კერძო სტრუქტურებისადმი, რის შედეგადაც სახელმ-
 წიფო კარგავს პრივატიზებული ქონების საკუთრების ან
 სარგებლობის უფლებას, ხოლო სახელმწიფო ორგანოები
 ქონების მართვის უფლებას”;

2. მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი
 რედაქციით:

“1. პრივატიზება ხდება სახელმწიფო სახელმწიფო საკუთრე-
 ბაში არსებული ქონების გაყიდვის (კონკურსის, აუქციონის,
 იჯარა-გამოსყიდვის და პირდაპირი წესით მიყიდვის), კონცე-
 სიის (გრძელვადიანი იჯარის) ან მართვის უფლების გადა-
 ცემის ფორმებით.”;

2. მე-6 მუხლს დაემატოს შემდეგი შინაარსის მე-8 და მე-9
 პუნქტები:

3. სახელმწიფო ქონების კონცესიის ფორმით გაცემის მიზა-
 ნია ქონების თავისებურებებიდან გამომდინარე უცხოური და
 ადგილობრივი ინვესტიციების მიზიდვა. სახელმწიფო ქონე-
 ბაზე კონცესიის უფლება გაიცემა კონკურსის წესით. ამ
 ფორმით გაცემული სახელმწიფო ქონებით სარგებლობის
 მაქსიმალური ვადაა 15 წელი. კონცესიაზე, რომელიც
 უკავშირდება ბუნებრივი რესურსების ექსპლუატაციასა და
 მასთან დაკავშირებულ სხვა სამეურნეო საქმიანობას
 ვრცელდება “საზღვარგარეთის ქვეყნებისა და კომპანიებისა-
 თვის კონცესიების გაცემის წესის შესახებ” საქართველოს
 კანონის მოთხოვნები.

4. სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების მართვის
 უფლებით გადაცემის მიზანია სახელმწიფო საკუთრებაში
 არსებულ საწარმოთა სახელმწიფო ორგანოების პირდაპირი

და ადმინისტრაციული ჩარევისაგან განთავისუფლება, მათთვის კერძო სამეწარმეო სექტორისათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური გარემოს შექმნა, წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება და შედეგად, საწარმოს ეკონომიკური მდგომარეობის გაჯანსაღება. სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების მართვის უფლებით გადაცემა ხორციელდება კონკურსის წესით.”;

5. მე-9 მუხლის პირველი და მე-2 მუხლის სიტყვების: “მიყიდვის ფორმით” შემდეგ დაემატოს: “ასევე კონცესიისა და მართვის უფლებით გადაცემის ფორმით”;

6. მე-10 მუხლის პირველი პუნქტის პირველი წინადადების სიტყვების “იჯარა-გამოსყიდვის” შემდეგ დაემატოს: “და კონცესიის”. ამავე პუნქტის მესამე წინადადება ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით: “აღნიშნული ვადა ვრცელდება აგრეთვე სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული აქციების მართვის უფლებით, ქონების კონცესიითა და მართვის უფლებით გადაცემისას.”;

7. მე-12 მუხლის მე-2 პუნქტს დაემატოს შემდეგი შინაარსის “ვ” და “ზ” ქვეპუნქტები:

ვ) სახელმწიფო ქონების მართვის უფლების გადაცემის კონკურსის ფორმის შესახებ.

ზ) სახელმწიფო ქონების კონცესიის კონკურსის ფორმით პრივატიზების შესახებ. აღნიშნულ დებულებებს ამტკიცებს საქართველოს ქონების მართვის მინისტრი ამ კანონის ამოქმედებიდან 3 თვის ვადაში.”

8. ეს კანონი ამოქმედდეს გამოქვეყნებისთანავე.

გვინდა დავიჯეროთ, რომ ადრე იქნება თუ გვიან აღნიშნული შესწორებები შევა „საქართველოს კანონში სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ“. ამ ცვლილებების მიზანი წმინდა პოლიტიკური და ეკონომიკური მოსაზრებების გარდა ისიც გახლავთ, რომ ჩვენმა თაობამ არ მიიღოს ჩვენი შემდგომი თაობის მაგივრად ისეთი გადაწყვეტილებები, რაც შესაძლოა იმ პერიოდისათვის მათ ინტერესებში არ შედიოდეს.

ლიტერატურა:

1. გტს, 1992. საბაზრო ეკონომიკა, სტრუქტურული გარდაქმნა და პრივატიზაცია, ნაწილი I. თბილისი, Publishing House GCI.
2. პაპავა ვ. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში: მიღწევები და შეცდომები. თბილისი, „იმპერიალი“, 2000.
3. პაპავა ვ. 2001. საჭიროა ქონების მართვაზე ორიენტირებული კანონი. ეკონომიკური რეფორმები დღეს, №3.

ON THE FORMS OF PRIVATIZATION OF STATE PROPERTY

Tamaz Akubardia

*Georgian Technical University,
44 Kostava st., Tbilisi, 380044, Georgia.*

Summary. The paper analyses the economic policy implemented in the “Georgian Law on Privatization of State Property”. While considering privatization forms in regards to privatization units wrongful nature of implemented economic policy in the case of strategically important units was substantiated. New forms of privatization are put forward providing the opportunity of avoiding those mistakes, which were made after enactment of above-mentioned Law. The bill on amendments and additions in the Law on Privatization is proposed.

О ФОРМАХ ПРИВАТИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ИМУЩЕСТВА

Тамаз Акубардия

*Грузинский технический университет
380044, Тбилиси, ул. Костава 44.*

В статье проанализирована экономическая политика, проведенная на основе Закона Грузии «О приватизации государственного имущества». При рассмотрении форм приватизации, содержащихся в законе показан негосударственный подход в проведении приватизации стратегических объектов. Предложены формы приватизации, которые позволяют избежать те ошибки, которые имели место при существующем законе о приватизации. Предложены основные положения законопроекта об изменениях и дополнениях к существующему закону о приватизации, которые по мнению автора способствует сделать более гибким и приемлемым существующий закон.

РОЛЬ СИСТЕМЫ ГАРАНТИРОВАНИЯ БАНКОВСКИХ ВКЛАДОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Ираклий Ковзанадзе

*АО Объединенного Грузинского Банка
Тбилиси, 380002, ул. Узнадзе 37
Поступило 15 августа 2002 г.*

Резюме. Система гарантирования (страхования) депозитов в последние годы все больше рассматривается как важнейший элемент стабильности в банковском секторе. Учитывая последние мировые тенденции, создание эффективных систем страхования депозитов становится крайне актуальным для стран с переходной экономикой. Введение такого института обязательное условие для предотвращения системных банковских кризисов.

В статье приведен обзор появления и развития систем гарантирования банковских вкладов, роль международных финансовых институтов в этом деле. На примере разных государств приведен обзор видов и модификации этой системы, базов расчета тарифных ставок, принципов и источников формирования страхового фонда, а также роли регулирующих органов в системе страхования депозитов.

* * *

В последнее время в условиях усиливающейся экономической нестабильности вследствие глобализации на международном уровне идет активная дискуссия по вопросу построения эффективных систем финансовой безопасности. Состоявшийся в Октябре 2001 г. в Базеле форум за финансовую стабильность определил следующие базовые

элементы такой системы: эффективная денежно-кредитная политика, действенный надзор и наличие механизма страхования депозитов.

Система гарантирования депозитов в последние годы все больше рассматривается как противоядие от нестабильности в банковском секторе. Наличие такой системы позволяет обеспечить максимальный уровень доверия со стороны населения и экономических субъектов к государственным и кредитным институтам, что, в свою очередь, создает условия для долгосрочной стабильности банковской системы, трансформации сбережений в инвестиции. Эффективно функционирующая система гарантирования способствует реализации на практике социальной роли государства. В странах с переходной экономикой создание такой системы важно также с точки зрения укрепления рыночных отношений при социальной роли государства, уменьшения теневого оборота, вовлечения неорганизованных сбережений населения в банковский сектор экономики.

Глобальный экономический и политический кризис, разразившийся в конце 20-х гг., потребовал поиска дополнительных стабилизаторов рыночного хозяйства, а также его большей социальной ориентации. Первая государственная система гарантирования вкладов появилась в США в 1933 г. в соответствии с законом банковской деятельности 1933 г. в целях преодоления системного банковского кризиса. За четыре года до момента создания Федеральной корпорации по страхованию депозитов (ФКСД) в США обанкротилось 9 тысяч банков (или треть от их общего количества) с совокупной величиной депозитов более 6,500 млн. долларов. В этот период наряду с несостоятельными банками-банкротами часто оказывались относительно здоровые банки, которые становились жертвами паники вкладчиков, одновременно требовавших вернуть им вклады в банках. ФКСД, которая на первом этапе страховала вклады в размере до 2,500 долларов США, была создана с целью восстановления доверия вкладчиков к надежности банковской системы. В 1934-1937 гг. число банковских банкротств уменьшилось до 240, причем суммарные депозиты этих банков составили всего 110 млн. Долларов.

После Второй мировой войны в условиях становления в странах Западной Европы социального рыночного хозяйства, основанного на принципах «социального партнерства», равновесия экономической эффективности и социальной защищенности система гарантирования вкладов вводится сначала на родине социального рыночного хозяйства Германии (1966 г.), а позднее – во всех западноевропейских странах. В 1994 г. Европейское Сообщество приняло директиву № 94/19/ЕС «О системах гарантирования депозитов», которая, с одной стороны, унифицировала отдельные ключевые аспекты систем гарантирования, а с другой - оставила также и значительную свободу выбора на национальном уровне. По своему значению в плане обеспечения стабильности банковских систем и экономики индустриально развитых стран эта директива может быть приравнена к основополагающим документам Базельского комитета по регулированию и надзору.

В целом ситуация с введением систем гарантирования депозитов складывалась следующим образом: девять систем были запущены в 1960-е годы, 7 – в 1970-е. В связи с эскалацией кризисов в 1980-е годы было создано 19 систем. В 1990-е годы создана 31 система - по мере распространения банковских кризисов на все континенты. Следует также отметить становление систем гарантирования в 90-е годы в восточноевропейских странах с переходной экономикой.

В настоящее время четко формализованные на законодательном уровне системы защиты депозитов действуют в 68 странах, в том числе в Европе - 32, в Америке - 14, в Азии - 9, на Среднем Востоке - 3, в Африке - 10.

Следует отметить, что существует много различных модификаций систем гарантирования в зависимости от национального банковского законодательства, экономических возможностей государства, состояния банковской системы.

Системы страхования депозитов, основанные на выплате возмещения вкладчикам, подразделяются на обязательные для всех банков и добровольные.

Обязательная система гарантирования вкладов действуют в подавляющем большинстве стран, в том числе практически во всех

индустриально развитых странах (за исключением Швейцарии). В такой системе субъекты, механизм определения размеров платежей банков для формирования фондов страхования депозитов и размеры выплат для вкладчиков утверждены законодательно. При обязательной системе в роли ее создателя выступает государство, а операции проводятся на бесприбыльной основе специально созданным органом или организацией. В США для этих целей создана ФКСД, в Великобритании – Страховой фонд депозитов, в Болгарии – Фонд гарантий банковских вкладов и т.д. При данном способе организации системы ее средства формируются за счет государственных ресурсов, а также за счет регулярных взносов кредитных организаций.

Добровольная система страхования депозитов предоставляет право принять решение об участии в ней самому банку. Однако, отказавшись от участия в системе гарантирования, банки часто ставят в вынужденное положение предоставить дополнительное страховое обеспечение по вкладам (это может быть условием выдачи лицензии на право проведения банком определенных операций). В настоящее время такая система действует в незначительном количестве стран (Шри Ланка, Тайвань, Доминиканская республика и некоторые другие страны). В этом случае государство не вмешивается в деятельность такой системы страхования депозитов, а также не осуществляет ее финансовую поддержку. Фонды для выплат вкладчикам формируются исключительно за счет взносов банков-участников.

В основу подавляющего большинства систем заложен принцип гарантированной выплаты ограниченного или полного возмещения клиентам банка при его неплатежеспособности. Системы подобного типа действуют в 68 странах. Они основываются на законодательно установленной процедуре возврата банковских депозитов, а также на специально создаваемых резервных фондах, предназначенных для накопления средств и их последующей выплаты вкладчикам.

Отличие между системами с полным и частичным возмещением заключается в том, что в первом случае гарантируется весь вклад, а во втором – лишь его некоторая часть по заранее определенной шкале, имеющей, как правило, верхний предел. Мировая практика предус-

матривает распространение гарантий как на один счет, так и на все счета каждого вкладчика.

Полное возмещение применяется в 6 странах, среди которых Турция, Мексика, Эквадор. Система гарантирования вкладов, предусматривающая частичное возмещение, действует в 62 странах, в числе в странах - членах Европейского Сообщества, в США, Канаде.

Пределы частичного возмещения определяются уровнем экономического развития страны. В большинстве развивающихся стран и стран с переходной экономикой уровень гарантированных выплат находится в пределах от 376 долларов (Танзания) до 11,756 долларов (Чехия). В США этот показатель составляет 100,000 долларов.

В Европейском Союзе в соответствии с Директивой № 94/19/ЕС установлен минимальный размер гарантирования депозитов в странах-участниках. Можно выделить три переменных параметра, определяющих рамки минимальной гарантии депозитов в странах ЕС:

- минимальная величина гарантии в размере 20,000 евро на каждого владельца депозита, причем указанное значение подлежит пересмотру по истечении определенного времени.
- минимальный уровень гарантирования в размере 90% - по усмотрению регулирующих органов на национальном уровне.
- минимальный круг владельцев депозитов, средства которых подлежат гарантированию.

У стран ЕС есть возможность предложить гражданам более благоприятные условия гарантирования депозитов, чем те, которые входят в понятие определенной Директивой минимальной гарантии депозитов. Таким образом, они вправе предложить значение гарантии, превышающей утвержденную величину в 20,000 евро и/или предложить уровень гарантирования, превосходящий ограничение в 90% (например, полное возмещение сумм вкладов).

Системы гарантирования вкладов в каждой стране имеют свои особенности в зависимости от того, на какой тип депозитов они распространяются. Так, в 16 странах гарантирование вкладов касается только средств физических лиц, в 20 странах гарантии не распростра-

няются на средства в иностранной валюте. В ряде стран из системы защиты вкладов исключаются депозиты в банках-нерезидентах, либо в филиалах местных банков, действующих на территории иностранных государств.

Вне зависимости от обязательности системы для банков их взносы основываются на единой или дифференцированной системе тарифных ставок. Дифференцированная система подразумевает различную величину ставок в зависимости от ликвидности, платежеспособности и финансовой устойчивости банков.

В подавляющем большинстве стран в качестве базы для расчета взносов выступают обязательства банков по вкладам, хотя в ряде случаев для этих целей используется совокупная величина активов банков, взвешенных по определенным правилам (Норвегия, Камерун). Все расходы по уплате взносов банки относят на текущие расходы, уменьшающие налогооблагаемую базу.

Ставки взносов, применяемых в различных странах, сильно отличаются, и, прежде всего, в зависимости от достаточности средств в фондах системы гарантирования вкладов. «Стандартные» ставки, применяемые большинством стран, находятся в пределах от 0,1 до 0,5 процентов от величины вкладов. Вместе с тем в зависимости от финансового состояния конкретного банка, ситуации в банковской системе, наличия у системы гарантирования необходимых финансовых ресурсов они могут быть и существенно выше. Так в Македонии ставка взносов в фонд гарантирования составляет 1,5%, Турции - 1,2%, Румынии - 0,6%, Перу - 1,45%.

Страховым случаем для начала выплат вкладчикам обычно считается банкротство банка. В этой ситуации система гарантирования вкладов принимает на себя все активы и пассивы банка-банкрота и осуществляет выплаты вкладчикам в соответствии с установленным правилам. После осуществления страховых выплат фонд гарантирования вкладов реализует активы банка-банкрота, возмещая из полученных средств свои расходы, а также удовлетворяя оставшиеся требования к банку.

В США в результате создания системы гарантирования вкладов применяются процедуры ускоренного административного закрытия банков без возбуждения дела об их банкротстве. Федеральная корпорация по страхованию депозитов приобретает полный контроль над разорившимся банком, вправе менять его руководство, а также проводить реструктуризацию банка либо путем его слияния с другим банком, либо за счет передачи ему активов и пассивов неплатежеспособного банка.

Системы гарантирования вкладов могут принимать определенные профилактические меры, а также меры воздействия по отношению к банку, финансовое положение которого внушает серьезные опасения,

В США ФКСД вправе исключить из системы страховой защиты банки, совершающие незаконные или очень рискованные операции. Кроме данной меры, в целях обеспечения защиты интересов вкладчиков, она вправе на ранних стадиях оказывать помощь банку путем выкупа активов и выдачи ссуды для недопущения его банкротства.

Участие государства в поддержке систем гарантирования вкладов применительно к законодательству конкретных стран выглядит следующим образом.

В Австрии возможна эмиссия облигаций, гарантированных австрийским государством. в случае полного исчерпания других источников финансирования.

В Великобритании система гарантирования вкладов может осуществлять заимствование в Банке Англии в объеме до 175 млн. фунтов стерлингов. Основанием для получения указанных средств является поправка к §64 Banking Act от 1986 года. В случае недостаточности этих средств и угрозы системного кризиса вполне вероятно вмешательство государства, даже если для этого не будет существовать каких-либо формальных оснований.

В Греции начальный капитал фонду гарантирования был предоставлен Правительством. Фонду предоставлено право требования у банков дополнительных взносов (до трехкратной величины обычного годового взноса).

В Дании Министерство экономической деятельности может выступать гарантом предоставления системе гарантирования вкладов необходимых дополнительных средств.

В Ирландии, Испании, Исландии, Нидерландах, Финляндии в исключительных случаях возможно заимствование средств у Центрального Банка.

В Италии, Лихтенштейне, Люксембурге формально не предусмотрена помощь государства системе гарантирования вкладов.

В Японии при создании Корпорации по страхованию депозитов в 1971 году Правительство внесло в уставный капитал 5,15 млрд. йен. Банк Японии – 150 млн. йен.

В США в условиях кризиса ссудосберегательных ассоциаций в 80-е годы системе гарантирования вкладов из бюджета были предоставлены средства по разным источникам от 200 до 400 млрд. долларов. Законом 1991 года о рефинансировании, структурном преобразовании и совершенствовании Федеральной корпорации по санированию предусматривалось дополнительное финансирование этой корпорации из бюджета в сумме 25 млрд. долларов.

В Венгрии и Польше предусмотрена возможность формирования ресурсов системы гарантирования вкладов за счет кредита Центрального банка.

Анализ последних мировых тенденций в развитии систем страхования депозитов очень важен для понимания роли этого финансового института в современном мире.

В последние годы отмечался рост числа систем гарантирования на всех континентах. В Европе их число возросло с 23 в 1995 г. до 32 в 1999 г., в основном за счет стран с переходной экономикой.

В Европе, Африке и Америке происходит увеличение числа стран, учитывающих риски при определении величины обязательных взносов финансовых институтов. В настоящее время такой подход применяется почти в 30% стран, в которых действуют системы гарантирования вкладов.

Важной тенденцией является изменение типа систем гарантирования: все больше систем гарантирования становятся обязательными.

В настоящее время восемь из десяти стран имеют обязательные системы, в то время как в середине 90-х годов соотношение было 50/50. Такая тенденция отчасти объясняется принятием Директивы Европейского Союза № 94/19/ЕС. Аналогичные процессы происходят на Ближнем Востоке и в Америке.

Наблюдается тенденция в сторону систем с фондом страхования. Хотя страны, имевшие системы с обязательными взносами по факту, не перешли к системам с накоплением фонда, вновь созданные системы имеют в наличии необходимые резервы. Системы с фондом существуют во всех странах Африки и Азии и их число сегодня составляет 80 процентов по всему миру. Системы с фондом представляются более устойчивыми и адекватными современному уровню рисков.

Крайне важной тенденцией является увеличение роли государства в поддержании систем гарантирования. Хотя большинство систем в настоящее время продолжают финансироваться за счет частных взносов своих институциональных членов, растет число систем, имеющих возможность получать дополнительную финансовую поддержку от государства в случае резкого ухудшения экономической ситуации. Более 75% действующих систем имеют возможность получать при необходимости помощь от государства.

Как результат Директивы Европейского Союза растет стандартизация практик в части размеров возмещения. Особенно это касается стран, являющихся или стремящихся стать членами Европейского Союза.

Почти все страны в настоящее время предусматривают привязку возмещения к владельцу депозитов, а не к конкретному вкладу, что отражает тенденцию к уменьшению размера возмещения.

Также отмечается значительное увеличение числа систем, гарантирующих выплату возмещения только частным лицам и неприбыльным организациям. Такие ограничения были введены четвертью всех стран, тогда как в 1995 году их было только 13%.

Произошло существенное увеличение (с 45% до 66%) числа систем, исключая межбанковские депозиты из числа возмеща-

емых. Эти изменения произошли как и Европе в соответствии с Директивой Европейского Союза, так и в странах Америки.

Отмечается тенденция к исключению валютных депозитов из системы гарантирования, что, возможно, объясняется ростом валютных рисков. В 1999 году 40% стран исключали из системы гарантирования все или часть депозитов, выраженных в иностранной валюте.

Таким образом, учитывая последние мировые тенденции, создание эффективных систем страхования депозитов становится крайне актуальным для стран с переходной экономикой. Введение такого института будет важным условием для предотвращения системных банковских кризисов. Вместе с тем его эффективность в значительной степени будет зависеть от качества двух других составляющих финансовой безопасности страны – разумной денежно-кредитной политики и организованного в соответствии с международными признанными подходами банковского надзора.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ковзанадзе. И.К. „О методах управления проблемными банками“. „Финансы и Кредит“, 2001, №16 (88), сс. 78-80.
2. Ковзанадзе. И.К. „Регулирование ликвидности кредитных организации центральными банками“. „Бухгалтерия и Банки“, 2001, № 11, сс. 28-31.
3. Ковзанадзе. И.К. „Достаточность капитала – ключевой элемент устойчивости коммерческого банка“. „Банковское Дело“, 2001, № 12, сс. 5-8.
4. Ковзанадзе. И.К. „Системные банковские кризисы в условиях финансовой глобализации“. „Вопросы Экономики“, 2002, № 8, сс. 89-101.

საბანკო ანაბრების დაზღვევის სისტემის როლი ეკონომიკური და სოციალური სტაბილურობის უზრუნველყოფაში

ირაკლი კოვხანაძე

სს "გაერთიანებული ქართული ბანკი"
380002, თბილისი, უზნაძის ქ. 37

რეზიუმე: დეპოზიტების დაზღვევის სისტემა უკანასკნელ წლებში სულ უფრო მეტად განიხილება, როგორც საბანკო სექტორის სტაბილურობის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი. მსოფლიოს ბოლოდროინდელი ტენდენციების გათვალისწინებით დეპოზიტების დაზღვევის ეფექტური სისტემების შექმნა განსაკუთრებით აქტუალური ხდება გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისათვის. ასეთი ინსტიტუტის შემოღება სისტემური საბანკო კრიზისების თავიდან აცილების აუცილებელი პირობაა.

სტატიაში მოცემულია საბანკო ანაბრების დაზღვევის სისტემების წარმოქმნისა და განვითარების მიმოხილვა, საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების როლი ამ საქმეში. სხვადასხვა ქვეყნების მაგალითებზე განხილულია ამ სისტემის სახეები და მოდიფიკაციები, სატარიფო განაკვეთების გაანგარიშების ბაზები. ასევე დახასიათებულია დაზღვევის სისტემის შექმნის პრინციპები, სადაზღვევო ფონდის ფორმირების წყაროები და მარეგულირებელი ორგანოების როლის დეპოზიტების დაზღვევაში.

ROLE OF DEPOSIT INSURANCE SYSTEM IN ENSURING ECONOMIC AND SOCIAL STABILITY

Irakli Kovzanadze

*JSC United Georgian Bank,
37, Uznadze str., Tbilisi, 38002, Georgia.*

Summary: System of deposit insurance has been considered as instability prevention tool in the banking system. Taking into account recent trends, establishment of deposit insurance system becomes extremely important for countries in transition. Introduction of such a system would serve as an important prerequisite for systemic banking crises prevention.

The article gives overview of establishment and development of deposit insurance system, role of IFI-s in this process. Taking various cases of different countries experience in this regard, the article gives overview concerning the following issues: existing types and modifications of the system, models for fee calculation, principles of deposit insurance system establishment, different sources for deposit insurance fund establishment and role of supervisory institutions in providing deposit insurance.

რეგიონის საინვესტიციო კლიმატის შეფასების პრობლემები

მიხეილ გიორგაძე

*საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა
 და ვაჭრობის სამინისტრო
 380060, თბილისი, კ. გამსახურდიას გამზ. 28.
 შემოვიდა 2002 წლის 20 სექტემბერს*

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია რეგიონის საინვესტიციო კლიმატის შეფასების მსოფლიო პრაქტიკით აპრობირებული მეთოდები და მათი განვითარების ძირითადი ტენდენციები. არჩევნის პროცედურის თვალსაზრისით, საინვესტიციო გადაწყვეტილებები განეკუთვნება ურთულესთა რიცხვს. ქვეყნის, რეგიონის, კორპორაციის ინვესტიციური მიმზიდველობის შეფასება ხორციელდება რიგი ფაქტორისა და ტენდენციის მრავალმხრივი ანალიზის საფუძველზე. რაც უფრო რთულია სიტუაცია რეგიონში, მით უფრო მეტად უნდა დაეუძნოს ინვესტორის ინტუიცია და გამოცდილება ინვესტიციური კლიმატის ექსპერტულ შეფასებას. ტერიტორიის ინვესტიციური მიმზიდველობის შეფასება ნებისმიერი საინვესტიციო გადაწყვეტილების მიღების უმნიშვნელოვანესი წინაპირობაა.

* * *

ეკონომიკურ მეცნიერებასა და პრაქტიკაში ინვესტიციების რაციონალური გამოყენების პრობემის ანალიზისათვის გამოიყენება ტერმინი – “საინვესტიციო კლიმატი”. ეს, ამა თუ იმ სამეურნეო სისტემაში (ქვეყანა, რეგიონი, კორპორაცია), სოციალური, ეკონომიკური, ორგანიზაციული, სამართლებრივი, პოლიტიკური და სოციოკულტურული წინაპირობების განზოგადებული მახასიათებლების ერთობლიობაა, რაც განსაზღვრავს საინვესტიციო მიმზიდველობასა და ინვესტირების მიზანშეწო-

ნილობას (მაგალითად, [1]).

საქართველოში ხელსაყრელი ინვესტიციური კლიმატის ფორმირება წარმოადგენს ინვესტიციების მოზიდვისა და ქვეყნის შემდგომი ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს. ქვეყნის (რეგიონის) ინვესტიციური მიზიდველობის შეფასება ნებისმიერი საინვესტიციო გადაწყვეტილების მიღების უმნიშვნელოვანესი წინაპირობაა.

მსოფლიოში სხვადასხვა ქვეყნის საინვესტიციო კლიმატის შედარებითი შეფასების ისტორია 30 წელზე მეტს ითვლის. ამ სფეროში ერთ-ერთი პირველი გამოკვლევა ჩაატარეს ჰარვარდის ბიზნესის სკოლის თანამშრომლებმა [2]. შედარებას საფუძვლად დაედო ექსპერტული სკალა, რომელშიც ჩართული იყო თითოეული ქვეყნის შემდეგი მახასიათებლები: საინვესტიციო საქმიანობის მარეგულირებელი საკანონმდებლო ბაზა; ეროვნული ვალუტის სიმყარე; ინფლაციის დონე; პოლიტიკური სიტუაცია; ეროვნული კაპიტალის გამოყენების შესაძლებლობები; კაპიტალის გატანის შესაძლებლობა.

აღნიშნულ მაჩვენებელთა ნაკრები არ იყო საკმაოდ დეტალური და ადექვატურად ვერ ასახავდა იმ კომპლექსურ პირობებს, რომლებსაც პოტენციური ინვესტორები იღებდნენ მხედველობაში. ამიტომ, საინვესტიციო კლიმატის შეფასების მეთოდოლოგია შემდგომში დაიხვეწა და გართულდა. შესაბამისმა ექსპერტებმა შესაფასებელი პარამეტრების სისტემაში ჩართეს რაოდენობრივი (სტატისტიკური) მაჩვენებლები (მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები, ბუნებრივი რესურსებით უზრუნველყოფა, ინფრასტრუქტურის მდგომარეობა, შიდა ვაჭრობის განვითარების პირობები, სახელმწიფოს მონაწილეობა ეკონომიკურ საქმიანობაში და ა.შ.) (მაგალითად, [3]).

80-ანი წლების ბოლოს გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების გამოჩენამ განაპირობა განსაკუთრებული მეთოდური მიდგომების შემუშავება. ვინაიდან, ამ ქვეყნებს ინვესტირების სპეციფიკური პირობები გააჩნდათ. 90-ანი წლების დასაწყისში, აღნიშნულ ქვეყნებთან მიმართებაში ექსპერტთა ჯგუფების მიერ (კონსალტინგური ფირმა “PlanEcon”, ჟურნალი “Fortune”,

“Multinational Business” და ა.შ.), ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, მომზადდა საინვესტიციო კლიმატის შედარებითი შეფასების გამარტივებული მეთოდოლოგია. რომელიც, ინვესტირების პირობებთან ერთად მის შედეგებსაც ითვალისწინებდა. მასში დიდი ყურადღება დაეთმო ინსტიტუციონალური გარდაქმნების მასშტაბებს, გატარებული რეფორმების მდგომარეობასა და პერსპექტივებს, შრომითი რესურსების ხარისხსა და ა.შ. [4].

ამჟამად, მსოფლიოში ქვეყნების ინვესტიციური მიმზიდველობის კომპლექსურ რეიტინგებს პერიოდულად აქვეყნებენ წამყვანი ეკონომიკური ჟურნალები: “Euromoney”, “Fortune”, “The Economist”.

აღსანიშნავია, რომ “Euromoney”-ს რეიტინგის მიხედვით, 1988 წელს საბჭოთა კავშირს, იტალიისა და ტაივანის შემდეგ, მე-17 ადგილი ეკავა. სამწუხაროდ, დღეისათვის, აღნიშნულ რეიტინგში 50 ქვეყანას შორის, ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკებიდან ვერც ერთი ვერ მოხვდა [5].

საგულისხმოა საინვესტიციო კლიმატის შეფასების აშშ-ს გამოცდილება. აშშ-ში ქვეყნდება “ყოველწლიური სტატისტიკური რუკა” თითოეულ შტატზე, რომელიც მოიცავს ინვესტიციური კლიმატის ოთხ განზოგადებულ მაჩვენებელს: ინვესტიციების ეკონომიკურ ეფექტიანობას, საქმიან აქტივობას, ტერიტორიის განვითარების პოტენციურ შესაძლებლობასა და საგადასახადო პოლიტიკის ძირითად შემადგენლებს.

საინვესტიციო კლიმატის შეფასების უცხოური გამოცდილების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება გამოვყოთ ქვეყნის (რეგიონის) ინვესტიციური მიმზიდველობის განსაზღვრის სამი ძირითადი მიდგომა:

პირველი – ვიწრო. იგი დაფუძნებულია შემდეგი მაჩვენებლების შეფასებაზე: მთლიანი შიდა პროდუქტის დინამიკა, ეროვნული შემოსავლისა და სამრეწველო პროდუქციის წარმოების მოცულობა; ეროვნული შემოსავლის განაწილების დინამიკა, დაგროვებისა და მოხმარების პროპორცია; პრივატიზაციის პროცესის მიმდინარეობა; საინვესტიციო საქმიანობის საკანონმდებლო რეგულირება; ინვესტიციური ბაზრის, მათ შორის სა-

ფონდო და ფულის ბაზრის განვითარების დონე.

მეორე – ფართო, ფაქტორული. იგი დაფუძნებულია იმ ფაქტორთა ნაკრების შეფასებაზე, რომლებიც მოქმედებენ ინვესტიციურ კლიმატზე. მათ შორისაა:

- ეკონომიკური პოტენციალის დახასიათება (რეგიონის ეკოლოგიური უსაფრთხოება, რეგიონის რესურსებით უზრუნველყოფა, ბიოკლიმატური პოტენციალი, სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალისა და ინფრასტრუქტურის განვითარების დონე);
- მეურნეობრიობის საერთო პირობები (მატერიალური წარმოების დარგების განვითარების დონე, დაუმთავრებელი მშენებლობების მოცულობა, ძირითადი საწარმოო ფონდების ცვეთის ხარისხი, სამშენებლო ბაზის განვითარება);
- რეგიონში საბაზრო გარემოს სიმწიფე (საბაზრო ინფრასტრუქტურის განვითარების დონე, პრივატიზების ზემოქმედება ინვესტიციურ აქტივობაზე, ინფლაცია და მისი ზემოქმედება საინვესტიციო საქმიანობაზე, ინვესტიციურ პროცესში მოსახლეობის მონაწილეობის ხარისხი, მეწარმეობის კონკურენტული გარემოს განვითარების დონე, სამეურნეო კავშირების ინტენსივობა, საექსპორტო შესაძლებლობები, უცხოური კაპიტალის არსებობა);
- პოლიტიკური ფაქტორები (მოსახლეობის ნდობის ხარისხი ადგილობრივი ხელისუფლების მიმართ, ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების ურთიერთდამოკიდებულება, სოციალური სტაბილურობის დონე, ეროვნული და რელიგიური ურთიერთობების მდგომარეობა);
- სოციალური და სოციოკულტურული (მოსახლეობის ცხოვრების დონე, საყოფაცხოვრებო პირობები, სამედიცინო მომსახურების განვითარების დონე, ალკოჰოლიზმისა და ნარკომანიის გავრცელების მასშტაბები, დანაშაულებების დონე, რეალური ხელფასის სიდიდე, მიგრაციის გავლენა ინვესტიციურ პროცესზე, მოსახლეობის დამოკიდებულება ადგილობრივი და უცხოელი ინვესტორების მიმართ, სამუშაო პირობები უცხოელი სპეციალისტებისათვის);

□ ორგანიზაციულ-სამართლებრივი (ხელისუფლების დამოკიდებულება უცხოელი ინვესტორების მიმართ, ძალოვანი სტრუქტურების მიერ კანონმდებლობის დაცვა, საწარმოს რეგისტრაციის ოპერატიულობა, ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა, ადგილობრივი ადმინისტრაციის პროფესიონალიზმის დონე, სამართალდამცავი ორგანოების ეფექტიანობა, საქონლის, კაპიტალისა და სამუშაო ძალის მოძრაობის პირობები, ადგილობრივი მეწარმეების საქმიანი თვისებები და ეთიკა);

□ ფინანსური (ბიუჯეტის შემოსავლები, მოსახლეობის ერთ სულზე არასაბიუჯეტო ფონდების სახსრებით უზრუნველყოფის დონე, ადგილობრივი და ცენტრალური ბიუჯეტების ფინანსური რესურსების ხელმისაწვდომობა, უცხოურ ვალუტაში კრედიტის ხელმისაწვდომობა, ბანკის პროცენტის დონე, საბანკო თანამშრომლობის განვითარების დონე, 1000 მოსახლეზე ბანკის კრედიტის დონე, გრძელვადიანი კრედიტების ხვედრითი წონა, დაბანდებების დონე მოსახლეობის ერთ სულზე, წამგებიანი საწარმოების ხვედრითი წონა).

ინვესტიციური კლიმატის შეფასების *მესამე მიდგომის საფუძველია რისკის ფაქტორი*. უცხოური პრაქტიკით დაგროვილია მდიდარი გამოცდილება ინვესტიციური რისკის შეფასების თვალსაზრისით. შეფასების მეთოდებმა, რომლებიც შემუშავებულია კომპანიების Rund, ICRG, BERI, Frost & Sullivan მიერ დღეს საერთო აღიარება ჰპოვეს. ღუნდი-ი გამოყოფს რისკის ფაქტორების შემდეგ ჯგუფებს:

- სოციალურ-პოლიტიკური;
- ეკონომიკური;
- საგარეო ეკონომიკური.

ფაქტორთა თითოეული ჯგუფის რაოდენობრივი შეფასება ხორციელდება ექსპერტული მეთოდით. თითოეული კონკრეტული ფაქტორის სიდიდე ფასდება კოეფიციენტით. ყოველ ჯგუფში ფაქტორთა რანჟირება ასახავს რეგიონში იმ ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან პრობლემებს, რომლებსაც შეიძლება წააწყდნენ პოტენციური ინვესტორები (იხ. დანართი 1). კვლევის შედეგად პოტენციურ ინვესტორს ეძლევა რეკომენდაციები იმის

შესახებ, თუ რამდენად რისკავს იგი მოცემული რეგიონის ეკონომიკაში სახსრების დაბანდებით.

ამგვარად, შეიძლება ითქვას რომ რეგიონის ინვესტიციური კლიმატი – ეს ქვეყნის ეკონომიკის ინსტიტუციური სისტემის განსაკუთრებული ქვესისტემაა. მისი დანიშნულებაა, აქტიური ინვესტიციური საქმიანობის მეშვეობით, შექმნას საზოგადოების საწარმოო ძალების მეცნიერულ-ტექნიკური განახლებისა და საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარების საუკეთესო წინაპირობა.

დანართი 1

რეგიონული ინვესტიციური რისკების ფაქტორები

სოციალურ-პოლიტიკური	ეკონომიკური	საზარეო ეკონომიკური
☐ რეგიონის სტაბილურობის საფრთხე გარედან (რეგიონთაშორისი კონფლიქტები) (1) არა (10) უკიდურესად მაღალი	☐ რეგიონის საერთო ეკონომიკური მდგომარეობა (1) ძალიან (10) კარგი სერიოზული პრობლემები	☐ რეგიონის საწარმოების მონაწილეობა საექსპორტ-ტო ოპერაციებში (1) არსებითი (10) უმნიშვნელო
☐ რეგიონის ადმინისტრაციის სტაბილურობა (1) უცვლელი (10) ცვლილების საშიშროება	☐ რეგიონის ეკონომიკის მთლიანი პროდუქციის მოსალოდნელი ზრდა მუდმივ ფასებში (1) მნიშვნელო (10) ვანი ზრდა მკვეთრი დაცემა	☐ რეგიონის მონაწილეობა პროდუქციის იმპორტში (1) არსებითი (10) უმნიშვნელო
☐ რეგიონის ადმინისტრაციის ოფიციალური ოპოზიციის დახასიათება (1) კონსტრუქციული (10) დესტრუქციული	☐ სამრეწველო პროდუქციის ზრდა მომდევნო პერიოდში (1) 10%-ზე მეტი (10) ზრდა 10%-ზე მეტად	☐ ლარის გაცვლითი კურსის დინამიკა სების მიერ დადგენილ კურს-თან შედარებით (1) ჩამორჩენ (10) $\geq 10\%$ წინსწრებ $\geq 10\%$

	დაცემა		
<p>□ რეგიონის სოციალური სტაბილურობა</p> <p>(1) სტაბილური</p> <p>(10) უკიდურესად დაძაბული</p>	<p>□ კაპიტალდაბანდებების ზრდა მომდევნო პერიოდში</p> <p>(1) 10%-ზე მეტი</p> <p>(10) ზრდა 10%-ზე მეტად დაცემა</p>	<p>□ რეგიონში სავალუტო კრედიტების შემოსვლა</p> <p>(1) არსებითი</p> <p>(10) უმნიშვნელო</p>	
<p>□ სამუშაო ძალის დამოკიდებულება მართვის აპარატთან</p> <p>(1) თანამშრომლობა</p> <p>(10) ახირი გაუიცეები</p>	<p>□ სამომხმარებლო მოთხოვნის ზრდა მომდევნო პერიოდში</p> <p>(1) 10%-ზე მეტი</p> <p>(10) ზრდა 10%-ზე მეტად დაცემა</p>	<p>□ რეგიონში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის პერსპექტივები</p> <p>(1) ინვესტიციები მონალოდ-ნელია რეგიონი დახურულია ინვესტიციებისათვის</p> <p>(10)</p>	
<p>□ რეგიონში ერთობლივი შემოსავლის განაწილების შეფასება</p> <p>(1) თანაბარი</p> <p>(10) საზოგადოების მკვეთრი დაშლა ფენებად</p>	<p>□ ინფლაციის დინამიკა მომდევნო პერიოდში</p> <p>(1) არსებითი</p> <p>(10) შენელება მკვეთრი დაჩქარება</p>	<p>□ რეგიონული სპეციფიკის ფაქტორი</p> <p>(1) ხელსაყრელი სიტუაცია არასასიკეთო სიტუაცია</p> <p>(10)</p>	

ლიტერატურა:

1. *Фоломьев А., Ревазов В.* Инвестиционный климат регионов России и пути его улучшения, «Вопросы экономики», 1999, №9, с. 57.
2. *Stobaugh R.* How to Analyze Foreign Investment Climates. Harvard Business Review, September-October, 1969, pp. 32-48.
3. *Henzler H.* Shaping an International Investment Strategy. The McKinsey Quarterly, Spring, 1981, pp. 53-78.
4. *Tullis M., Borrin O.* Investment Prospects in Eastern Europe. Multinational Business, 1990, No. 1, pp. 17-23.
5. *Марченко Г., Мачульская О.* Исследование инвестиционного климата регионов России: проблемы и результаты, «Вопросы экономики», 1999, № 9, с. 71.
6. Антикризисное управление. Учебник, под ред. Э.М. Короткова, М.: ИНФРА-М, 2000, с. 226.

PROBLEMS OF ASSESSING INVESTING CLIMATE OF THE REGION

Mikheil Giorgadze

*Ministry of Economy, Industry and Trade
28 K. Gamsakhurdia Ave., Tbilisi, 380060, Georgia.*

Summary. The article reviews, methods for assessing region's investing climate approbated by the world practice, as well as main trends for their development. From the point of view of choice procedure, investing decisions are most comprehensive. Assessment of investing attractiveness of the country's, of the region and of the corporation is implemented on the basis multilateral analysis of series of factors and tendencies. Expertising investing climate by the investor must stem from the situation, created in the region. Assessing investing attractiveness of the territory is a precondition

of crucial importance for making any investment decision.

ПРОБЛЕМЫ ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА РЕГИОНА

Михаил Гиоргадзе

*Министерство экономики, промышленности
и торговли Грузии
380060, Тбилиси, пр. К. Гамсахурдия 28.*

Резюме. В статье рассмотрены апробированные в мировой практике методы оценок инвестиционного климата региона и основные тенденции их развития. С точки зрения процедуры выбора инвестиционные решения относятся к числу наиболее сложных. Они основаны на многовариантной и многокритериальной оценке целого ряда факторов и тенденций, зачастую разнонаправленных. Чем сложнее ситуация в регионе, тем в большей степени опыт и интуиция инвестора должны опираться на результаты экспертной оценки инвестиционного климата. Оценка инвестиционной привлекательности территории является важнейшим аспектом принятия любого инвестиционного решения.

FREUD'S CIVILIZATION REVISITED IN THE NUCLEAR AGE

John C. O'Brien

Applied Ethics Program

California State University, Fresno.

Received 12 march 2002

Summary. The purpose of this paper is to **re-examine** the views of Freud in his Civilization and its Discontents and compare his idea of civilization with that of other scholars in order to determine if we will ever be able to create a society which will **endure** in these days of nuclear power. The dangers to humanity are great, the solution difficult to see. Freud emphasized self-interest and aggressiveness as the failings in man which would lead to the collapse of civilization, summed up in the Latin tag: *homo homine lupus* Freud rejected out of hand religion as a remedy for man's aggressiveness. This view of civilization is compared with that of Albert Schweitzer in his The Philosophy of Schweitzer sees the enduring society as one in which man has become ethical and thereby dedicated himself to the good of society and in so doing shows a reverence for life. This study then examines the view of Ortega y Gasset who finds in The Revolt of the Masses the success of society to lie in the efforts of men of talent, select men who have dedicated themselves to the advancement of society in accordance with the old adage, *noblesse oblige*. Finally we examine the Civilisation of Kenneth Clark which is concerned with man's development in the arts as he removes himself farther and farther from the state of the savage. The views of Arnold Toynbee on civilization are examined. Toynbee finds that our civilization, Western Christendom, will play an ever decreasing role in the global society. Toynbee also fears the coming of a nuclear holocaust but is confident there will be survivors. The possibility of a nuclear war

attests the aggressiveness of man. Finally, to illustrate the evil effects of nuclear power, a brief glance is taken at the horrors that overtook the citizens of the Japanese cities of Hiroshima and Nagasaki when they were the targets of the atomic bomb in 1945. The only feasible solution to this grave problem appears to be a nuclear-weapon-free world. Even then the world is not safe from the aggressive nature of some rogue nation which seeks to take advantage of such a situation and dominate the world. This contingency is commonly referred to as *the genie is out of the bottle*. The number of genies increased when North Korea, India and Pakistan claimed the addition of nuclear weapons to their arsenal. Man has to control his fellow man's urge to advance his self-interest at any cost, if we are to endure. As Freud in his perspicacity put it: *homo homine lupus*.

* * *

I. INTRODUCTORY REMARKS

In the light of the fantastic scientific and technical innovation taking place at the present time, an integral component of which is the present nuclear missile proliferation, it seems practical to examine the merits and demerits of this example of man's astonishing ingenuity. As this particular example of man's inventiveness places the whole world, the whole of civilization in danger of extinction, we have here attempted to examine the nature of civilization, focusing on Sigmund Freud, for example, and those who have preceded him or followed in his wake, in order to determine whether we are eventually headed for disaster. To this end, the views advanced by a few scholars no less distinguished than Freud are examined. Those works selected for comparison are The Philosophy of Civilization by Albert Schweitzer, The Revolt of the Masses by Ortega y Gasset and Civilisation by Kenneth Clark. Arnold Toynbee's analysis of our past, present and future in Civilization on Trial is also drawn upon. The purpose of this paper is therefore to re-examine Freud's thesis that civilization and human nature are incompatible, that they can never be a peaceful entity. The question then

arises of its own volition: If civilization can never be expected to advance by virtue of the individual's deference to a higher moral law, how is the extinction of the human race to be avoided? Will the strongest power in the world, due simply to superiority in the field of nuclear power, elect to "rule the roost" or is there another solution? If there is no hope for human civilization to be found in improvement in human nature, that is, in obedience to a higher moral law, then the only other solution seems to be world domination by the most powerful nation on the globe or, possibly, the creation of a nuclear-weapon-free-world. Could there be in such circumstances, however, a rogue nation which arrogates to itself the role of world dictator? For the rest, unquestionable obedience to the higher power will be a pre-requisite to survival. We here examine this dilemma which civilization now appears to face.

II. FREUD: *Homo homine lupus*

Freud's *Civilization and Its Discontents* was first published in English in 1930 and published in German a little earlier as *Das Unbehagen in der Kultur*. The society in the era preceding World War I did not look at man with the pessimistic spectacles of Sigmund Freud. From the turn of the nineteenth century until the onset of World War I, the Great War to end all wars, the doctrines of the Enlightenment, that is the views of the *Philosophes*, prevailed overall. The Christian doctrine of original sin, of man's imperfectibility, was rejected outright. Man was not born evil but had the potential for perfection. The *Philosophes* did not believe in the immortality of the soul either.

They simply felt an overwhelming urge to promote the welfare of mankind. For his part the Marquis de Condorcet, himself a victim of the Revolution, said: that the purpose of his work was "to show by appeal to reason and fact that nature has set no term to the perfection of human faculties, that the perfectibility of man is truly indefinite" (Condorcet, 1955, 1795, 4). The era of secular humanism was by now well-entrenched in society. The evils in society and the imperfections in man were to be

attributed to the duplicity of politicians and the treachery and corruption of the clergy. Now that men were as one Progress became the overriding goal of man and society. Now, wrote Condorcet, "such a close accord has been established between all enlightened men, from then onwards all will be the friends of humanity and will work together for its perfection and its happiness." (Condorcet, 1955, 1755, pp. 9-10).

The belief in progress and man's perfectibility came to a sudden and earthshaking halt with the commencement of World War I. Herbert Spencer, a notable English philosopher, was wont to say that evil and immorality were bound to disappear and man would become perfect. One month after a Serb nationalist assassinated Archduke Ferdinand of Austria in June, 1914, the Great Powers entered the fray and the war began on a scale hitherto unknown. As many as 15 million lives were said to be lost in this world-wide conflagration? Where was progress to be found in the rubble of this war? Where was man's perfectibility to be found in the extinction of millions of human lives? Freud did not see it. Here a few brief remarks are made about the tenets of Freud's thesis. Freud is influenced in no way by religion or the doctrine of secular humanism. He rejected the *Philosophes'* claim to man's perfectibility. He states emphatically his interpretation of the weaknesses of civilization. "In all that follows I adopt the standpoint, therefore, that the inclination to aggression¹ is an original, self-subsisting instinctual disposition in man, and I return to my view that it constitutes the greatest impediment to civilization" (Freud, 1930,69)². Before examining some of the teachings of Christianity, Freud attacks religion *per se*. He finds it ludicrous that individual persons could believe in a God who like a Father watches over everyone. It would appear that only such a "father figure" can understand the needs of men, influenced by their remorse for wrongdoing and their prayers for aid, Freud is emphatic in his condemnation of this practice. He writes: "The whole thing is so patently infantile, so foreign to reality, that to anyone with a friendly attitude to humanity, it is painful to think the great majority of mortals will never be able to rise above this view of life." (Freud, 1939,21) He becomes more outspoken in his attack on religion when he refers to those individuals who cannot see "that religion is not tenable,³ nevertheless try to defend it piece

by piece in a series of pitiful rearguard actions." (Freud, 1930,21) To the exhortation to "Love Thy Neighbor As Thyself Freud also turns a deaf ear holding that "this grandiose commitment" would have been more acceptable had it read: "Love Thy Neighbor as Thy Neighbor Loves Thee." Freud is opposed even more strongly to the exhortation to love one's enemies. To love a stranger is also a different task. Since in loving a stranger one is diverting one's affection from "my own people." It would seem to savor of injustice to put a stranger on the same level of affection as that of one's own kith and kin. To defer to high ethical principles in order to honor these differences is harmful to civilisation.

In the light of man's natural aggressiveness⁴, man's neighbor may be not only a sexual object or a "potential helper" but also someone who tempts them to satisfy their aggressiveness on him, to exploit his capacity for work without compensation, to use him sexually without his consent, to seize his possessions, to humiliate him, to cause him pain, to torture and kill him: *Homo homine lupus*. (Freud, 1930,58).

Karl Marx was a child of the Enlightenment and believed that man was born essentially good and perfectible. Society was evil and had corrupted the individual. For the Marxists specifically, man had been corrupted by the institution of private property. "The ownership of private wealth gives the individual power and with it the temptation to ill-treat his neighbor, while the man who is excluded from possession is bound to rebel in hostility against his oppressor (Freud, 1930,60). Freud notes, however, that inequalities in the natural talents of men will lead some to greater success than others in the acquisition of the fruits of nature. Inequality in the distribution of wealth may be a reflection of the natural inequalities among men.

III. THE PHILOSOPHY OF CIVILIZATION

Never for a moment do we lay aside our distrust of the ideals established by society, and of the convictions which are kept by it in circulation. We always know that society is full of folly and will deceive us in the matter of humanity. It is an unreliable horse, and blind into the bargain. Woe to the driver, if he falls asleep! Albert Schweitzer The Philosophy of Civilization 1930, 327.

What of civilization? What *of Kultur*? Albert Schweitzer points to the attempts to distinguish between civilization and what the Germans call *Kultur*. The aim here he says is to make it appear as if an ethical side of progress could exist side by side with an unethical one. This attempt fails according to Schweitzer for *Kultur* means "the development of man to a state of higher organization and a higher moral standard." (Schweitzer, 1950, 23).

In The Philosophy of Civilization, Albert Schweitzer has a different tale to tell from that of Freud. When Freud says ethics classified as good or **bad** actions which are determined (Freud, 1950, 58) Schweitzer says that the essence of civilization is ethical progress (Schweitzer, 1950, 23).

The collapse of civilization in the early part of the twentieth century was not due to the war but to the breakdown about the middle of the nineteenth century "between ethical ideals and reality." This breakdown Schweitzer attributed to the failure of philosophy to perform its duty during the time of Kant, Goethe, Schiller and others. Fichte, Hegel and other philosophers paid much respect to ethical standards but they were reduced to ruins by the rise of the natural sciences. The result has been the disappearance of the philosophy on which civilization rests, but for which no foundation can be found. Philosophy had become a mere science.

The ultimate vocation of philosophy is to be the guide and guardian of the general reason, and it was her duty, in the circumstances of the time, to confess to our world that ethical ideals were no longer supported by any general

theory of the universe...but were, till further notice, left to themselves... (Schweitzer, 1950, 8).

Early in his work Schweitzer expresses the fear that we were moving toward inhumanity. Civilization and morals are shaken whenever we lose the awareness that every man matters. Schweitzer puts it this way: "Our society has ceased to allow to all men, as such, a human value and a human dignity; many sections of the human race have become merely raw material and property in human form." (Schweitzer, 1950,15). Schweitzer at that time could not have known about the extent of the loss of human life in the Communist concentration camps described in some detail by Solzhenitsyn, a massacre sometimes known as the *Gulag Immolation*. Human lives in the USSR of that era were simply a means to an end. Earlier his reference was to the conflict that became known as World War I. The fundamental problems which society had to solve at that time even those in the economic order "are in the last resort only to be solved by an inner change of character" (Schweitzer 1950,38). Does such a change require a curtailment of one's self-interest by obedience to ethical ideals, one might ask? The fundamental problem of civilization, as Schweitzer sees it, is a moral one. He is not surprised if such a claim is received with disgust and it may be rejected on the grounds that anyone who discussed morality or advances a view rooted in ethical values is attempting to foist his views on others. Schweitzer would repudiate such a claim on the grounds that civilization must rest on an ethical foundation. "It is only in his struggle to become ethical that man comes to possess real value as a personality; it is only under the influence of ethical convictions that the various relations of human society are formed in such a way that individuals and people develop in an ideal manner" (Schweitzer, 1950, xii). One of the shortcomings of our thinking at that time, one that has even greater import today is that we do not have a theory of the universe, that is a *Weltanschauung*. "It is the common conviction nowadays of educated and uneducated alike; that humanity will progress quite satisfactorily without any theory of the universe at all...Our loss of real civilization is due to our lack of a theory of the universe?" (Schweitzer, 1950, xii)

It now behooves Schweitzer to describe civilization as the act of human beings in striving for progress and perfection of the human race. Here of course Freud would disagree about the possibility of perfecting the human race. Freud was not from the ranks of the *Philosophes*. The goals suggested by Schweitzer require that we become ethical otherwise we can attribute no meaning to life and the world.

Civilization originates when men become inspired by a strong and clear determination to attain progress and consecrate themselves as a result of this determination to the service of life and the world. It is only his ethics that we find the driving force for such action, transcending as it does, the limits of our own existence. (Schweitzer 1950, xiii).

The failure of man to develop such a mental disposition, one of world and life affirmation, will prevent the development of a true civilization. In fact, writes Schweitzer: "we shall be unable even to form a correct concept of what civilization ought to be" (Schweitzer, 1950, xiv). Due to our failure to develop a theory of the universe, and Schweitzer's words are as applicable today as much as they were then, to wit: "Instead of adopting a determined ethical attitude, we exist in an atmosphere of mere ethical phrases or declare ourselves ethical sceptics." (Schweitzer, 1950, xiv). These words of Schweitzer, it may be emphasized, are truer today than they ever were, when one hearkens to the view that ethical values are a matter of opinion, that everyone has his own values. This shortcoming Schweitzer declares is due to a lack of a theory of the universe. Without such a theory: "there is no possibility of holding our world back from the ruin toward which it is being driven....Schweitzer's theory of the universe is of course characterized by reverence for life....we should work together for a theory of the universe and of life in order that we may arrive at a mental disposition which shall make us really and truly civilized men." (Schweitzer 1950, xv).

Schweitzer sees the social problems arising in this way. Man at the very beginning of his existence is engaged in a struggle with a niggardly Nature in order to wrest from it its fruits. In this regard he is assisted in his struggle by advances in science which manifest themselves in technological innovation. At the same time, men are engaged in a struggle with each other. In order for society to be stable it is necessary for it to gain control over the dispositions of men. To this end, it is essential that reason reigns supreme over the dispositions of men.

It means that both individuals and the mass let their willing be determined by the material and spiritual good of the whole and the individuals that compose it, that is to say, their actions are ethical. Ethical progress is then that which is of the essence of civilization and has only one significance, material progress is that which is much less essential and may have a good or bad effect on the development of civilization. (Schweitzer 1959,23).

It is necessary for man and the advancement of civilization that we believe in the spiritual progress of mankind and the individual, that we have a *Weltanschauung*.

Civilization and the World View (DieWeltanschauung)

By a theory of the universe is meant "the context of the thoughts of society and the individuals who composed it and the nature of the object of the world in which they live and the position and destiny of mankind and of individual men within it.

It asks these questions:

1. What significance have the society in which I live and I myself in the world?
2. What do we want to do in the world?
3. What do we want in the world ...what do we get from it? What is our duty to it? The answers to these questions reflect the spirit of the age in

which the majority lives.

IV. Ortega: Noblesse Oblige

Unlike Sigmund Freud who attributed the shortcomings of civilization to man's aggressive pursuit of his self-interest or Albert Schweitzer who wrote of Reverence for Life and the need to subordinate social problems to the rule of reason, that is, civilization is achieved to the extent that man becomes ethical. Ortega y Gasset, Spain's greatest philosopher, attributed the weakness of society to what he called the rebel mass. The Revolt of the Masses by Ortega y Gasset was written during the slump that was the Great Depression and between World War I and World War II.

Ortega divides his society into two factions one of which, the minority, consists of individuals of talents and accomplishments, the other, the mass, consists of those individuals who are lacking in special qualifications. The mass is not the working man but the individual average man. Thus, according to Ortega, society is made up of two groups, one of which makes great demands on itself, assuming difficult tasks voluntarily, as opposed to the other group which asks nothing of itself. This is a division of classes of men not social classes.

The great problem arises when the masses assume the role of the minority. It leads to the political domination of the masses. Ortega calls this the triumph of hyper democracy and makes his point in these words:

The characteristic of the hour is the common place mind, knowing itself to be commonplace, has the assurance to proclaim the rights of the commonplace and to impose them wherever it will...The mass crushes beneath it everything that is different, everything that is excellent, individual, qualified and select. (Ortega, 1930,18).

The moral upheaval of the masses has become the element of terror in our destiny of today. Then the question is whether this will lead us to a good or evil destiny. This triumph of the masses can be attributed to three

hundred years of improvements in education and economic advancement. Now we live in a leveling period. This type of life is more problematic than before for there was no previous existence with such a future. It seeks its own destiny. *Now*, says Ortega, reminding us of Schweitzer who is yet to come.

Life which means what is primarily possible for us to be, is likewise and for that very reason, a choice from among these possibilities of what we are actually going to be. Our circumstances - these possibilities - form the portion of life given us, imposed upon us. This constitutes what we call the world...Our world is that portion of destiny which goes to make up our life (Ortega 1930,47). In this development of the mass Ortega sees great danger, for any revolt by the mass man places in jeopardy those very principles to which he owes his rise to power. Should this type of individual remain in power in Europe "thirty years will suffice to send our continent back to barbarism" (Ortega, 1930, 52). This new power of the masses has been made possible by the rise of industrialism, liberal democracy and scientific experiments. The world of today no longer limits the common man as it raises him to this higher level. He thinks that this world has been created by nature and not by the extraordinary accomplishments of extremely talented individuals.

Given this level of civilization, it is not assured that the common man can control this process of civilization, never mind its progress. One of the features of the mass man is his propensity to form an opinion without having thought one out. They believe they have a right to an opinion without first having thought one out." Their souls' says Ortega, are "hermetically closed." The mass man sees himself as perfect and sees no reason to change. Not only does he feel no compulsion to change his views but he is prepared to impose them everywhere and on everyone. It is not a sign of progress that the mass man has ideas for they are not true ideas. He has not put his ideas in check mate. "Whoever wishes to have ideas must first prepare himself to desire truth and to accept the rules of the game imposed by it. It is no use speaking of ideas where there is no acceptance of a higher authority to regulate them, a series of standards to which it is

possible to appeal in a discussion" (Ortega, 1930,71-72). Barbarism exists when there exists no standards to which appeals can be directed.

These are the standards on which culture rests and there can be no culture where there are no standards to which appeals can be directed.

What I affirm is that there is no culture where there are no standards to which our fellow men can have recourse. There is no culture where there are no principles of legality to which to appeal. There is no culture where there is no acceptance of certain final *intellectual* positions to which a dispute may be referred. There is no culture where economic relations are not subject to a regulating principle to protect interests involved. There is no culture where aesthetic controversy does not recognize the necessity of justifying the work of art (Ortega, 1930, 72.)

Thus the mass man decides to rule society without the capacity for doing so. Under the species of Syndicalism and Fascism there appears for the first time in Europe a type of man who does not want to give reasons or to be right, but simply shows himself resolved to impose his opinions (Ortega, 1930,73). This is the reason of unreason.

Later on it will be seen that the common man was active when the French syndicalists and their ideas did not prevail. Their views became about 1900 in the method of direct action. This of course is violence, something to which man has always resorted when he had exhausted all means of securing justice and failed. This form of violence was the last resort of reason, the *ultima ratio*. Civilization is nothing other than the attempt to reduce force to being the *ultima ratio*. We are now beginning to realize with startling clearness because "direct action" consists in inverting the order and proclaiming violence as the *prima ratio or strictly as unica ratio*...It is the Magna Charta of barbarism.(Ortega, 1930, 75). Nowadays "direct action" appears to be the order of the day. Good manners appear no longer to have any significance. The form of "direct action" which literature

has taken is a direct insult while restrictions on sexual activity have all but disappeared.

Restrictions, standards, courtesy, indirect methods, justice, reason! Why were all these invented; why all this complication created? They are all summed up in the word civilization which, through the underlying notion of *civis*, the citizen, reveals his real origin. By means of all these there is an attempt to make possible the city, the community, the common life. (Ortega, 1930,75).

These constituents of civilization reveal nothing more than the desire on the part of each individual to take others into consideration. "Civilization is before all the will to live in common. A man is uncivilized, barbarian in the degree in which he does not take others into account. Barbarism is the tendency to disassociation." (Ortega, 1939, 76).

The existence of a doctrine whose purpose is the common life, Ortega attributes to liberal democracy describing it:

...as the noblest cry that has ever resounded in this planet...Liberal democracy permits within its bounds the existence of those who neither feel nor think as do the vast majority. It is ready and willing to share its existence with its opponents, with its enemies, with an enemy who is weak. (Ortega, 1930, 76).

To share our existence with the enemy is a plea almost too difficult to grant. It is therefore no wonder that this same humanity which created the situation now appears anxious to get rid of it. It is a flower which finds it almost impossible to sink its roots in the earth. The number of countries which are ready to share their existence with the enemy has almost completely dwindled away. "The mass...does not wish to share life with those who are not of it. It has a deadly hatred of all that is not of itself."

(Ortega, 1930,77) Unlike the mass, Ortega points to the type of individual who would warmly accept and promote the doctrine of liberal democracy. The select man, as opposed to the mass man, always feels a need to appeal to something beyond himself; to some elevated standard which he freely accepts. Such an individual really lives in servitude to himself. "Life has no savor for him unless it consists in service to something transcendental" (Ortega, 1930, 63). Should he fail to find such a transcendental goal he grows restless and looks for some new goal, some new goal with which to stimulate him to further endeavor. "This is life lived as a discipline - the noble life. Nobility is defined by the demand it makes on us - by obligations not by rights. *Noblesse oblige*" (Ortega, 1930, 61). Quoting Goethe, Ortega writes: "To live life as one likes is plebeian, a noble man aspires to order and law." The word nobility here is not to be confused with something savoring of the aristocracy. Ortega points out that noble means the "well-known" that is, known by everyone famous, he who has made himself known by excelling the anonymous mass. It implies an unusual effort as the cause of his fame (Ortega, 1930,64).

V. KENNETH CLARK'S CIVILISATION

A very different meaning is ascribed to civilization in this work. It really consists of a series of television programs delivered on the BBC in 1969, some thirty years ago. In this way Clark observes much was lost in the endeavor to put a TV program into *words*. In the **Foreword** he observes: "I cannot distinguish between thought and feeling and I am convinced that a combination of words and music, color and movement can extend human experience in a way that words cannot" (Clark, 1969, xv). With these words Clark indicates a different approach to the concept of **Civilization** from his predecessors. When asked to undertake such a task he did so because he did not know what the word civilization meant but it was preferable to barbarism.

Here we are selecting certain of Clark's programs which appear to reveal *more* than others Clark's understanding of the concept of civilization. In his first program *The Skin of Our Teeth*, Clark notes that he may not be

able to define civilization but he knew what it was as he gazed at the Seine. On one bank, the Institute of France, the Louvre on the other. Upstream, of course, was the Cathedral of Notre Dame. Clark noted this *civilization* from his vantage point on the *Pont des Arts* in Paris.

The history of art is not to be compared with the history of civilization. The ideals of art, physical beauty, reason, justice and the concept of perfection were all inherited from Western Europe, from Greece. In the decline of the Roman Empire one sees the decline of civilization, something quite fragile. The enemies of civilization, are according to Clark "...fear of war, fear of invasion, fear of plague and famine that simply make it not worth while constructing things" (Clark, 1969, 3, 4). In addition to some material prosperity, civilization requires its members to have confidence in one's society, in its Philosophy, and its own mental powers. Because of exhaustion, the civilization of Greece and Rome collapsed. The first great awakening of European civilization was the French Cathedral at Chartres. It was a bridge between the Goths and the Romans.

Of great interest here is the fourth program entitled *Man is the Measure of All Things*. The city of Florence with its sunny arcades, with round arches and its huge defensive houses was the manifestation of this claim. This transformation of Florence is summed up in the words of Protagoras when he suggests that Man is the "Measure of Goodness, of Progress, of Beauty and Value." The architecture of Florence, known as the architecture of humanism can be inferred from these words of an architect when he addresses his men: "To you is given a body more graceful than other animals, to you the power of apt and various movements, to you most sharp and delicate senses, to you wit, reason, memory like an immortal God" (Clark, 1969, 89).

In order to support his contention that the growth of civilization depends on confidence, Clark refers to the confidence of these men of Florence and compared it with the pessimistic outlook of John Salisbury when he said: "We are dwarfs standing on the shoulders of giants" (Clark, 1969,90). Although this is the era of secular humanism, nevertheless, the growth of architecture at this time, a tribute to the dignity of man, did not

cause these artists to neglect their religion. In a fresco depicting St. Peter moving through the street, his shadow cures the sick on whom it falls.

Very relevant to this survey of Clark's conception of civilization is the program *The Pursuit of Happiness*. Now after the reformation and the Thirty Years War, German nations came forth to participate in the growth of civilization by their contribution to music and to architecture. Although Clark's topic in this chapter is Music, he notes that its melodious flow, complex symmetry and decorative invention are all reflected in the architecture of the eighteenth century. The Rococo style, thought by many as shallow and corrupt, was adopted by the founders of the American Constitution who stated that the pursuit of happiness was a legitimate goal of mankind.

In *The Smile of Reason*, Clark talks about the role of great men in the creation of civilization. In this regard, his first choice is Voltaire "one of the most intelligent men that has(sic) ever lived." In the foyer of the *Comedie Francaise* stand the busts of the successful dramatist of the eighteenth century. In his picture Voltaire wears the smile of reason. This smile suggests Clark may be one of those things that have brought into disrepute the whole concept of civilization. One has simply to remember the terrible wars and persecutions of the preceding century. The philosophers of the Enlightenment provided civilization with the basis for growth in the eighteenth and nineteenth centuries. According to Clark what we owe to the Enlightenment is owed mainly to Voltaire.

In *The Fallacies of Hope* Clark hears a note of urgency, indignation, of spiritual hunger in Beethoven. European man appears to be looking for something beyond his grasp. New political institutions are being created and it took something explosive to blast the heavy foundations of Europe. The process began with Rousseau who appealed to the heart and then extended it from love to education and politics. Wrote Rousseau: "Man is born free and is everywhere in chains" (Clark, 1969, 293). William Blake in *las Marriage of Heaven and Hell*, 1789, offset the decline of rational argument. Every day is really what matters, Blake emphasized in his handbook of anti-rational wisdom. In June 1789, the phase of the revolution came to a head.

The National Assembly took an oath to a constitution. A few years later the citizens of Marseilles marched towards Paris singing the *Marseillaise*.

The moving fact about the revolution is that man's belief in the new world was so concrete and sharp that they could decide to change the calendar - making the year 1792 Year One and renaming the months" (Clark, 1969, 296).

Changes took place. The love of nature which was closely linked to the revolution was expressed in women's dresses which now more closely followed the lines of their bodies. The proposal to pull down the Chartres Cathedral and replace it with a temple of wisdom reveals an effort to replace Christianity. In the concluding program called *Heroic Materialism* Clark refers to New York during the last one hundred years. "It would look less like a work of man than like some tremendous natural upheaval. It's godless, it's brutal, it's violent..." (Clark, 1969, 321). Clark also notes that it took as long to build New York as it did the Gothic cathedrals. But the Gothic cathedrals were built to the glory of God. New York was built to the glory of Mammon. The refinement of manners with which civilization was originally associated no longer applied for the birth and growth of New York in all its glory and in all its squalor was the first attempt in history to improve the human lot (Laffey, 1936, 47, Clark, 1969,321).

VI. TOYNBEE REVIEWS CIVILIZATION

In Civilization on Trial, written some fifty years ago, Arnold Toynbee points to a serious contradiction both in time and space. The present turmoil in Kosovo is a good example of the contradiction in our thought to which he refers. Today more than ever before the idea of the equality of men is stronger than ever. All men are equal regardless of color or creed. Yet, at the same time, the brave Serbian people, children of Yugoslavia, who fought so bravely and with such great distinction against the racial doctrines of Nazi Germany, and especially against the ill-treatment of the Jews, summed up in the word Holocaust, are now at war with the NATO powers

for their attempt to annihilate the Albanian people because, unlike the Orthodox Christian Serbs, the Albanians are Moslems. As Toynbee put it some fifty years ago "... we have sunk to perhaps unheard of depths of class warfare, nationalism and racialism"(Toynbee, 1948,136)...Toynbee makes his point with greater force when he indicates that man's evil passions "...are to be seen today, side by side, but sometimes in the same country and even in the same soul" (Toynbee, 1948,136).

The second point on which Toynbee dwells is the expansion of our horizon to include not simply the Western field of vision but "the whole of mankind over all the habitable and traversable surface of this planet..."(Toynbee, 1948,137). Now we take cognizance of civilizations that have come and gone over the last 6000-1,000,000 years. We examine the history of the human race back to its origins between 600,000-1,000,000 years ago. In examining the history of life in this way we go as far back as 800 million years. In spite of this great increase in the breadth of our knowledge of the universe, the globe, we tend, according to Toynbee to restrict our historical vision to our own country, we tend to be somewhat chauvinistic.

With the widening of our horizons beyond the voyages of the Mayflower or the Declaration of Independence, we find that the year 4004 BC marks the coming of that sort of human society called *civilization*.

In his examination of Civilization, Toynbee begins with the influence of Roman Christianity on his Anglo-Saxon forbears. They were well-developed morally and intellectually. They had learned Latin, studied the treasures of sacred and profane literature" for which a knowledge of Latin was a pre-requisite. Toynbee advances the view that the smallest unit of civilization is Western Christendom and that the United States and the United Kingdom, for example, became what they are because of the conversion to Christianity, The Renaissance, the Western Voyages of Discovery, the Reformation, the Industrial Revolution, and World Wars I and II.

From the point of view of time, however, Western Christendom goes back only as far as the close of the Dark Ages after the western part of the Roman Empire disintegrated. That is, it goes back only 1300 years. .From

the point of view of space it occupied "only a very minor part of the total habitable area of the surface of the planet. Toynbee is quick to note that although Western Christendom arose out of Christianity, it arose in a different civilization...the cradle of our religion is Palestine" (Toynbee, 1948, 140).

Since the appearance of that species of society known as civilization some 6000 years ago, five out of nineteen survive today. Thus, says Toynbee there are Western Christendom, our sister civilization Orthodox Christianity, our half sister civilization, Islam, the Hindu society and the Far Eastern society. Toynbee does not exaggerate the importance of these civilizations because they have survived. He prefers to think not in terms of *expectation of life* but in terms of *achievement*. Who are the greatest benefactors of the present generations of mankind? They are suggests Toynbee: Confucius and Lao-tse; the Buddha; the Prophets of Israel and Judah; Zoroaster, Jesus and Muhammad; and Socrates"(Toynbee, 1948, 141).

All five existing civilization have been brought into contact with each other through the enterprise of two of them. Western Christendom's expansion was world-wide in so far as it was oceanic. The expansion was made possible by the conquest of time and space thanks to technical innovation. Thus the expansion of Western material civilization brought into closer contact different parts of the world. At the same time, a similar role was played by the overland expansion of Russian Orthodox Christendom. Earlier expansions, it should also be noted, have made important contributions to the unification of mankind "The whole habitable world has now been unified into a single great society" (Toynbee, 1948, 142). The Western part of the unified world, asserts Toynbee, "will gradually be relegated to the modest place which is all it can expect to retain in virtue of its intrinsic worth by comparison with those other cultures...which the Western society through its modern expansion, has brought into association with itself and one another" (Toynbee 1948, 143). Now the task is to create unity in the modern world and that means we must no longer restrict ourselves by relying on the local and short-lived history of

wolf to man. Such individuals will turn a deaf ear to Schweitzer's pleas to show a reverence for life, to show concern for one and all, to be ethical by showing a readiness to subordinate one's well-being to that of society at large. It is difficult to control the disposition of men when they are spurred to further endeavor by that which promotes their own well-being. In Kenneth Clark's work we see a trend set by man toward the acquisition of material goods rather than works of art which refine the senses and nourish the spirit. To the extent that man hews to the line drawn by his self-interest, by his instinct of aggression, the consequences nowadays could be a war in which all life is extinguished. It is difficult to conceive the horrible outcome of a nuclear war, the holocaust it would create. We should remind ourselves of the horrors that followed in the wake of the atomic bombing of Hiroshima and Nagasaki in 1945. Such a disaster could be our fate, or even worse in the light of the technological advances that have been made in the field of nuclear power. A physicist and former professor at the University of London, Frank Barnaby, tell us in a book again entitled Hiroshima and Nagasaki, written in 1995, some fifty years after this disaster, of the evils which overtook these two Japanese cities, when they were exposed to the explosion of two atomic bombs. The bomb used to obliterate Hiroshima was called "Little Boy", while that which destroyed Nagasaki was named the "Fat Man." The population at the time the bomb fell on Hiroshima was around 350,000 and included forced laborers from Korea as well as thousands of Japanese troops. By the end of 1945 it was estimated that 140,000 natives of Hiroshima had died from the effects of the atomic bomb. In Nagasaki where the population was just over one quarter of a million, 74,000 are said to have died by the end of 1945. Around a quarter of a million souls are said to have been lost in both cities as a result of the atomic bombing.

Frank Barnaby, one of the editors of Hiroshima and Nagasaki, tells us that the blast in Hiroshima was so great that all buildings within two kilometers from the hypocenter were destroyed. Moreover at a distance of four kilometers this time from the hypocenter, the fireballs produced by the bomb gave off sufficient heat to burn exposed skin. At Nagasaki the heat was said to be twice as great as that in Hiroshima.

Those people who were unlucky enough to be caught in the open at this time were burnt to death. The fire destroyed thousands of buildings in both cities. Of course there were no firefighters. There was no water. Most of the survivors who appeared to be in relatively good health found themselves susceptible to a variety of terrible diseases such as leukemia. Babies born to mothers pregnant at the time the bomb was dropped were born with congenital malformations. Many people went mad; many people committed suicide. The fear that their offspring might be born with congenital defects deterred many people from marriage. (Barnaby, 1995, 1-9).

In the same **Hiroshima and Nagasaki. 1995.** Dr. Joseph Rotblatt, Emeritus Professor of Physics at the University of London, who worked on the atomic bomb during World War II in Liverpool, England, and also in Los Alamos, New Mexico, has here strongly expressed his views on what steps should be taken to avoid a repetition of the 1945 calamity that was Hiroshima and Nagasaki.

At the beginning of his essay he makes the following categorical statement: "The iniquitous character of nuclear weapons-enormous destructive power, indiscriminate killing of civilian population, a legacy of death and disease in people yet unborn-make the atomic bomb repugnant to every rational person" (Rotblat, 1995,92).

Professor Rotblat emphasizes the need for a nuclear-weapon-free world, citing Ronald Reagan and Michael Gorbachev when they announced their belief that a nuclear war could not be won. Nevertheless, during the Cold War each side went on increasing the size of its nuclear arsenal in the widely held belief that nuclear deterrence was necessary for stability. This claim Professor Rotblat refutes. One of the reasons, writes Professor Rotblat for the retention of nuclear deterrence is the high status it appears to give a country with nuclear weapons. In the case of Russia today it "clings to nuclear weapons as the last vestige of its past eminence as a superpower" (Rotblat 1995, 93).

To the assertion that nuclear arsenals were a necessary deterrent to nuclear war, Professor Rotblat notes the existence of the powerful lobbies with a vested interest in the production of nuclear weapons and states

emphatically his opinion that a nuclear war was unlikely except on one occasion "...the danger arose because of the existence of nuclear weapons" (Rotblat, 1995, 94). This occasion was the 1962 Cuban Missile Crisis. The Soviet Union had at that time brought nuclear weapons into Cuba, thereby creating the possibility of a nuclear holocaust, a burnt offering of every living creature.

Professor Rotblat rejects the view of eminent politicians who claim nuclear deterrence prevents war. Many wars, responds Professor Rotblat, have been fought in Korea, the Gulf, Vietnam and elsewhere in spite of the existence of nuclear weapons and some of the nuclear powers suffered defeat. Their nuclear arsenals did not prevent war. To underscore his view of the danger that nuclear weapons may be used unintentionally, Professor Rotblat refers to Robert McNamara when the latter notes the potential catastrophe that can arise from a combination of nuclear weapons and human fallibility. The more states which acquire nuclear weapons the greater the risk (Rotblat, 1995, 95). The argument in favor of a nuclear arsenal is also advanced by the nuclear states on the basis of the "breakout" syndrome, commonly known as *The genie out of the bottle*. These states fear a rogue nation might use a nuclear-weapon-free world to its own advantage. Professor Rotblat is undeterred by this argument suggesting instead that the existence of nuclear weapons is a menace to peace. The last 50 years have shown us that nuclear weapons are not necessary for world security. On the contrary, they are a menace to peace. He concludes by saying that "a nuclear-weapon-free world is both desirable and feasible; only political will is needed to make it a reality" (Rotblat, 1995, 91-98). The political will appears however to be lacking when a belligerent North Korea announced the unwelcome news that it had added nuclear weapons to its arsenal. The longing for a nuclear-weapon-free world was further frustrated when both India and Pakistan, deadly enemies already engaged in mortal combat, shocked the world with the announcements that they too had added nuclear weapons to their arsenal. Robert McNamara's hopes, cited by Professor Rotblat, for the abandonment of a forty year old policy of nuclear deterrence are far from realization. The genie is still at large and Robert McNamara's hopes for a nuclear-weapon-free world are far from realization. His fear

that this would lead to a nuclear holocaust in the 21st century now becomes somewhat ominous.(Rotblat, 1995, 96).Sigmund Freud's aphorism *homo homine lupus* appears still valid, still to be disproved. The nuclear holocaust will never be averted until the nuclear powers of the world decide with Schweitzer to subordinate their own well-being to that of the whole. The peace of the world is at stake and can only be preserved by a nuclear-weapon-free world, one in which mankind can live in peace and amity

ENDNOTES

1. Although Freud may have attributed the shortcomings of civilization to man's self-interest and the aggressiveness with which he pursued it, a famous scholar, who preceded him, had a different interpretation of the doctrine of self-interest, attributing much of a nation's economic prosperity to the same self-interest. Here are again the well-known words of Adam Smith, whom Gustav von Schmoller, an outstanding scholar of the late nineteenth century, called *The Great Scot*.

'It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker, that we expect our dinner, but from their regard to their own interest. We address ourselves not to their humanity but to their self-love, and never talk to them of our own necessities but of their advantages. Nobody but a beggar chooses to depend chiefly upon the benevolence of his fellow-citizens.'" Adam Smith, The Wealth of Nations. Random House, Modern Library, New York, 1776,1937, p. 14.

2. On the other hand, Adam Smith wrote the following in an earlier work of genius: "How selfish soever man may be supposed, there are evidently some principles in his nature, which interest him in the fortune of others and render their happiness necessary to him, though he derive nothing from it, except the pleasure of seeing it. Of this kind is pity or compassion, the emotion which we feel for the misery of others, when we either see it or are made to conceive it in a very

lively manner. Adam Smith, The Theory of Moral Sentiments, August M. Kelley, Publishers, New York, 1759,1966, p. 3. In this excerpt On Sympathy, Adam Smith, seems to express a view contrary to that expressed in 1776. Human beings are sympathetic to each other and do not ride roughshod over each other in pursuit of their self-interest. This apparent contradiction in the thought of Adam Smith led Germans scholars to discuss Das Adam-Smith-Problem.

3. "The Revolution had swept away in its desolating course all the landmarks of the ancient society. Churches and altars had been overthrown; the priests of God had been massacred, or driven into exile; asylums of virtue and learning had been profaned and laid waste; everything August and sacred had disappeared." Francois Rene Chateaubriand, The Genius of Christianity. New York, Howard Fertig, 1976,1856, p. 6.
4. Although Adam Smith may disagree with Freud about the evils of man's pursuit of his self-interest, *homo homine lupus*, Konrad Lorenz, the Nobel Laureate, sees in life much to justify Freud's view of man's aggressive, destructive nature." It is a curious paradox that the greatest gifts of man, the unique faculty of conceptual and verbal speech which have raised him to a level above all other creatures and given him mastery over the globe, are not altogether blessings, or at least are blessings that have to be paid for dearly indeed. All the great dangers threatening humanity with extinction are direct consequences of conceptual thought and verbal speech. They drove man out of the paradise in which he could follow his instincts with impunity and do or not do whatever he pleased....The one and only unquestionable value that can be appreciated independently of rational morality or education is the bond of human love and friendship from which all kindness and charity springs, and which represents the great antithesis to aggression. Konrad Lorenz, On Aggression. Methuen & Co. Ltd., London, 1966, pp, 204-205, p. 246.The following statement of Lorenz should also be noted: "...we find that aggression far from being the diabolical destructive

principle that classical psychoanalysis makes it out to be is really an essential part of the life-preserving organization of instincts." Ibid, p. 39.

REFERENCES

- Barnaby, Frank (1995) "The Effect of the Atomic Bombing of Hiroshima and Nagasaki" in Douglas Holdstock and Frank Barnaby (eds) **Hiroshima and Nagasaki**. London, Frank Cass, 1-9
- Clark, Kenneth, 1969, **Civilisation**. New York, Harper & Row
- Freud, Sigmund, 1961, **Civilization and its Discontents**. New York, W.W. Norton & Co.
- Laffey, John 1993, **Civilization and Its Discontented**. New York, Black Rose Books
- Ortega y Gasset, Jose, 1932, **The Revolt of the Masses**. New York, W.W. Norton & Co
- Rotblat, Joseph (1995) "A Nuclear-Weapon-Free World: The Essential Lesson of Hiroshima" in Douglas Holdstock and Frank Barnaby (eds) **Hiroshima and Nagasaki**. London, Frank Cass, 91-98.
- Schweitzer, Albert, 1950, **The Philosophy of Civilization**. New York, Macmillan & Co
- Toynbee, Arnold, 1948, **Civilization on Trial** New York, The New American Library, Inc.

ფროიდის ცივილიზაციის ხელახალი ვიზიტი ბირთვულ ხანაში

ჯონ ო'ბრაიენი

გამოყენებითი ეთიკის პროგრამა
კალიფორნიის უნივერსიტეტი, ფრესნო.

რეზიუმე. ამ სტატიის მიზანია ფროიდის შეხედულებების გადამოწმება მის ნაშრომში “დაუკმაყოფილებლობათა ცივილიზაცია” და მისი აზრების შედარება სხვა მეცნიერთა მოსაზრებებთან იმისათვის, რომ გავარკვიოთ შევძლებთ თუ არა ოდესმე შევქმნათ ისეთი საზოგადოება, რომელიც გაუძლებს დღევანდელ სამყაროში არსებულ ბირთვულ ენერჯიას. კაცობრიობის წინაშე არსებული საშიშროება უდიდესია, გადაჭრის გზები კი არ ჩანს. ფროიდმა ხაზი გაუსვა პირად ინტერესებსა და აგრესიულობას ადამიანში, როგორც მის ნაკლოვან მხარეს, რომელიც მიიყვანდა ცივილიზაციას დაღუპვამდე. ეს აზრი კარგად არის გამოხატული ძველ ლათინურ ფრაზაში: *homo homine lupus*. ფროიდმა უარყო რელიგია, როგორც ადამიანის აგრესიულობის განკურნების საშუალება. ეს შეხედულება ცივილიზაციაზე შედარებულია ალბერს შვაიცერის აზრებთან ნაშრომში “ფილოსოფია”. შვაიცერის აზრით ამტანი საზოგადოება იქნება ისეთი, სადაც ადამიანი გახდება ეთიკური და აქედან გამომდინარე საკუთარ თავს მიუძღვნის საზოგადოების კეთილდღეობას და ამით დაამტკიცებს სიცოცხლისადმი პატივისცემას. ეს ნარკვევი ასევე იკვლევს ორტეგა ი. გასეტის შეხედულებას, რომელიც “მასების აჯანყებაში” გამოთქმული აზრის მიხედვით, საზოგადოების წარმატებას ნიჭიერ ადამიანებში ხედავს, გამორჩეულ ადამიანებში, რომლებმაც საკუთარი თავი მიუძღვნეს საზოგადოების განვითარებას, როგორც ეს ძველად ხდებოდა, *nobles oblige* (კეთილშობილი ვაჟდებულება). ბოლოს კი ჩვენ ვიკვლევთ კენეთს კლარკის ნაშრომს “ცივილიზაცია”, რომელიც ეხება ადამიანის განვითარებას ხელოვნების

გზით, როცა ადამიანი სულ უფრო და უფრო შორდება ველურის მდგომარეობას. არნოლდ თონინის შეხედულებები ცივილიზაციაზე გადამოწმებულია. თონინი თვლის, რომ ჩვენს ცივილიზაციას, დასავლურ საქრისტიანოს, ექნება წარმოუდგენლად დადმავალი ზეგავლენა გლობალური საზოგადოებაზე. თონინი ასევე საუბრობს ბირთვული თვითგანადგურების საშიშროებაზე, მაგრამ დარწმუნებულია, რომ ნაწილი ადამიანებისა მაინც გადარჩება. ბირთვული ომის საშიშროების არსებობაც მიუთითებს ადამიანის აგრესიულობაზე. ბოლოს კი ბირთვული ძალის ბოროტი ზემოქმედების ილუსტრაციისათვის, უბრალოდ საკმარისია თვალი გადავაგვლოთ იმ საშინელებას რომელიც ეწია იაპონიის მოქალაქეებს, ჰიროსიმასა და ნაგასაკში, როცა ეს ქალაქები გახდა ატომური ბომბის სამიზნე 1945 წელს. ერთადერთი შესაძლო გზა ამ სერიოზული პრობლემის გადასაჭრელად არის ბირთვული იარაღისაგან თავისუფალი სამყარო. თუმცა ამითაც მსოფლიო მაინც არ არის დაცული რომელიმე ვერაგი ერისაგან, რომელიც ეცდება ისარგებლოს ასეთი სიტუაციით და მოინდომებს მსოფლიოს დაპყრობას. ასეთ გაუთვალისწინებელ სიტუაციას ხშირად აღწერენ როგორც ჯინის ბოთლიდან ამოშვებას. ჯინის რაოდენობა კი გაიზარდა მაშინ, როდესაც ჩრდილოეთ კორეამ, ინდოეთმა და პაკისტანმა მოითხოვეს ბირთვული იარაღის დამატება მათ არსენალში. ადამიანმა უნდა გააკონტროლოს მისი თანამოძმის უნი დაიკმაყოფილოს საკუთარი ინტერესები ნებისმიერ ფასად, თუ რა თქმა უნდა ჩვენ ამას ვაუქმებთ. ანუ როგორც ფროიდმა თავისი შორსმჭკვერეტელობით ჩამოაყალიბა ყოველივე ეს: *homo homine lupus*.

НОВЫЙ ВИЗИТ ЦИВИЛИЗАЦИИ ЗИГМУНДА ФРЕЙДА В ЯДЕРНУЮ ЭПОХУ

Джон О'Брайен

Программа прикладной этики
Калифорнийский Университет, Френсо.

Резюме. Целью данной статьи является, пересмотр взглядов Фрейда, изложенных в его труде «Цивилизация неудовлетворенности» и сравнение его точки зрения с точкой зрения других ученых, с целью, выяснить возможность создания такого общества, которое выдержит наличие ядерной энергии, которая скопилась на сегодняшний день в Мире. Человечество стоит перед большой опасностью, но пути ее преодоления пока неизвестны. Фрейд выделяет как отрицательную сторону в человеке – личные интересы и агрессивность, которые привели бы цивилизацию к уничтожению. Эта мысль заложена и в древнем латинском высказывании: *homo homine lupus*. Фрейд не согласен, что религия является средством, излечивающим в человеке агрессивность. Этот взгляд на цивилизацию сравнен с идеями Альберта Швайцера в его труде – «Философия». По мнению Швайцера выносливым общество станет в том случае, если человек станет этическим и исходя из этого, посвятит себя благосостоянию общества, тем самым, докажет уважение к жизни. В работе, так же, рассмотрены взгляды Ортега И. Гассета, который в своем труде «Восстание масс» считает, что достижения общества возможны благодаря талантливым, выдающимся людям, которые посвящают себя развитию общества, как это было в прошлом – *nobles oblige* (благородное обязательство).

В завершении, мы рассматриваем работу Кеннета Кларка «Цивилизация», который предлагает развитие человека путем искусства, когда человек все больше и больше отстраняется от дикого состояния. Пересмотрены взгляды на цивилизацию и Арнольда Тойнби. Тойби

считает, что наша цивилизация, Западного Христианства, будет иметь отрицательное влияние на глобальную цивилизацию. Тойби не исключает и ядерной самоликвидации, однако, он уверен, что часть человечества будет спасена. О человеческой агрессивности свидетельствует и факт опасности ядерной войны. Свидетельством тому, ядерная бомбардировка Хиросимы и Нагасаки в 1945г. Единственный выход из данной ситуации – это свободное от ядерного вооружения общество. Хотя, это не гарантия защиты общества от какого-нибудь воинственного народа, который воспользовавшись своим положением попытается захватить мир. Такие непредусмотренные ситуации часто сравнивают с освобождением Джина из бутылки. Однако, количество Джинов выросло тогда, когда Северная Корея, Индия и Пакистан потребовали увеличения ядерного оружия в их арсенале. Человек обязан учитывать желания своих братьев в удовлетворении собственных интересов любым путем, если, конечно, это возможно. Все это сконцентрировано дальновидным Фрейдом в одном выражении – *homine lupus*.

PASS-THROUGH FROM EXCHANGE RATE TO INFLATION: MONETARY TRANSMISSION IN GEORGIA

Nick Gigineishvili

*National Bank of Georgia
3/5 Leonidze St. 380005 Tbilisi, Georgia.
Received 12 September, 2002*

Summary. When price stability is the primary objective of the central bank, a thorough understanding of the monetary transmission mechanism is particularly important for designing and implementing prudent monetary policy. In case of Georgia, like many other transitional countries with poorly developed financial markets, exchange rate channel plays the most crucial role in the process of transmission. By estimating a pass-through equation using monthly observations over the period of August 1998 – June 2001, this paper studies relationship between exchange rate depreciation and inflation in Georgia. The main determinants of the pass-through coefficient are initial price level, real gross domestic product as a proxy of aggregate demand, foreign prices and the seasonal pattern of the Georgian economy. The paper finds that in the short-run (one month) depreciation of Georgian lari against US dollar by 1 percent leads to 0.21 percent of CPI inflation in the same month. Even though the past values of the exchange rate do not directly impact current inflation, the indirect influence through price inertia is still present, and the long-run elasticity of prices with respect to exchange rate is about 0.52. The world price level and persistence of domestic price inertia are the most important determinants of the price dynamics with coefficients of 0.42 and 0.60 respectively. Effect of aggregate demand is small: consumer prices increase by only 0.05 percent in response to 1 percent growth of real GDP. In addition, the price level tends to fall by 1 percent during the summer period.

* * *

I. Introduction

There exists no unanimity among economists and policy-makers about how monetary policy affects the real economy, and what mechanisms determine the linkage among them. However, most would agree that monetary policy cannot influence the long-term growth, and that at most it can only smooth cyclical component of output. Monetary stimulation of economic activities may produce positive results only in the short-run; in the longer horizon, though, it leads to higher inflation and increased risk, which in turn deter production and growth.

Consequently, in recent years many central banks have opted for inflation or price stability as primary targets of monetary policy giving less consideration to other goals such as real growth and employment. Restricting objectives of monetary policy solely to price stability has become of particular importance in developing countries. As opposed to industrialized countries, where monetary instruments are believed to affect output in the short-run, in transitional economies with fragile economic structure, undeveloped financial markets, history of high inflation and lack of central bank credibility monetary expansion primarily fuels inflationary expectations leading to immediate growth in prices, while influence on real sector becomes unpredictable.

Nevertheless, even if price stability is the only objective of monetary policy, its possible impact on output and employment still cannot be fully ignored. Due to wage and structural rigidities in labor and goods markets, and high degree of price inertia, attempts of rapid disinflation may sharply reduce production and provoke a new spiral of inflation. At the outset of economic stabilization many developing countries have effectively used fixed exchange rates or narrow exchange rate bands to bring inflationary processes to a halt. This approach proves to be very fruitful in the short-run. Later on, however, it usually leads to local currency overvaluation, loss of competitiveness of domestic goods and deterioration of country's external

balance. Ultimately, fixed exchange rate regime becomes unsustainable. Currency devaluation, on the other hand, results in a likely rebound of inflation.

Hence, in order to design and implement prudent monetary policy that would insure price stability, it is essential to properly understand transmission mechanism, which determines linkage between financial and real sectors, and explains how decisions of monetary authorities affect their final target – inflation. In addition to qualitative aspects of the transmission process, its quantitative assessment is of immense practical importance for the purposes of policy-making. The general framework of transmission is following: monetary policy directly influences certain intermediate variables, changes in which are then channeled to aggregate demand and/or supply, and consequently to prices. The major task is to identify these intermediate variables and assess quantitative relationship between them and inflation.

Four channels of transmission of monetary policy have been widely studied and discussed by economists. The first is *direct interest rate effect*, when shifts in the central bank policy lead to a change in money supply, hence in money market interest rates, and ultimately in borrowing and lending rates. In response, households and enterprises alter their investment and savings decisions, which affect aggregate demand, and therefore price level. The second channel, *indirect interest rate effect*, works in a similar way through prices of other assets such as bonds, stocks, real estate, etc. Policy-induced change in interest rates alters the effective cost of capital and the net worth of households and enterprises; this is followed by adjustments in consumption and investments, and consequently in aggregate demand and prices. The third is a *credit channel*, when monetary policy affects aggregate demand by changing available volume of credit in the economy. This channel might be especially important in countries, where authorities impose binding limits on the quantity of credits. The last channel is *exchange rate effect*, which plays a crucial role in the process of transmission in many developing countries, including Georgia, where financial markets are poorly developed, and interest rates cannot perform the function of the intermediate variable. Under flexible exchange rate

regime monetary policy may have a considerable impact on foreign exchange market and on exchange rate, which in turn affects relative prices of domestic goods and imports, and consequently aggregate demand. In contrast to other channels of transmission, exchange rate channel works not only through aggregate demand, but through aggregate supply as well. This is particularly important for small developing economies with high degree of currency substitution, history of volatile inflation and heavy reliance on imports, where costs of production are usually indexed in foreign currency. In such circumstances, exchange rate depreciation raises local currency costs of production and leads to reduction in aggregate supply. And since exchange rate movements are perceived as a signal of future inflation, prices and wages start to change even before depreciation works its way through the cost structure of enterprises. Moreover, due to downward stickiness, prices are particularly vulnerable to exchange rate depreciation.

In case of Georgia, where the degree of dollarization is high and imports account for a significant part of the consumption basket, exchange rate is the major determinant of the monetary transmission mechanism and plays a crucial role in the process of price formation.

By employing econometric modeling techniques this study attempts to address exchange rate channel of monetary transmission process and investigate determinants of inflation in Georgia. The next section of the paper describes the theoretical motivation of the exercise, discusses data series used and lays out estimation methodology. Estimation results and analysis of parameter values are presented in the section III. The last section draws the conclusions. Finally, the appendix of the paper contains description of the methodology used to transform quarterly GDP series into monthly data to make them compatible with other series of the main pass-through equation.

II. Theoretical Motivation, Data and Methodology

An extent to which monetary policy can impact inflation largely depends on the structure of the economy and of financial markets. Therefore, when investigating monetary transmission mechanism a special consideration

should be given to structural changes that affect the policy framework and its implementation, and the formation of inflationary expectations.

At this stage a brief outline of developments in Georgian economy over the past decade is in order. Following the break-up of the Soviet Union and restoration of Georgian independence in April 1991, the country fell into a deep economic recession with national output and employment contracting dramatically. Like other former Soviet republics Georgia inherited obsolete capital stock and outdated technologies, which resulted in low productivity and lack of international competitiveness of domestic goods. External balance deteriorated sharply, first because crises in other states of FSU and most importantly in Russia, reduced demand for Georgian exports; and second because inter-republic trade was increasingly converting to world prices, especially with regards to energy, import of which supplied over 90 per cent of Georgian oil and gas consumption. Very slow progress in structural and economic reforms as well as political and civil unrest of early 90's also contributed to the decline. Loss of transfers from the Soviet budget, economic chaos, and irresponsible macroeconomic policy led to the crisis in the fiscal sector. The budget deficit inflated from about 3.5 percent of GDP in 1991 to 34 percent in 1993. Due to extremely liberal monetary policy, inflation rose exponentially from annual 123 percent in 1991 to 913 percent in 1992 reaching hyperinflationary levels of above 3,000 percent in 1993 and early 1994. Finally, outflow of foreign capital occurred, as economic and political instabilities significantly outweigh potentially high returns on abundant profitable investment opportunities.

End of 1994 marked the turnover point in the development process of the Georgian economy. The economic and financial action plan was designed with the technical and financial assistance of the International Monetary Fund. Enhancement of economic activities and tight control over monetary aggregates to tie up inflation and stabilize the national currency were set as major objectives to achieve overall financial stabilization.

In line with the financial program by significantly tightening monetary policy exchange rate stabilized and hyperinflation of early 90's was brought to a halt. Annual inflation rate came down to 57% in 1995.

That was then followed by a monetary reform. A new national currency – lari – was introduced to substitute then existed surrogate money – coupon. Through foreign exchange interventions of the central bank exchange rate of lari against US dollar was maintained fairly stable. Until end-summer 1998 annual depreciation rate was only about 2-3 percent, while inflation ranged between 7.6 and 13.5 percent. Economic activities rebounded as well and the national output grew by 3 % in 1995, and by 11 % in 1996 and 1997.

The situation changed dramatically in the last quarter of 1998, when the Russian crises broke up hitting almost all countries of eastern and central Europe and of the Former Soviet Union. It considerably shattered financial stability of Georgia achieved during the past years and posed a threat of a significant downturn. Due to rapidly rising inflationary expectations the first immediate effect was a drastic increase in demand for foreign exchange – the most liquid and inflation-proof asset. The central bank faced a difficult trade-off: either to maintain exchange rate stability through massive foreign exchange interventions which would almost entirely deplete its international reserves and endanger the country's ability to service its foreign obligations, or to abandon managed floating exchange rate regime and let the lari float freely implying devaluation of the national currency and acceleration of inflation. In addition; liquidity and financial health of the banking system was also exposed to an extremely high risk: as banks' liabilities were more dollarized than assets, currency devaluation would impose excessive revaluation losses, while rapid outflow of deposits was already causing insurmountable liquidity problems. In these circumstances the National Bank chose an optimal strategy that proved to be very effective in minimizing negative influences of the Russian crises. The monetary policy was tightened significantly while by continuing foreign exchange interventions the national currency was gradually devalued and only after several months the exchange rate regime was switched to a free-float. On the one hand, this approach reduced the panic in the population and somewhat moderated pressure on international reserves; on the other hand, banks got ample of time to take appropriate measures and adjust the structure of their assets and liabilities. Consequently, after a certain period

of turbulence, the dust settled, and the financial stability and the trust in the banking sector started to regain already from the second half of 1999. Exchange rate moved to its new equilibrium level and since then has been subject to moderate market fluctuations. Inflation rate of slightly under 11 percent in 1998 and 1999 fell to 4.6 in 2000.

For the purposes of this paper the above-mentioned change in exchange rate regime at the end of 1998 deserves a particular attention. Under managed float, when the exchange rate remained practically unchanged its role in the process of monetary transmission was insignificant. However, after switching to flexible regime exchange rate volatility and sensitivity of prices with respect to it increased substantially. Since flexible exchange rate regime remains effective in Georgia, from the policy-making point of view the pass-through analysis is of particular importance for the period of floating exchange rate.

Even though the policy switch officially occurred in December 1998, the period covered in this paper starts from August 1998 when the central bank restricted its foreign exchange interventions allowing lari to gradually depreciate at much higher pace than before until exchange rate was set fully flexible. The study rests on monthly observations ending with June 2001. The data sources are the National Bank of Georgia and the Georgian State Department of Statistics.

The following equation, which in addition to exchange rate includes other potential determinants of inflation, was adopted to estimate the pass-through coefficient:

$$p_t = \alpha + \beta_1 p_{t-1} + \beta_2 e_t + \beta_3 gdp_{t-1} + \beta_4 p^{us}_{t-1} + \beta_5 Summer_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

where t indicates time, and ε is a normally distributed error term with 0 mean and constant variance. All variables are in a logarithmic form except for variable *Summer*, which is a seasonal dummy.

The dependent variable p denotes domestic price level measured by a consumer price index. Price inertia is taken into consideration by including its one-period lagged value as an explanatory variable. e is an exchange rate of lari defined as domestic currency value of the US dollar; increase in e corresponds to depreciation of lari. GDP denotes real gross domestic

product, which is used as a proxy for aggregate demand and the level of economic activities in the country. Since it usually takes a certain period of time for prices to adjust to changes in demand, equation (1) links p_t to *GDP* in period $t-1$. Another reason for having included a lagged value of *GDP* is to avoid a potential simultaneity problem. It should be noted that the State Department of Statistics compiles *GDP* data on a quarterly basis only, while this study uses monthly observations. In order to insure data consistency without sacrificing number of observations, monthly *GDP* figures were estimated from their quarterly values using a separate econometric model. A detailed description of the methodology is provided in the appendix of the paper.

As imported goods account for a sizable share of the consumption basket, import price movements are also likely to influence Georgian inflation, but with certain delay due to a period of time needed for importing and then selling commodities in the domestic markets. To account for the delay, the equation (1) includes one-period lagged value the US consumer price index (p^{us}) used as a proxy of foreign prices. It could be argued that price levels of Georgia's major trade partners, such as Russia or Turkey, are more accurate measures of import prices. To test the hypothesis, the equation (1) with Russian and Turkish prices as proxies for world prices has also been estimated. Since both of these countries are heavily dollarized, highly inflationary economies with a rapid pace of currency depreciation, nominal indices as well as price levels measured in dollar terms (nominal price index divided by exchange rate) have been examined. The Table 1 lists correlation coefficients of Georgian CPI with US, Russian and Turkish prices:

Table 1. Correlations Between Price Indices*

	Log(P _{us})	Log(P _{Turkey})	Log(P ^{\$} _{Turkey})	Log(P _{Russia})	Log(P ^{\$} _{Russia})
Log(P)	0.81	0.86	-0.21	-0.50	0.21

* The superscript \$ indicates that prices are measured in dollar terms.

As can be seen from the correlation table, Georgian CPI is weekly correlated with Russian prices measured in dollar terms (0.21), and even negatively correlated with Russian nominal price index (-0.5) and Turkish prices expressed in dollars (-0.21). These variables were also found insignificant in the regression. Correlations are high with Turkish (0.86) and US nominal prices (0.81). However, the estimation results show that the effect of Turkish prices (in Lira terms) on Georgian inflation, even though statistically significant is very weak with corresponding coefficient of only 0.03, while the influence of US prices is substantially stronger (discussed in part III of the paper). The weakness of Turkish price effect can be explained by the fact that since financial transactions with Turkey are carried out mainly in US dollars and dollar-values of commodities determine imports from Turkey, nominal inflation (Lira inflation) is not being imported from Turkey. On the other hand, as the United States is the world's largest commodity market, it is reasonable to assume that price movements in this country strongly influence determination of world prices. In light of this, the US price level has been chosen as a proxy for the world prices.

Equation (1) uses monthly averages of all the above-mentioned variables except for GDP, which is estimated from its quarterly values. The advantage of logarithmic form is that estimated β parameters represent elasticities of the price level with respect to exogenous variables. For

example, β_2 shows the percentage change in prices resulting from 1 percent depreciation of exchange rate¹. Other coefficients are interpreted similarly.

Georgian prices exhibit a strong seasonal pattern, which is reflected in declining tendency of prices during the summer periods. Price seasonality is mainly due to a large share of agriculture in the Georgian output. During summers domestically produced cheap agricultural products flood the markets and substitute relatively expensive imported goods; and since food is a major component of the consumption basket, deflationary pressure emerges. Other contributing factors are poorly developed transport infrastructure that makes commuting particularly difficult in winter times and raises costs of transportation, and the shortage of energy supply in the country, which also peaks in winters due to significantly reduced generation of electricity by hydro-electric plants. Equation (1) incorporates the seasonality by including a seasonal dummy *Summer*, which is set to unity for the summer months, and to 0 otherwise.

Signs of β parameters are expected to be positive for initial price level, exchange rate, aggregate demand and foreign prices, while β_5 , which reflects the effect of seasonality, is likely to be negative.

III. Estimation Results

Standard OLS estimation may produce spurious results if all or some of the variables in the regression equation are non-stationary and they do not cointegrate. The series were tested for the presence of unit roots based on the Augmented Dickey-Fuller procedures. It was found that at 5 percent confidence interval the existence of unit roots could not be rejected only for p_{us} and *GDP*; while p and e appear to be stationary². The cointegration tests

¹ Equation (1) in logarithmic form implies that $\beta_2 = \frac{\partial(\ln(P))}{\partial(\ln(E))}$, where P and E are price level and

exchange rate respectively. By differentiating this expression we obtain $\beta_2 = \frac{\partial P / P}{\partial E / E}$, which is a definition of elasticity of price level P with respect to exchange rate E .

² Stationarity of p seems to be surprising since graphically it exhibits an upward trend.

were performed using Johansen methodology and residuals-based approach both revealing that variables are indeed cointegrated, i.e. their linear combination is $I(0)$.

In light of this background, the equation (1) was estimated using Ordinary Least Squares. The estimated coefficients and regression statistics are summarized in the Table 2 below.

Table 2. Estimation Results of Pass-Through Coefficient

Variable	Coefficient	Expected Sign	Estimated Value	Standard Deviation	t-Statistics
α	α		-0.51	0.24	-2.09
p_{-1}	β_1	+	0.60	0.03	20.00
c	β_2	+	0.21	0.01	14.49
gdp_{-1}	β_3	+	0.05	0.02	3.11
p^{us}_{-1}	β_4	+	0.42	0.08	5.60
Summer	β_5	-	-0.01	+0.00	-4.42
Number of Observations: 35					
Adj. $R^2 = 0.996$					
F Statistics = 1618					

All parameters except intercept are statistically significant even at 99 percent confidence level (critical value of t-statistics for 99 percent confidence level is 2.76). As expected, lagged prices, depreciation, GDP

and foreign prices are positively related to inflation, while seasonal effect acts in an opposite direction.

The results indicate that price inertia is the most important determinant of price movements. 1-percentage inflation in the previous month increases current CPI by 0.6 percent. The effect of foreign prices is also strong with the β_4 coefficient of 0.42. Over the time period used in this paper, US CPI inflation has been fairly stable at an average monthly rate of 0.2 percent, which implies that foreign inflation has raised Georgian consumer prices by about 0.08 percent per month.

Responsiveness of prices to aggregate demand appears to be very weak: 1 percentage growth of real GDP results only in 0.05 percent inflation in the next period. Several factors may underlie the weakness of this relation. First: large-scale shadow economy, which by various estimates accounts for about 50 to 60 percent of GDP, is likely to cause a significant measurement error and underestimation of the β_3 coefficient. Second: at an early stage of economic development with low levels of employment and productive capacity utilization, Georgia would fall on an elastic part of aggregate supply, in which case increased demand would only slightly affect prices. Third: income distribution is extremely unequal; majority of population is below or close to the poverty line, and most of the national income goes to a relatively small already affluent group of people. Consequently, income growth does not result in an increased demand for goods and services of the first necessity, which represent the largest part of consumption basket, and therefore has a moderate influence on CPI.

Since the seasonal variable Summer is not in a logarithmic form, its coefficient cannot be explained as respective elasticity. $\beta_5 = -0.01$ means that the logarithm of the price level falls by 0.01 during the summer period. With a simple algebra it can be easily shown that this is equivalent to approximately 1 percent decline.

The coefficient of pass-through from exchange rate to inflation, estimation of which was the main goal of this study, is equal to 0.21. In other words, depreciation of Georgian lari against US dollar by 1 percent leads to 0.21 percent of CPI inflation. Given a high degree of dollarization

in Georgia, when prices of many commodities are closely linked to their dollar-value, this outcome may seem unconvincingly low. However, since β_2 reflects the effect of depreciation only on CPI, consideration should be given to the composition of the consumption basket, which mainly consists of domestically produced agricultural products and goods of first necessity. Due to very low purchasing power of population prices of these articles are less sensitive to exchange rate movements than prices of other imported and more expensive commodities. In addition, prices of some goods and services, also included in the consumption basket, are regulated by the government, and thus do not rise with exchange rate³. These features of the Georgian consumption basket somewhat reduce responsiveness of CPI to the exchange rate movements suggesting that estimated pass-through coefficient is close to its true value. Unfortunately, price statistics do not permit to single out regulated prices from CPI and thus to assess effects of exchange rate and other exogenous variables on market driven prices only.

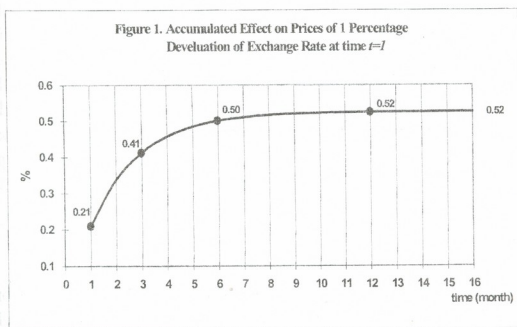
In the current setting the price level responds to the exchange rate movement in the same period. To test this result, alternative versions of equation (1) with a one and two-period lagged values of exchange rate were also estimated. However, the pass-through coefficients turned out very small and statistically insignificant. As already mentioned above, this is characteristic to the developing and highly dollarized economies, where depreciation provokes inflationary expectations, and prices tend to rise before exchange rate starts to influence the cost structure of enterprises.

However, since the lagged prices enter the regression equation as an independent variable, the estimated coefficients represent only short-run (one month) elasticity's. As discussed, 1 percent depreciation at time $t = 1$ causes β_2 (0.21) percent inflation in the same period. Due to the lagged price effect the price level will increase by another $\beta_1 \times \beta_2$ ($0.126 = 0.6 \times 0.21$) percent in the next month, by $(\beta_1)^2 \times \beta_2$ in the third, and so on. In other words, even though the past values of the exchange rate do not directly impact current inflation, the indirect influence through price inertia is still present. The accumulated effect of depreciation on the consumer price

³ Utilities, public transportation and telecommunications are regulated by the government.

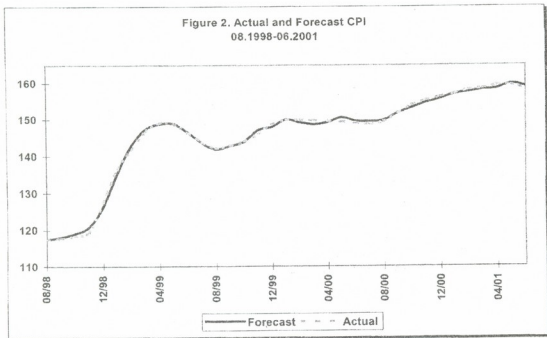
index after n months is then equal to $\beta_2 \sum_1^n (\beta_1)^{i-1} = 0.21 \cdot \sum_1^n (0.6)^{i-1}$, which implies that the long-run elasticity of prices with respect to exchange rate is 0.52 percent ($=\beta_2/(1-\beta_1)$). The accumulated effect over time is depicted on the Figure 1.

Substituting estimated parameter values into equation (1) yields:

$$p = -0.51 + 0.6 \cdot p_{-1} + 0.21 \cdot e + 0.05 \cdot gdp_{-1} + 0.42 \cdot p^{iss}_{-1} - 0.01 \cdot Summer \quad (2)$$

Actual and fitted values of CPI are plotted on the Figure 2:

IV. Conclusions

This paper investigated exchange rate channel of the monetary transmission mechanism in Georgia. The main determinants of the pass-through coefficient are initial price level, real gross domestic product (as a proxy of aggregate demand), foreign prices and the seasonal pattern of the Georgian economy. The paper finds that the elasticity of prices with respect to exchange rate in the short-run is 0.21, while the accumulated effect of depreciation on inflation is about 0.52. The world price level and persistence of domestic price inertia are the most important determinants of the price dynamics with coefficients of 0.42 and 0.60 respectively. Effect of aggregate demand is small: consumer prices increase by only 0.05 percent in response to 1 percent growth of real GDP. In addition, the price level tends to fall by 1 percent during the summer period.

APPENDIX

This appendix sets forth the methodology used to obtain monthly figures of real GDP from its quarterly values.

The following econometric model in logarithmic form was adopted to estimate real GDP:

$$\log(RY_t) = c + \gamma_1 \log(I_t) + \gamma_2 \log\left(\frac{M3_t}{P_t}\right) + \gamma_3 RER_{t-1} + \gamma_4 Q1 + \gamma_5 Q2 + \gamma_6 Q3 + \varepsilon_t \quad (3)$$

where RY is real GDP, I is an interest rate on dollar-denominated bank deposits, $M3/P$ denotes real money balances ($M3$ is broad money including foreign currency deposits), $Q1$, $Q2$ and $Q3$ are seasonal dummies for first, second and third quarters respectively⁴. The variable RER is a percentage deviation of real exchange rate (Lari/USD) from its long-term trend, where the latter is estimated using Hodrick-Prescott filter. Increase in RER corresponds to a real appreciation of lari. ε is an error term. The specification of the equation (3) is such that quarterly and monthly series of independent variables are both available.

The model parameters are estimated using quarterly data with simple OLS. The estimation results are presented in the Table 3 below.

Table 3. Estimation Results of the GDP Equation

Variable	Coefficient	Estimated Value	Standard Deviation	t-Statistics
C	c	5.48	0.73	7.55
LOG(I)	γ_1	-1.91	1.55	-1.23
LOG(M3/P)	γ_2	0.21	0.08	2.48
RER(-1)	γ_3	-0.83	0.54	-1.54
Q1	γ_4	-0.16	0.02	-7.70
Q2	γ_5	-0.07	0.02	-3.44
Q3	γ_6	-0.03	0.02	-1.32

Number of Observations: 22
 Adj. R² = 0.89
 F Statistics = 29.3

⁴ Q_i is set to 1 for i -th quarter, and to 0 otherwise.

Substituting coefficient values into equation (3) implies:

$$\log(RY_t) = 5.48 - 1.91 \cdot \log(Q_t) + 0.21 \cdot \log\left(\frac{M3_t}{P_t}\right) - 0.83 \cdot RER_{t-1} - 0.16 \cdot Q1 - 0.07 \cdot Q2 - 0.03 \cdot Q3$$

which by plugging in monthly values of independent variables yields estimated series of monthly GDP.

Even though the only purpose of the above exercise was to obtain monthly figures of GDP, the equation (3) deserves a special attention. First of all, it should be noted that it has an inverse and somewhat modified form of the quantity equation of money in a sense that causality between GDP and money balances is reversed. As a result, interpretation of γ_2 coefficient becomes complicated.

Coefficients of interest rate and real exchange rate are of particular interest. From the regression γ_1 and γ_3 have negative signs. As interest rates rise, financial resources become more expensive leading to contraction of investment activities, while appreciation of real exchange rate reduces international competitiveness of domestic products and hence lowers demand for them. In other words, as one would expect, both interest rate and exchange rate tend to negatively affect aggregate demand and output.

More detailed analysis of the determinants of the real economic growth is a separate topic beyond the scope of this paper, and hence is not addressed here in more detail.

References

1. Agenor, P. R., *"The Economics of Adjustment and Growth"*, Academic Press, 2000.
2. Bank of England, *"Economic Models at the Bank of England"*, London, 1999.
3. Bank of England, *"The Transmission Mechanism of Monetary Policy"*, London, 1999.
4. Bank of Korea, *"Korea's Experience Of The Monetary Transmission Mechanism"* in *"The Transmission of Monetary Policy in Emerging*

- Market Economies”, Bank for International Settlements, Basle, 1998, Policy Paper No. 3.
5. Bernanke, S. B. and Gertler, M., “*Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission*”, Journal of Economic Perspectives, 1995, vol. 9, no. 44, pp. 27-48.
  6. Blejer, M, Leone, A, Rabanal, P, Schwartz, G, “*Inflation Targeting in the Context of IMF-Supported Adjustment Programs*”, IMF Working Paper No. 01/31, Washington D.C., 2001.
  7. Callen, T., and Chang, D., “*Modeling and Forecasting Inflation in India*”, IMF Working Paper No. 99/119, Washington D.C., 1999.
  8. Cunningham, A., and Haldane, A., “*The Monetary Transmission Mechanism in the United Kingdom: Pass-Through & Policy Rules*”, Central Bank of Chile, 2000, Working Paper No. 83.
  9. Diaz, F.G., “*Monetary Policy And Its Transmission Channels In Mexico*”, in “The Transmission of Monetary Policy in Emerging Market Economies”, Bank for International Settlements, Basle, 1998, Policy Paper No. 3.
  10. Feensta, R.C. and Kendall, J.D., “*Pass-Through of Exchange Rates and Purchasing Power Parity*”, Journal of International Economics, 1997, Vol. 43, nos. 1/2, pp. 237-261.
  11. Goldfajn, I. and Werlang, S., “*The Pass-Through from Depreciation to Inflation: A panel Study*”, Banco Central do Brasil, 2000, Working Paper, No. 5.
  12. Greene, William H., “*Econometric Analysis*”, Prentice Hall, Fourth Edition, 2000.
  13. Kamin, S. B., “*A Multi-Country Comparison of The Linkages Between Inflation and Exchange Rate Competitiveness*”, Bank for International Settlements, Basle, 1997, Working Paper, No. 45.
  14. Kamin, S. B. and Klau, M., “*Some Multi-Country Evidence on the Effects of Real Exchange Rates on Output*”, Bank for International Settlements, Basle, 1997, Working Paper, No. 48.
  15. Kamin, S. B., Turner, P. and Van’t dack J., “*The Transmission Mechanism of Monetary Policy in Emerging Market Economies: an Overview*”, in “The Transmission of Monetary Policy in Emerging

- Market Economies”, Bank for International Settlements, Basle, 1998, Policy Paper, No. 3.
16. McCallum, B.T., “Unit Roots in Macroeconomic Time Series: Some Critical Issues”, Federal Reserve Bank of Richmond Quarterly, 1993, Vol. 79, No. 2, pp.13-43.
17. Mishkin, F. S., “Inflation Targeting in Emerging Market Countries”, American Economic Review, 2000, Vol.9, no. 2, pp. 105-109.
18. Mishkin, F. S., “The Channels of Monetary Transmission: Lessons for Monetary Policy”, Banque de France: Bulletin: Digest, 1996, No. 27, pp. 33-44.

ბაცვლითი კურსის ბავლენა ინფლაციაში: მონეტარული ტრანსმისია საქართველოში

ნიკა გიგინეიშვილი

საქართველოს ეროვნული ბანკი
380005, თბილისი, ვ. ლეონიძის ქ. 3/5

რეზიუმე. ფასების სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად მიზანმიმართული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის შემუშავებისა და გატარებისათვის განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს ე.წ. მონეტარული გადაცემის მექანიზმი, რომლის მეშვეობითაც მონეტარული პოლიტიკის გადაწყვეტილებები მის საბოლოო მიზანში – ინფლაციაში – აისახება. საქართველოს შემთხვევაში, მრავალი განვითარებადი ქვეყნის მსგავსად, გადაცემის პროცესს გაცვლითი კურსი განაპირობებს. ამ ნაშრომის მიზანია სწორედ სამომხმარებლო ფასების დონესა და გაცვლით კურსს შორის რაოდენობრივი კავშირის შესწავლა, რისთვისაც გამოყენებულ იქნა ეკონომეტრიკული მოდელირების მეთოდი. ირკვევა, რომ ღარის გაცვლითი კურსის გარდა ინფლაციური პროცესების განმსაზღვრელ ფაქტორებს განეკუთვნება ფასების

საწყისი დონე, ერთობლივი მოთხოვნა, საერთაშორისო ფასები და საქართველოს ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი სეზონურობა. მოკლევადიან (ერთ თვიან) პერიოდში კურსის 1 პროცენტის გაუფასურება სამომხმარებლო ფასების ინდექსს 0,21 პროცენტით ზრდის. მართალია, გასულ პერიოდებში კურსის ცვლილება უშუალო ზემოქმედებას არ ახდენს მიმდინარე ფასებზე, მაგრამ ამ უკანასკნელთა ინერტულობის გამო გავლენას მაინც აქვს ადგილი. შედეგად, გაცვლითი კურსის მიმართ სამომხმარებლო ფასების გრძელვადიანი ელასტიურობა 0,52-ს აღწევს.

ВЛИЯНИЕ ОБМЕННОГО КУРСА ВАЛЮТЫ НА ИНФЛЯЦИЮ: МОНЕТАРНАЯ ТРАНСМИССИЯ В ГРУЗИИ

Ника Гигинеишвили

Национальный Банк Грузии,
380005, Тбилиси, ул. Г. Леонидзе, 3/5.

Резюме: При целенаправленной разработке и осуществлении денежно-кредитной политики, с целью обеспечения стабилизации цен особую актуальность приобретает т.н. механизм монетарной передачи, который лежит в основе понятия - инфляция. В Грузии, подобно многим развивающимся странам, процесс передачи зависит от курса обмена. Цель данной работы – изучение соотношения между уровнем потребительских цен и курсом обмена, с использованием метода экономического моделирования. Выясняется, что помимо курса обмена лари к фактору влияющему на процесс инфляции относится начальный уровень ценообразования, совместное требование, международные цены и характерная для грузинской экономики сезонность. За корот-

кий срок (один месяц) 1% обесценивание курса увеличивает на 0,21% рост индекса потребительской цены. Однако, очевидно, что за прошедший период, изменение курса не оказывает непосредственного влияния на текущие цены, но из-за инертности последнего, тем не менее, имеют место изменения.

Таким образом, длительная эластичность потребительской цены составляет 0,52 по отношению к обменному курсу.

НТП И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЫНКА В СИСТЕМЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОММУНИКАЦИИ ГРУЗИИ

Лали Чагелишвили

*Тбилисский Государственный Университет
Университетская 2, 380043, Тбилиси, Грузия
Поступило 20 мая, 2002.*

РЕЗЮМЕ: В настоящее время, когда Мир входит в век информатизации, всё важнее становится необходимость разработки долгосрочных прогнозов обновления информационной техники, без которой невозможно эффективное перевооружение отрасли. Стратегия технического перевооружения должна быть ориентирована на внедрение в отрасли новейших достижений техники и технологии, отвечающих мировым стандартам.

Прогнозирование НТ развития отрасли, непосредственно связано с определением объема и структуры информационной продукции. В связи с этим необходимо провести маркетинговое исследование информационного рынка, определить в перспективе потребность в объеме и структуре товара связи во всех отраслях экономики страны.

Для организации такого рынка, необходимо разработать классификатор товара связи, как справочно-информационный источник.

В статье рассмотрены вопросы создания классификатора; проведён анализ ныне действующего классификатора, созданного при Советской власти; доказана его непригодность в условиях рыночной экономики. На основе системного анализа предложена новая структура классификатора товара связи, в котором про-

дукт связи представлен в виде основного и вспомогательных продуктов. На первой ступени поставлены отраслевые продукты, на второй – структурные подразделения и на третьей продукты созданные непосредственно на производстве.

В статье рассмотрен вопрос о состоянии научных фундаментальных исследований, поставлен вопрос о необходимости увеличения финансирования в этой области; определены основные направления технического перевооружения отрасли.

Постановка и решение автором проблем в статье, помогут в организации информационного рынка, в определении объема и структуры товара связи и разработки перспективных планов развития отрасли.

* * *

На современном этапе развития рыночных отношений особое значение приобретает обеспечение страны информационными коммуникациями. Развитие международного бизнеса, экономический рост и повышение социального уровня населения невозможны без четко налаженной связи, оснащенной современными технологиями и системами передачи информации.

В настоящее время Грузия включена в систему мировой коммуникации, поэтому связь Грузии должна использовать все возможности, чтобы стать активным участником систем мировых телекоммуникации.

В переходный период на рыночную экономику информация имеет особое значение. Для строительства нового строя, нужна полная и достоверная информация. Смена старой идеологии должна произойти на базе приема, переработки и использования обильных информационных источников, которое невозможно без прогрессивных технологии, всестороннего развития научно-исследовательской работы.

Передовые страны мира в последние годы достигли больших успехов в решении проблем приема и обработки информации с новейшими технологиями, что для Грузии пока еще остается проблемой.

Особенностью современной мировой экономики является развитие процесса информатизации с большими скоростями на основе систематизированного совершенствования и развития технического прогресса в сфере телекоммуникации.

Внедрение передовой технологии в сфере информационной коммуникации, будет способствовать подъема экономики Грузии, путем всестороннего улучшения управления отраслей и производства.

Движущей силой технического прогресса является интеллектуальный потенциал кадров. За последнее время намечается снижение количества высококвалифицированных специалистов, что обусловлено и экономическим кризисом страны. В 1995-2000 гг. заметно снизились расходы на науку (от 4.4 млн. дол. до 2.5 млн. дол.), в то время, как в США за этот же период расходы на науку увеличены на 20, Японии – на 23,1, Германии – на 50,2 во Франции 55.1 и в Англии – на 24.9 млрд. долларов.

Несмотря на тяжелые экономические условия, десятки тысяч работников научно-исследовательских институтов и высших учебных заведений страны, трудятся для разработки и внедрения новых научных открытий и технологий. Ярким примером этого является создание учеными института космических сооружений Грузии рефлекторной космической антенны, которая совершила революционный переворот в сфере связи в мировом масштабе. Это говорит о том, что специалисты Грузии в недалеком будущем могут создать коммуникационные службы на уровне мировых стандартов. С этой целью, считаем целесообразным совместно с Министерством транспорта и коммуникации и техническим университетом подготовить специальные группы студентов, которые про-

йдут практические подготовки в лабораториях и фирмах институтов и ведущих фирмах телекоммуникаций.

В настоящее время, когда Мир входит в век информации, все острее становится необходимость разработки долгосрочных прогнозов, обновление техники, без которой невозможно эффективное перевооружение отрасли. Стратегия технического перевооружения должна быть ориентирована на внедрение в отрасль новейших достижений техники и технологии. Они должны отвечать требованиям мировых стандартов.

С экономической точки зрения такие мероприятия зачастую в краткосрочном периоде являются нерентабельными, но долгосрочном периоде они вдвойне окупаются.

Развитие бизнеса, расширение хозяйственных связей между странами мира требуют высокоразвитых средств связи, для получения максимального и достоверного объема информации, о состоянии ими объекта управления за минимальные затраты времени. В связи с этим увеличивается уровень морального износа оборудования связи, сокращается срок их службы. Срок обновления действующей техники и технологии с учетом указанных факторов не должен превышать 4-6 лет, а в некоторых случаях он может быть еще меньше.

Программа технического и технологического перевооружения отрасли связи должна осуществляется по следующим направлениям:

1. Разработка перспективного плана научно-технического исследования в конкретной сфере связи;
2. внедрение на производстве новой продукции, узлов и изделий;
3. кооперирование и специализация в сфере связи;
4. территориальное развитие телекоммуникационной сети;
5. Развитие основных направлений телекоммуникации страны
6. Повышение уровень национального рынка телекоммуникации и его перспективное развитие;

7. Повышение интеллектуального и профессионального уровня трудовых ресурсов.

В результате исследования установлено, что внедрение на производстве НТП характеризуется ростом капиталовложений, потребность которого значительно превосходит его источники [1 с. 87]. Еще не решено также проблема обеспечения связи необходимыми комплектующими деталями и агрегатами. Необходимо также изучение рынка на продукцию связи и разработка мероприятия его расширения на базе местных ресурсов и возможностей [2 с. 125].

В начале 90-е годы возраждаются новые направления научно-технического прогресса. Широкое применение приобретают совместные фундаментальные исследования, научных учреждений разных стран, взамен обмена научно-технических достижений, продукции и технологии.

Прямые связи заинтересованных сторон, между научными коллективами, институтами и различными странами способствуют ускорению внедрения на практике научных разработок.

Решение глобальных проблем в развитии связи возможны путем совершенствования механизма управления этой сферы, т.е. созданием автоматизированной сети управления, что поможет разработать стратегию развития отрасли и его успешной реализации. Прогнозирование тенденции научно-технического развития непосредственно связана с изучением потребностей, которое является предметом маркетингового исследования, что возможно при организации рынка товара связи.

Для организации такого рынка, необходимо разработать классификатор товара связи, как справочно-информационный источник. Он необходим для потребителя в процессе определения потребности на обслуживания и продукцию связи.

Согласно определению понятия товара - продукция связи является продуктом определенной деятельности с целью удовлетворения потребности человека. Товаром связи могут быть различные информационные обслуживания и работы (монтажные работы по кабельным сетям; строительно-монтажные работы по антенным соору-

жениям; работы по устройству пунктов приема и передачи информации; по организации локальных и глобальных сетей; электронная продажа товара и др.). Исходя из этого, при составлении классификатора товара связи, нужно учитывать новые характерные черты товара и работы, а также обслуживание и производство различных товаров и полуфабрикатов требуемой для связи.[3,с.7-41].

Действующая структурная схема классификатора приведена на рисунке 1

Рис.1

код	Указание	Наименование
• •	Основная группа	Информационное обеспечение
• • •	Отраслевая группа	Информация
• • • •	Отрасль	Связь
• • • • •	Класс продукта	Телефонная связь – входящий обмен, исходящий обмен, транзит

В отрасли связи в настоящее время действует классификатор, составленный при советской власти (рис.1). Действующий классификатор продукции и обслуживания связи не пригоден в условиях рыночной экономики, в нем отраслевые характерные черты находятся на третьей ступени; не учитываются ряд новых видов обслуживаний связи, как например сетевая и мобильная связь, факс, телекс, видеокommunikации и др. Необходимо также выделить на самостоятельную группу службы электросвязи (рис.2) а затем дифференцировать по видам обслуживания.

Предлагаемая структура классификатора

Рис.2

Код товара	Ступени структуры	Наименование
••	Отрасль	Связь
•••	Основная группа	Информационное обеспечение; электронная коммерция и др.;
•	Производство	Электросвязи (АТС; МТС и др.; почтовой ой связи (ПЖДП, Гл. почтамт и др.); Космической связи (инст. косм. исслед. INSTR. 3-д и др.) и т.д.
•••••	Продукт	Местная информация – входящая, исходящая, транзит; эл. письма; ден. переводы; теле пер. антенн. устр-ва; телевизоры; радио приёмн. компют. и др.)

Для устранения указанных недостатков и совершенствования классификатора товара и обслуживания нами разработана и предложена иерархическая структура товара связи /рис. 3/, которая предусматривает прием, обработку и передачу информации по отдельным элементам общего цикла, она учитывает также все технико-экономические характеристики информационного обеспечения и обслуживания связи.

Преимуществом предлагаемой иерархической структуры товара связи является то, что в ней комплексно объединены все элементы информатики с учетом их взаимосвязей. По всем техническим средствам должны быть указаны срок их действия или же ввод в эксплуатацию; год выпуска и т.п.

Успешно реализовать все услуги, которые учитывает классификатор, возможно в определенных условиях, где важное место занимает фактор времени. По нашему мнению применение классификатора возможно в том случае, если он отвечает требованиям времени, иными

словами потребностям рынка. Основой этого лежит техническая база отрасли, её обновление и всё большее применение научно-технических достижений.

Установлено, что улучшение использования телефонных каналов на 1 процент обеспечивает ежегодно дополнительно 1 млн. лари доходов. В системе информационной коммуникации местные телефонные сети представляют одно из основных служб. изучение показателей за последний 20 лет показывает, что несмотря на устаревшую техническую базу, местные телефонные сети имеют достаточные резервы для своевременной и качественной передачи информации за счёт интенсивного использования основных производственных мощностей.

Нерархическая структура товара связи

Рис.3

	Вид продукта	Приём и передача информации	Технические средства	
			наименование	год выпуска
	Основное наименование продукта (телеф. разг.)	Использовательск. Информация.	Конечные устройства. каналы, станции, устр. передачи, антенные уст-ва.	
	Дополнительный признак (исх., вход, транзит)	Информационное сообщение		
	Технические параметры		Коммутир; некоммутир. каналы	
Параметры использован.	По территории, по сигналу, по виду коммун., по мобильности, по технич., средствам	Международн., аналоговая, цифровая, кабельная, станционная	Подземные, опτικο-волоконные, станционные и тд.	
Условия реализации	Форма оплаты. категория, объем потребности. цена	повременная	арендная	

		Разные ведомства; население	Разные ведомства; население
--	--	--------------------------------	--------------------------------

С целью изучения технической базы городской телефонной сети исследованы показатели 33 городских станции. Установлено, что техническая база телефонной сети значительно ниже требованиям настоящего уровня. 28 процентов оборудования выше 20 летнего возраста; 68 процентов более 10 летнего возраста. Аналогичное положение в обновлении оборудования. В 1995 – 2000 годы из 33 станции 10 электронных станций работали в городской сети, в том числе 22 декадо-шаговых 1 квазиэлектронных станций. В Грузии в целом их число соответственно составляет 397 единиц. Из них 13 электронных, 339 – декадо-шаговых, 44 – координатных, 1 – квазиэлектронных станций [4,с.55].

Одним из основных показателей емкости станции связи является использование установленного оборудования. В исследуемом периоде 1990-2000гг показатели использования мощности оставались без изменения, из-за недостаточного использования вводимой мощности в эксплуатацию

С 1994 года значительные изменения произошли в развитие телефонной связи города Тбилиси. Начался процесс технического перевооружения и модернизации. В результате чего количество электронных автоматических станции возросло на 12 единиц, соответственно увеличилось их емкость от 23.8 до 214.6 тыс. номеров, но за этот период декадных и координатных автоматических станции остались без изменения.

За последние годы широкое применение нашли сетевые методы передачи информации. В настоящее время функционируют три самостоятельных оператора “МЕГАКОМ”, “ДЖЭОСЕЛ” и “МАГТИКОМ”. Основное количество сетевой связи сконцентрировано в г. Тбилиси.

Несмотря на проведенные мероприятия за последние годы значительно отстаёт сельская телефонная связь. В настоящее время в процессе разработки находится концепция развития местных сетей,

согласно которого должны произойти серьезные сдвиги в телефонизации сельской местности особенно в горных районах.

Новая техника и технология дают желаемые результаты в определенных условиях. Действующие нормы амортизации предусматривают ускорение темпов замены устаревшего оборудования. Увеличение нормы амортизации, способствуют образованию фонда амортизационных отчислений достаточных для своевременной замены действующих оборудования .

Исследованием установлено, что за последние годы в результате морального износа заметно снизился срок службы оборудования и составляет в среднем от 5 до 6 лет соответственно увеличена нормативная эффективность капиталовложения и составляет в среднем для отрасли связи 0.17 – 0.2.

В условиях рыночной экономики моральный износ основных фондов связи значительно ускоряется по сравнению с физическим. Этот процесс еще больше обостряется в экономике Грузии, согласно этому, технический уровень отрасли в 90-ые годы был непригодным для производства конкурентной продукции. Учитывая, что за последние 10 лет в промышленности почти не производился пресс обновления и замена действующей техники, можно сказать, что в настоящее время основная техническая база экономики страны не способна для производства продукции соответствующей мировым стандартам. Выше упомянутый процесс невозможно осуществить без сокращения сроков отдачи капиталовложений. Исходя из вышеизложенного, фактор времени должен быть учтен во всех стадиях жизненного цикла продукта, информации и обслуживания и тем самым сократить окупаемость капиталовложения.

Рассмотренные нами вопросы помогут в дальнейшем организовать национальный рынок товара связи Грузии и успешно шагать на мировом рынке информационных коммуникаций.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Волков О. – Техническое перевооружение производства М. 1987.
2. Имамвердиев Е. – Эффективность использования ИТ потенциала в промышленности, Баку 2000 .
3. Журнал “Вестник связи” №12, М.1985.
4. Грузинский центр стратегического исследования и развития -№65, 2002 (на груз. яз.).

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და ზოგიერთი საკითხი სასაქონლო ბაზრის ფორმირების შესახებ საქართველოს ინფორმაციული კომუნიკაციის სისტემაში

ლალი ჩაგელიშვილი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
380043; უნივერსიტეტის 2,

რეზიუმე: დღეისათვის, როდესაც მთელი მსოფლიო ინფორმატიზაციის საუკუნეში შედის, სულ უფრო მწვავედ დგას საკითხი ტექნიკის განახლების გრძელვადიანი პროგნოზების შემუშავების აუცილებლობის შესახებ, რის გარეშეც შეუძლებელია ამა თუ იმ დარგის წარმატებული ტექნიკური გადაიარაღება. ტექნიკური გადაიარაღების სტრატეგია ორიენტირებული უნდა იქნას დარგში უახლეს ტექნიკა-ტექნოლოგიათა დანერგვაზე, რომელიც მსოფლიო მოთხოვნებს უპასუხებს. დარგის მტ განვითარების პროგნოზირება უშუალოდაა დაკავშირებული ინფორმაციაზე მოთხოვნასთან, რაც მარკეტინგული კვლევის საგანია; ეს უკანასკნელი კი შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ კავშირგაბმულობის სასაქონლო ბაზრის ორგანიზების შემ-

თხვევაში. ასეთი ბაზრის ორგანიზებისათვის კი აუცილებელია კავშირგაბმულობის საქონლის კლასიფიკატორის არსებობა, რომლის შემუშავებაც დღეს მეცნიერული კვლევის ერთ-ერთი საკითხია. იგი გვევლინება, როგორც საინფორმაციო-საცნობარო წყარო, როგორც თვით დარგისათვის, ასევე ეკონომიკის მთელი რიგი სექტორებისათვის კავშირგაბმულობის (კ/გ) მომსახურებასა და საქონელზე ორიენტაციისა და მოთხოვნის განსაზღვრისათვის.

სტატიაში წარმოდგენილია თვით კლასიფიკატორის სტრუქტურა; ჩატარებულია აქამდე არსებული საკავშირო კლასიფიკატორის დრმა ანალიზი და დასაბუთებულია მისი გამოუსადეგარობა საბაზრო ურთიერთობის პირობებში; სისტემური ანალიზის საფუძველზე შემოთავაზებულია კ/გ-ის სასაქონლო კლასიფიკატორის ახალი სტრუქტურა, რომელშიც ამ სფეროს საქონელი წარმოგვიდგება ძირითადი და დამხმარე სახით. დარგობრივი ნიშანი აქ პირველ დონეზეა წარმოდგენილი, მეორე დონეზეა საწარმო და მასში შემავალი სტრუქტურული ერთეულები, ხოლო მესამე დონეზეა პროდუქტი. ავტორისეული კლასიფიკატორი შეიცავს აგრეთვე ფუნქციურ და ტექნიკურ განყოფილებებსაც, რომლებიც სრულ ინფორმაციას აწვდიან მომხმარებელს მათთვის საჭირო მომსახურებასა და საქონელზე. ეს კი ხელს უწყობს მოთხოვნის სწორად განსაზღვრას კ/გ-ის სასაქონლო ბაზარზე.

სტატიაში განხილულია საკითხი კ/გ-ში ფუნდამენტალური სამეცნიერო კვლევითი სამუშაოების მდგომარეობის შესახებ. დაყენებულია საკითხი ამ სფეროში დაფინანსების გაზრდის შესახებ; განსაზღვრულია დარგის გადაიარაღების ძირითადი მიმართულებები. დასმული საკითხები და მათი გადაწყვეტა, ხელს შეუწყობს ინფორმაციული ბაზრის ორგანიზებასა და დარგის განვითარების პერსპექტიული გეგმების შემუშავებას.

STP AND SOM QUESTIONS ABOUT FORMATION OF GOODS MARKET IN COMMUNICATION SYSTEM OF GEORGIA

Lali Chagelishvili

*Tbilisi State University
2, University st. 380043 Tbilisi, Georgia.*

Summary: Nowadays when the whole world enters the age of communication, the question of long – term technical renovation is evident. Without it technical retool of any kind of field is out of question. The strategy of technical retool process must be orientated on implementing the newest technology that will meet the world requirements.

Technical and scientific development of the field is connected with information demand that is the subject of marketing research. The last one available in case of organizing communication goods market and according to this existence of classificatory of communication goods is very necessary and that is one of the subjects of scientific research.

In the theme author represents the structure of classificatory. Deep analysis of already existed classificatory and us less of it under the condition of market relation-ship is proved.

On the basis of systematic analysis a new classificatory structure of communication goods is suggested and the goods of this field are represented as main ancillary. Industry mark is on its first level and implies industry sub sectors, industrial and structural units are represented on the second level (stage) and on the third there is a product.

Classificatory, suggested by the author implies functional and technical pages as well, which deliver the users complete information about their needs of service. This encourages defining the requirement to communication goods market in the right way.

In article, author cover following topics; level of scientific, fundamental researches and developments, necessity for financing of these fields; determination on basic directions of technical renovation in industry sector. Those questions will help to form informational market, to determine the goods volume and structure for that and to develop the prospective plans for industry developments.

პროტექციონიზმისა და თავისუფალი ვაჭრობის განვითარების ტენდენციები

მაია ფეიქრიშვილი

*შოთა რუსთაველის სახელობის
ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
384500, ბათუმი ნინოშვილის ქ. 35
შემოვიდა 2002 წლის 12 მაისს*

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია პროტექციონიზმის ფორმები: ტრადიციული, შერჩევითი და ექსტერიტორიული (გლობალური). ასევე განხილულია თავისუფალი ვაჭრობის განვითარების ტენდენციები. პროტექციონიზმის ფორმების განსაზღვრული ტიპიზაციის ფარგლებში განსაზღვრულია საქართველოს ადგილი სამი ფაქტორით: წარმოების ფაქტორების საერთაშორისო მოძრაობის როლით ქვეყნის ეკონომიკაში, საგარეო ვაჭრობის სტრუქტურის თავისებურებებით და მათი განვითარების ტენდენციებით და სავაჭრო პოლიტიკის გამოყენებული ინსტრუმენტების ფაქტიური ნაერთით.

* * *

მიუხედავად სავაჭრო პოლიტიკის ინსტრუმენტების სახესხვაობებისა, შეიძლება გამოვეყოთ მისი განხორციელების ორი ძირითადი მიდგომა. ეს არის პროტექციონიზმისა და თავისუფალი ვაჭრობის პოლიტიკა.

როგორც წესი, პრაქტიკული პოლიტიკა წარმოადგენს პროტექციონიზმისა და თავისუფალი ვაჭრობის ელემენტების ჩამონათვალს. უნდა აღინიშნოს, რომ პროტექციონიზმი ატარებს პირველ რიგში ეროვნულ (ან რეგიონულ) ხასიათს, როცა თავისუფალი ვაჭრობის პოლიტიკა წარმოადგენს ორმხრივ და მრავალმხრივ საფუძველზე სახელმწიფოთა ურთიერთშეთან-

ხმების შედეგს. რამდენადაც ყველა ქვეყანა დაინტერესებულია თავისი საქონლის, კაპიტალის, მომსახურების შეღწევით საზღვარგარეთის ბაზრებზე, შეზღუდვები ხშირად იცვლება ურთიერთდათმობების შედეგად.

ტრადიციული აზრი მდგომარეობს იმაში, რომ თავისუფალი ვაჭრობის პოლიტიკა უფრო მეტად შეესაბამება ხელსაყრელი პირობების ეფექტიანად გამოყენების ამოცანას მთლიანად ეკონომიკის განვითარებისათვის, ხოლო პროტექციონიზმის პოლიტიკა უფრო მეტად გამოიყენება კონკრეტული ამოცანების გადასაწყვეტად, რომლებიც ძირითადად დაკავშირებულია ამა თუ იმ ეკონომიკური პრობლემის და კერძო ამოცანების გადასაჭრელად, ცალკეული დარგის, ეკონომიკის ან რეგიონის სექტორის განვითარების სფეროში.

ნებისმიერი პროტექციონისტული ღონისძიებების გატარებას თან ახლავს უპირატესობის დადგენა ეროვნული ეკონომიკის ფარგლებში, რამდენადაც პროტექციონიზმი თავისი არსით წარმოადგენს ცალკეული დარგის ან სექტორის უპირატესობის შექმნის პოლიტიკას. ამიტომ უფრო რთულ პრობლემას წარმოადგენს ეკონომიკის ცალკეული სექტორის გამოვლენა მათი მნიშვნელობისა და განვითარების პერსპექტივის თვალსაზრისით.

ნებისმიერი პროტექციონისტული ღონისძიება თუ ის შერჩევითია წარმოადგენს მეორადს ეკონომიკური პოლიტიკის საერთო კონცეფციასთან შედარებით (როგორც წესი ასეთ პოლიტიკას უწოდებენ სტრუქტურულ პოლიტიკას). გამონაკლისს წარმოადგენს შეზღუდული ღონისძიებების გამოყენება მაკროეკონომიკური პარამეტრების სტაბილიზაციისა და კორექციის მიზნით – მაგალითად, იმპორტის შეზღუდვა საგადასახადო ბალანსის მდგომარეობის შესაბამისად. თუმცა, მოცემულ შემთხვევაში სექტორების შერჩევა, რომლებიც "დაზარალებუნი" შეზღუდვების შემოღებით, მაინც საჭიროებს ასეთი გადაწყვეტილების მიღებას. ლიბერალური პოლიტიკა ნაკლებად დაკავშირებულია სექტორის პრობლემებთან და განსაზღვრულ დო-

ნემდე შეიძლება რეალიზებული იქნას საერთო ან წმინდა პოლიტიკური გადაწყვეტილებებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ რაც უფრო რთულია ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურა და რაც უფრო მაღალია ქვეყნის საერთო ეკონომიკური განვითარების დონე, მით უფრო მრავალმხრივი, რთული და ეფექტიანია პროტექციონიზმის ინსტრუმენტები. ისინი უფრო ნაკლებ ბარიერებს ქმნიან საგარეო ვაჭრობის განვითარებასა და მთლიანად სხვა ფორმით ქვეყნის მონაწილეობაში საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში.

საერთაშორისო ვაჭრობაში შეზღუდვების განვითარების ტენდენციის საერთო და ერთმნიშვნელოვანი შეფასება საკმაოდ რთულია. სავაჭრო ბარიერების აცილების მყარი ტენდენცია საერთაშორისო ვაჭრობაში დაიწყო გასული საუკუნის 40-იანი წლებიდან. ამავე დროს საერთაშორისო ვაჭრობაში მუდმივად ხდება პროტექციონიზმის ფორმებისა და წესების მოდიფიკაცია. საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების გაფართოების მიზნით ჩნდება ახალ-ახალი შესაძლებლობები პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარებისათვის. საერთაშორისო სავაჭრო მომსახურების და საქონლის გაცვლის ოპერაციების გართულება, კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობის როლის სწრაფი ზრდა და მოცემულ სფეროებს შორის საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების კავშირის გაძლიერება ასევე ქმნის ბაზარზე შეღწევის ახალი ფორმებისა და წესების გამოვლენის მრავალფეროვან შესაძლებლობებს.

პროტექციონიზმის დონე და შესაბამისად ვაჭრობის ლიბერალიზაცია წარმოადგენს ვაჭრობის რეგულირების ეროვნული სისტემის უნიფიკაციას. ბაზარზე რეალური შეღწევის შეზღუდვები შეიძლება განპირობებული იყოს ცუდი კანონმდებლობით ან სხვა მიზეზებით. მაგალითად, გარკვეულ წილად საბუღალტრო აღრიცხვის საბჭოური სტანდარტი შეუთავსებელი იყო საერთაშორისო სტანდარტთან, რაც ხელშემშლელი ფაქტორია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისათვის.

მოცემული პრობლემების სხვა ასპექტს წარმოადგენს ბაზარზე შეღწევის ბარიერები, რომლებიც დაკავშირებული არიან

კერძო ფირმების საქმიანობასთან. პირველ რიგში საკითხი ეხება საქმიან პრაქტიკასა და შიდა ბაზრის მონოპოლიზაციას. სახელმწიფო რეგულირების როლი მოცემულ შემთხვევაში ვლინდება შესაბამისი კანონმდებლობის გამოყენებით კონკურენციის დაცვის თვალსაზრისით (მათ შორის ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობით).

მრავალფეროვან სავაჭრო ხელშეკრულებებში პროტექციონიზმი განიხილება როგორც უცხოური საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის დისკრიმინაცია ეროვნულ პროდუქტთან მიმართებაში.

პროტექციონიზმი შეუძლებელია ცალკე გამოვეყნოთ საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარების საერთო ტენდენციებისაგან და საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობებისაგან ამასთან, ტრანსფორმირდება დისკრიმინაციის ხასიათი, მიზანი და პროტექციონიზმის პოლიტიკის მექანიზმები.

ისტორიულად და ლოგიკურად შეიძლება გამოვეყნოთ პროტექციონიზმის სამი ფორმა და შესაბამისი დონე:

1. ტრადიციული პროტექციონიზმი.
2. შერჩევითი პროტექციონიზმი.
3. ექსტერიტორიალური (გლობალური) პროტექციონიზმი.

ყოველი მათგანი შეესაბამება საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარების სხვადასხვა ეტაპს და ქვეყნის ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაციის დონეს.

ტრადიციული პროტექციონიზმი ატარებს ძირითადად შეზღუდულ ხასიათს და აისახება სავაჭრო ბარიერების შექმნაში, რომელიც ხელს უშლის უცხოური საქონლის შეღწევას შიდა ბაზარზე. შეზღუდული პროტექციონიზმის მიზანია კონკურენციის პირობების ტრანსფორმირება, რათა შესაძლებლობა მისცეს ადგილობრივ საწარმოებს წარმატებით გაუწიონ კონკურენცია უცხოელ მომწოდებლებს და წარმოების იმ ფაქტორებით უზრუნველყოფა, რომელსაც ფლობენ ადგილობრივი საწარმოები. პროტექციონიზმი პასიურ როლს თამაშობს ადგილობრივ საწარმოთა პოზიციის შენარჩუნებაში შიდა ბაზარზე.

ტრადიციული სატარიფო და არასატარიფო ბარიერები ხელსაყრელია, როცა საკუთარი და უცხოური კონკურენტული უპირატესობები სტაბილურია.

შერჩევითი პროტექციონიზმი მიმართულია ძირითადად არაკეთილსინდისიერი და უფრო საშიში უცხოელი კონკურენტების წინააღმდეგ, რომლითაც შეუძლიათ გამოიყენონ განსაკუთრებული უპირატესობები ეკონომიკური პირობებიდან გამომდინარე, მაგალითად, სამთავრობო სუბსიდიები. ძირითადად ის მიმართულია არა იმდენად დამატებითი შეზღუდვების შესაქმნელად ან უცხოური საქონლის დისკრიმინაციისათვის, რამდენადაც ნორმალური კონკურენციის პირობების თავიდან აცილებისათვის და დისკრიმინაციისათვის დემპინგისა და სუბსიდირების შემთხვევაში. პროტექციონიზმის ასეთი კონცეფცია კარგად ეთანაწყობა ვაჭრობის ლიბერალიზაციის პოლიტიკას და უცხოურ ბაზრებზე შეღწევის მოთხოვნას. ასეთი პროტექციონიზმი უფრო სრულ გამოსახვას პოულობს ანტიდემპინგური, საკონპენსაციო და დაცვითი ღონისძიებების მრავალმხრივი წესების ფორმირებისას, რომლებიც კარგად ემორჩილებიან საერთაშორისო დონეზე უნიფიკაციას და პასუხობენ მრავალმხრივობის იდეას.

განსაკუთრებულ თავისებურებებს წარმოადგენს შეზღუდვების სისტემის შერჩევითობა და მოქნილობა. საქონლით ვაჭრობაში შერჩევითი პროტექციონიზმის ფორმების გამოყენება, — ეს არის სპეციალური პროცედურები, რომელთაც ახლავთ სასაზღვრო შეზღუდვების გამოყენება სატარიფო ტიპის ღონისძიებების სახით და იშვიათად რაოდენობრივი შეზღუდვებით — ანტიდემპინგური, საკონპენსაციო და დაცვითი ღონისძიებები. მომსახურებით ვაჭრობაში ჯერჯერობით არ არის განსაზღვრული შეზღუდვები, თუმცა საკითხი შეისწავლება მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის მიერ.

ექსტერიტორიალური პროტექციონიზმი. ქვეყანა რომელიც იყენებს ასეთი ფორმის პროტექციონიზმს ისწრაფვის იმოქმედოს კონკურენტული უპირატესობის გამოყენების და კონკურენტ-ქვეყნებში წარმოების ფაქტორების პირობებზე. ასეთი პო-

ლიტიკა საშუალებას იძლევა შეიქმნას პირობები საგარეო ვაჭრობისათვის, ხოლო უკიდურეს შემთხვევაში სახელმწიფოთა ჩაკეტილი ჯგუფის ფორმირება ეკონომიკის მეტ-ნაკლებად ერთიანი განვითარების დონით. რეალურად ექსტერიტორიული პროტექციონიზმის კონცეფცია ცუდად ეთანაწყობა საერთაშორისო ვაჭრობის რეგულირების მრავალმხრივ განვითარებას და ამ შეთანხმების თვალსაზრისით ატარებს დისკრიმინაციულ ხასიათს. წარუმატებლობის შემთხვევაში პრაქტიკულად შესაძლებელია ნებისმიერი შემზღუდავი ღონისძიებების გატარება.

ტრადიციული პროტექციონიზმის უფრო გავრცელებულ და უნივერსალურ ინსტრუმენტს წარმოადგენს საბაჟო გადასახადები. არასატარიფო ბარიერები მკაცრი რაოდენობრივი შეზღუდვების ფორმით (ქვოტირება) და ადმინისტრაციული შეზღუდვები (ლიცენზირება, სახელმწიფო მონოპოლია ან ცენტრალიზებული სავაჭრო არხი სხვადასხვა ფორმით) თამაშობდა შესამჩნევ როლს განვითარებულ ქვეყნებში 40-იანი წლების ბოლოსათვის, განვითარებად ქვეყნებში 70-იანი წლების ბოლოსა და 80-იანი წლების დასაწყისში. შემდგომში მათი გამოყენების სფერო მცირდება და იზღუდება ძირითადად ცალკეული სექტორებით. რაოდენობრივი შეზღუდვების ძირითადი სფერო გახდა სასოფლო-სამეურნეო და საფეიქრო საქონლით ვაჭრობა, ხოლო უკანასკნელ პერიოდში მხოლოდ საფეიქრო საქონლით ვაჭრობა.

თანამედროვე პერიოდში შესამჩნევად იზრდება არასატარიფო შეზღუდვების როლი, რომლებიც დაკავშირებულია ტექნიკურ, ვეტერინარულ, სანიტარულ ბარიერებთან. თანდათანობით ვლინდება ასეთი შეზღუდვების ახალი სფეროები, მაგალითად შემოტანილ პროდუქციაზე ეკოლოგიური მოთხოვნები და სტანდარტები. დაიწყო განვითარება სავაჭრო პოლიტიკის არასატარიფო ინსტრუმენტებმა, რომლებიც წარმოადგენს გარდამავალს ტრადიციულ და შერჩევით პროტექციონიზმს შორის. (დამცავი ღონისძიებები და "ექსპორტის ნებაყოფლობითი შეზღუდვა"). შეზღუდვების ერთ-ერთ ახალ მიმართულებას წარმოადგენს ქვეყნის კულტურული თავისებურებების დაცვა.

ამდენად, ვაჭრობის ლიბერალიზაციის პროცესის ლოგიკური დაბოლოება, რომელიც საშუალებას იძლევა გამოვლინდეს ცალკეული ქვეყნის რეალური კონკურენტული უპირატესობა, წარმოადგენს - სატარიფო შეზღუდვების დაბალი დონე ან მათი სრული თავიდან აცილება ცალკეულ სექტორში, უარის თქმა რაოდენობრივ და სხვა სახის მკაცრ არასატარიფო შეზღუდვებზე.

საქონლით ვაჭრობის სფეროში უფრო ადექვატურია სავაჭრო - პოლიტიკური ინსტრუმენტები - ანტიდემპინგური, საკონპენსაციო, დაცვითი ღონისძიებები, ასევე ექსპორტის "ნებაყოფლობითი" შეზღუდვა. ეს ბოლო ორ ინსტრუმენტი წარმოადგენს, როგორც ზემოთ აღინიშნა გარდამავალ ფორმებს ტრადიციულ და შერჩევით პროტექციონიზმს შორის.

მოცემული ეტაპის დასაწყისი სამრეწველო განვითარებული ქვეყნებისათვის შეიძლება ფორმალურად მიეკუთნოთ 30-იან წლებს, ხოლო მასიურად ასეთი ინსტრუმენტების გამოყენება იწყება 70-იანი წლების დასაწყისიდან. განვითარებადი ქვეყნები მათ გამოყენებას აქტიურად იწყებენ მხოლოდ 90-იან წლებში.

ზემოთ ჩამოთვლილი ინსტრუმენტების განმასხვავებელ თავისებურებებს წარმოადგენს მათი გამოყენება სელექციურ საფუძველზე (გამონაკლის წარმოადგენს დაცვითი ღონისძიებები). ამასთან, არადისკრიმინაციული პრინციპები მიეკუთნება მხოლოდ ანტიდემპინგურ და საკონპენსაციო ღონისძიებათა გამოყენების პროცედურების ელემენტებს. ექსპორტის "ნებაყოფლობით" შეზღუდვის გამოყენება ატარებს აშკარად დისკრიმინაციულ ხასიათს. დისკრიმინაციის ელემენტები პრაქტიკაში ვლინდება ანტიდემპინგური და საკონპენსაციო ღონისძიებათა გამოყენების დროსაც. ეროვნული რეჟიმის პრინციპი ვერ პოულობს ასახვას აღნიშნული ინსტრუმენტების გამოყენებაში. ვაჭრობის ლიბერალიზაციის პროცესი მოცემულ შემთხვევაში აისახება ანტიდემპინგურ, საკონპენსაციო და დაცვით ღონისძიებათა წესების უნიფიცირებაში და იკრძალება ექსპორტის "ნებაყოფლობითი" შეზღუდვის გამოყენება. პრაქტიკაში შეიძლება მოხდეს

ანტიდემპინგურ ღონისძიებათა და ექსპორტის "ნებაყოფლობითი" შეზღუდვის გადაჯაჭვა. მოცემული ინსტრუმენტების გამოყენების პოტენციალი ჯერ არ ამოწურულა.

ექსტერიტორიული ეკონომიკური პროტექციონიზმი. ინსტრუმენტები ბოლომდე არ არის ფორმირებული. უფრო ფართოდ გამოიყენება ე.წ. "სამართლიანი" ვაჭრობის კონცეფცია, რომელიც ითვალისწინებს სავაჭრო-პოლიტიკურ შეთანხმებებს, რომელთა წარმატება მიიღწევა სხვადასხვა შეზღუდვების გამოყენებით, მათ შორის ადმინისტრაციული და სატარიფო ხასიათის. მოცემული ტიპის ინსტრუმენტების გამოყენების შემთხვევები უფრო ცნობილია ეკოლოგიური სტანდარტების სფეროში.

აღნიშნული ტიპის შეზღუდვის გამოყენება ატარებს დისკრიმინაციულ და ხშირად სუბიექტურ ხასიათს. ამ ტიპის შეზღუდვებთან მიმართებაში მრავალმხრივი მექანიზმები ჯერ არ შექმნილა. უფრო მეტიც, სამართლიანი ვაჭრობის კონცეფციის ელემენტების გამოყენება, როგორც წესი, ხშირად ეწინააღმდეგება მრავალმხრივი შეთანხმებების ფორმალურ დებულებებს ვაჭრობისა და ტარიფების გენერალური შეთანხმებისა და მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის მუშაობის პრინციპებს.

პროტექციონიზმის ფორმების განსაზღვრული ტიპიზაციის ფარგლებში საქართველოს ადგილის განსაზღვრა შეიძლება სამი ფაქტორის საფუძველზე.

პირველი, წარმოების ფაქტორების საერთაშორისო მოძრაობის როლი ქვეყნის ეკონომიკაში.

მეორე, საგარეო ვაჭრობის სტრუქტურის თავისებურებები და მათი განვითარების ტენდენციები.

მესამე, სავაჭრო პოლიტიკის გამოყენებული ინსტრუმენტების ფაქტიური ნაერთი.

რაც შეეხება ზემოთ დასახელებული კრიტერიუმებიდან პირველს, ნათელია რომ წარმოების ფაქტორთა საერთაშორისო გადაადგილების უმნიშვნელოვანესი ფორმა – პირდაპირი კერძო ინვესტიციები განვითარებულია სუსტად. მათი როლი ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში ნაკლებია, ხოლო უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის მცდელობა ჯერჯერობით ვერ განხორცი-

ელდა. წარუმატებლობის ძირითადი მიზეზი მდგომარეობს ეკონომიკის მონოპოლიზაციის მაღალ დონეში. ქვეყნის შიგნით წარმოების ფაქტორთა დაბალი მობილურობა და მათი კონცენტრაციის მაღალი დონე განსაზღვრავს ცალკეულ მაღალ-მონოპოლიზირებულ დარგში საინვესტიციო რესურსების დეფიციტურობას.

ამასთან, ნათელია, რომ უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის პრობლემა მეტად აქტუალურია.

ამრიგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველო მიისწრაფის ტრადიციული პროტექციონიზმისაკენ, თუმცა მეორე ტიპზე გადასვლის ამოცანა განსაკუთრებით აქტუალურია.

ლიტერატურა:

1. Азов Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика, Москва, 1996.
2. Кругман П.Р., Обстфельд М. Международная экономика – теория и политика, Москва, 1997.
3. Levy H. Marshall S. Amer. International Diversification of Investment Portfolios, Econom. Rev. 1970.
4. Oman Ch. New Forms of International Investment in Developing Countries, Paris, 1984.
5. Issues and Developments in International Trade Policy. Washington, IMF, 1992.
6. Hindly B. Anti-Dumping Action How the GATT is Threatened. (In Canada the Pacific and Global Trade), Halifax, 1989.

PROTECTIONISM AND THE TRAITS OF FREE TRADE DEVELOPMENT

Maia Peikrishvili

Batumi State University

35, Ninoshvili str., Batumi, 384500

Summary. The article discusses various forms of protectionism: traditional, selected and ex-territorial (global) protectionism. Also free trade development traits are analyzed. Within a certain deification of protectionism forms it is determined the Georgia's position under three factors: by the role of international circulation of production factors in the country's economy, structural features of foreign trade and their development tendencies, and an actual composition of the instruments applied to the trade policy.

ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ ПРОТЕКЦИОНИЗМА И СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ

Майя Пенкришвили

Батумский Государственный Университет

им. Шота Руставели

384500, Батуми, ул. Ниношвили 35

Резюме. В статье рассмотрены формы протекционизма: традиционный, избирательный и экстерриториальный (глобальный) протекционизм. Анализируются тенденции развития свободной торговли. В рамках определенной типизации форм протекционизма определено

место Грузии с тремя факторами: роль международного движения производственных факторов в экономике страны, особенности структуры и тенденции развития внешней торговли и фактический набор используемых инструментов торговой политики.

შრომის ბაზრის არსისა და ფუნქციების თანამედროვე გაბეჭა

მურმან ცარციძე

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
380060, თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. №2
შემოვიდა 2002 წლის 20 ივლისს

რეზიუმე. შრომის სფეროში საბაზრო ურთიერთობების განვითარება მოითხოვს ბაზრის ელემენტების სისტემურ განხილვას, საბაზრო კატეგორიებისა და ცნებების მეთოდოლოგიური ბაზის განახლებას. ეკონომიკის რეფორმების მიმართულუბით განხორციელებული ღონისძიებები განაპირობებს მრავალი სოციალურ-ეკონომიკური კატეგორიის, მათ შორის შრომის ბაზრის დაწვრილებით გამოკვლევას კომპლექსური და სისტემური მიდგომის გათვალისწინებით. ამ უკანასკნელის დაზუსტება ძალზე მნიშვნელოვანია შრომის ბაზრის როლის, მისი სტრუქტურისა და თავისებურებების, ძირითადი ელემენტების განსაზღვრისათვის, მისი განვითარების პროცესის პროგნოზირებისა და მოდელირების უზრუნველსაყოფად. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება შრომის ბაზრის ფუნქციონირებისა და რეგულირების მეცნიერულად დასაბუთებული ეფექტიანი სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზაციასთან დაკავშირებული პროფილაქტიკური ამოცანების გადაწყვეტა.

სტატიაში ქართველ და უცხოელ მკვლევართა მეცნიერული შრომების კრიტიკული შეფასების საფუძველზე ჩამოყალიბებულია ავტორისეული თვალსაზრისი შრომის ბაზრის როგორც ეკონომიკური კატეგორიის, მისი ძირითადი ფუნქციებისა და ამოცანების, ფუნქციონირებისა და დინამიკის ძირითადი კანონზომიერებების შესახებ.

* * *

უკანასკნელ პერიოდში ეკონომიკური ცხოვრების ყველა სფეროში მიმდინარე გარდაქმნების მასშტაბურობა და დინამიზმი მოითხოვს მოვლენებისა და პროცესების ოპერატიულ და სისტემურ ანალიზს, რიგი ეკონომიკური კატეგორიების არსის ახლებურ გააზრებასა და დაზუსტებას. უპირველეს ყოვლისა, საუბარია შრომის ბაზრის არსის გარშემო ჩამოყალიბებულ აზრთა სხვადასხვაობაზე. ამ უკანასკნელის დაზუსტება ძალზე მნიშვნელოვანია შრომის ბაზრის როლის, მისი სტრუქტურისა და თავისებურებების, ძირითადი ელემენტების განსაზღვრისათვის, მისი განვითარების პროცესის პროგნოზირებისა და მოდელირების უზრუნველსაყოფად.

შრომის ბაზრის, როგორც სპეციფიკური ეკონომიკური კატეგორიის სრულყოფილი ანალიზისა და თეორიული კვლევისათვის აუცილებელია გავარკვიოთ: თუ რა არის ყიდვა-გაყიდვის ობიექტი შრომის ბაზარზე და როგორ იცვლება იგი საბაზრო ურთიერთობების განვითარების შესაბამისად; შრომის ბაზრის ფუნქციონირებისა და დინამიკის ძირითადი კანონზომიერებები. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება შრომის ბაზრის რეგულირების მეცნიერულად დასაბუთებული, ეფექტიანი სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზაციასთან დაკავშირებული პრაქტიკული ამოცანების გადაწყვეტა.

შრომის ბაზრის კვლევას თეორიული საფუძველი ჩაუყარეს კლასიკური სკოლის წარმომადგენლებმა, ხოლო მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულსა და მეოცე საუკუნეში ცნობილმა ეკონომისტებმა ა.მარშალმა, ჯ.კეინსმა, პ.სამუელსონმა და სხვ. ამ მხრივ ფუნდამენტური გამოკვლევები მოგვცეს. აღნიშნული პრობლემების კვლევას გარკვეული ადგილი ეთმობა მარქსის შრომითი ღირებულების თეორიაში, რომლის თანახმად შრომა ბაზარზე არ არსებობს. იგი წარმოიშობა მხოლოდ წარმოების პროცესში. ბაზარზე ყიდვა-გაყიდვის ობიექტად აღიარებულია სამუშაო ძალა. ამ უკანასკნელში იგულისხმება „იმ ფიზიკურ და სულიერ უნართა ერთობლიობა, რომელსაც ფლობს

ადამიანი, ცოცხალი ორგანიზმი და მოძრაობაში მოჰყავს ყოველთვის როცა იგი აწარმოებს განსაზღვრულ სახმარ ღირებულებას“ [1, გვ. 163].

სწორედ მარქსისტული გაგებიდან გამომდინარეა განმარტებული სამუშაო ძალა საბჭოურ ეკონომიკურ ლიტერატურაში. მაგალითად, „სამუშაო ძალა ადამიანის ფიზიკურ და სულიერ უნართა ერთობლიობაა, რომელიც მოძრაობაში მოდის მატერიალური დოვლათის წარმოების პროცესში“ [2, გვ. 265].

რაც შეეხება უახლეს ეკონომიკურ ლიტერატურას, აქ უკვე გამოიწუნულია სამუშაო ძალის მარქსისტული და თანამედროვე გაგება. თანამედროვე ეკონომიკურ ლექსიკონში სამუშაო ძალა განმარტებულია, როგორც:

1. მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომიის ტერმინი, რომელიც აღნიშნავს ადამიანის შრომის უნარს, მის შრომით შესაძლებლობებს;
2. შრომისუნარიან ასაკში მყოფთა საერთო რიცხვი 16 წლიდან მიღწეულ საპენსიო ასაკამდე, მომუშავეები და დაუსაქმებელნი-შრომისუუნაროთა გამოკლებით.

სპეციალისტთა ერთი ნაწილი ცალსახად თვლის, რომ შრომის ბაზარზე იყიდება ადამიანის შრომის უნარი-სამუშაო ძალა და აღნიშნულიდან გამომდინარე გვაძლევს მის განმარტებას. მაგ.: ა. როფე შრომის ბაზარს შემდეგნაირად განმარტავს: „ზოგადად შრომის ბაზრის ქვეშ იგულისხმება სამუშაო ძალის დაქირავებასა და მიწოდებასთან, მის ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემა“ [3, გვ. 14]. გ.ჯაგარიანი თვლის, რომ „შრომის ბაზარზე ურთიერთზემოქმედებენ წარმოების ფაქტორების (შრომის საშუალება და სამუშაო ძალა) მესაკუთრე სუბიექტები და აყალიბებენ სამუშაო ადგილებისა და სამუშაო ძალის მიწოდების მოცულობას, სტრუქტურას და თანაფარდობას“ [4, გვ. 5]. ამ უკანასკნელის აზრს ეთანხმება პროფ. გ. გერასიმენკო: „შრომის ბაზარი წარმოადგენს სისტემას, რომელშიც ურთიერთზემოქმედებენ წარმოების ფაქტორების (წარმოების საშუალებები და

სამუშაო ძალა) მესაკუთრე სუბიექტები, ხდება სხვადასხვა ხარისხის სამუშაო ძალის ღირებულებითი შეფასება და ფორმირდება სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა-მიწოდების სტრუქტურა და მოცულობა“ [5, გვ. 225]. აღნიშნულის დაზუსტებაა თანამედროვე ეკონომიკურ ლექსიკონში მოცემული განმარტებაც: „შრომის ბაზარი ესაა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნისა და მიწოდების ფორმირების სფერო. შრომის ბაზრის არსებობა შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობებში, როცა მომუშავე თავისი შრომის უნარის მესაკუთრეა. შრომის ბაზრის მეშვეობით ხდება სამუშაო ძალის გაყიდვა განსაზღვრული ვადით“ [2, გვ. 302].

შრომის ბაზრის ყველა მოტანილ განმარტებაში საერთო არის ის, რომ ავტორები ცალსახად მიუთითებენ სამუშაო ძალის ყიდვა- გაყიდვაზე. თუ საუბარია სამუშაო ძალის, როგორც შრომის უნარის ყიდვაზე ან გაყიდვაზე, მაშინ მიზანშეწონილია ვიხმაროთ ცნება „სამუშაო ძალის ბაზარი“. ანალოგიური თვალსაზრისია ჩამოყალიბებული ჩვენს მიერ აღნიშნული პრობლემებისადმი მიძღვნილ ნაშრომში სადაც მითითებულია, რომ „სამუშაო ძალის ბაზარზე ყიდვა-გაყიდვის ობიექტია სპეციფიკური საქონლის-სამუშაო ძალა (შრომის უნარი) და აქედან გამომდინარე მოცემულია მისი განმარტებასაც“ [6, გვ. 5].

ზოგიერთი ავტორი ყურადღებას ამახვილებს შრომის ბაზრის სტრუქტურულ ელემენტებზე და აქედან გამომდინარე იძლევა მის განმარტებას. მაგალითად, ბ.ტოკარსკი შრომის ბაზარს განმარტავს, როგორც „... თავისუფალ შრომისუნარიან სამუშაო ძალის მესაკუთრე პიროვნებებსა (რომელთაც ესაჭიროებათ დაქირავებით მუშაობა და განსაზღვრავენ სამუშაო ძალის მიწოდებას) და წარმოების საშუალებების მესაკუთრეთა (რომლებიც განსაზღვრავენ მოთხოვნას სამუშაო ძალაზე) შორის სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემას სამუშაო ძალის განაწილების, გადანაწილების, დაქირავებისა და საზოგადოებრივი წარმოების სფეროში ჩართვის მიზნით“ [7, გვ. 10]. ხოლო ვ.სულიანი კი: „როგორც საზოგადოების ეკონომიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების მნიშვნელოვან

და მრავალფეროვან სფეროს, სადაც ვლინდება კვლავწარმოებითი პროცესის ერთ-ერთი ძირითადი ეტაპი-სამუშაო ძალის გაყიდვა და მისი ღირებულების საბაზრო შეფასება“ [8, გვ. 22, 23].

მეცნიერთა მეორე ნაწილი თვლის, რომ შრომის ბაზარზე ყიდვა-გაყიდვის ობიექტია შრომა და აქედან გამომდინარე გვაძლევენ შრომის ბაზრის შესაბამის განმარტებასაც: „შრომის ბაზარი უპირველეს ყოვლისა შრომის დაქირავებასა და მის მიწოდებასთან ე. ი. მის ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების სისტემაა. ეს არის ეკონომიკური სივრცე, რომელშიც ურთიერთხემოქმედებენ მყიდველები და სპეციფიკური საქონლის-შრომის გამყიდველები“ [9, გვ. 47]. შრომის ბაზრის ორიგინალურ განმარტებას გვაძლევს მ. ზაველსკი, რომელიც აღნიშნავს, რომ „არსებითად შრომის ბაზარი შრომაზე მოთხოვნისა და მისი მიწოდების ერთიანობა და წინააღმდეგობაა. გაცვლის პროცესში მყარდება დროებითი წონასწორობა დასაქმებისა და ხელფასის განსაზღვრულ დონეზე“ [10, გვ. 56]. ვ. მარცინკევიჩი და ი. სობოლევა შრომის ბაზარს განსაზღვრავენ, როგორც „შრომითი მომსახურების სფეროში გამყიდველისა და მყიდველის კონტაქტს“ [11, გვ. 121]. ტერმინი „შრომითი მომსახურება“ ფართოდ გამოიყენება დასავლეთის ეკონომიკურ ლიტერატურაში. პოლიტიკური ეკონომიის ცნობილი სახელმძღვანელოს ავტორი საფრანგეთის ყოფილი პრემიერ-მინისტრი რ. ბარრი მიუთითებს რომ „... სამუშაო ძალას სთავაზობენ დამქირავებლებს, რომლებსაც გააჩნიათ მასზე გარკვეული მოთხოვნა და იხდიან შესაბამის გასამრჯელოს ხელფასის სახით“, იქვე დასძენს, რომ „შრომით მომსახურებას შეუძლია მოუტანოს გარკვეული საფასური მათ, ვინც მასზე მოთხოვნას აყალიბებს“ [12, გვ. 121]. ასე, რომ ამ შემთხვევაში გაურკვეველი რჩება ბაზარზე რა წარმოგვიდგება ყიდვა-გაყიდვის ობიექტად.

მასაჩუსეტის ტექნოლოგიური ინსტიტუტის პროფესორები ს. ფიშერი, რ. დორნბუში, და რ. შმალენზი ეკონომიკის ცნობილ სახელმძღვანელოში იყენებენ ტერმინებს „სამუშაო ძალის

ბაზარი“ და „შრომის ბაზარი“ [13, გვ. 286]. ამასთან, არ იძლევიან ამ ორი კატეგორიის შინაარსის განმარტებას. თუ გავითვალისწინებთ, რომ დასავლეთის ეკონომიკურ თეორიაში წარმოების ფაქტორებად აღიარებულია მიწა, შრომა, კაპიტალი, მეწარმეობის უნარი, რომელთაგან თითოეულს თავისი ბაზარი გააჩნია, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ყიდვა-გაყიდვის ობიექტია შრომა. თუმცა არავითარი პირდაპირი აზრი სახელმძღვანელოში ამის შესახებ არ არის ჩამოყალიბებული. რ. ერენბერგი და რ. სმიტი შრომის ბაზრის ფუნქციონირებისადმი მიძღვნილ ნაშრომში მის განმარტებას უთმობენ მხოლოდ რამდენიმე სტრიქონს: „რადგან შრომითი მომსახურება განუყოფელია თვით მომუშავისაგან, ამიტომ მათი შექმნის პირობები ხშირად არანაკლებად მნიშვნელოვანია ვიდრე თვით მათი ფასი“ და შემდეგ მიუთითებენ, რომ „შრომის ბაზარი მოიცავს ყველას, ვინც ყიდის და ვინც ყიდულობს შრომას“ [14, გვ. 32]. მაშასადამე, ავტორების აზრით შრომის ბაზარზე მიმდინარეობს „შრომითი მომსახურეობის შექმნა“, რომლის შინაარსიც ნაშრომში არ განიხილება.

შრომის ყიდვა-გაყიდვის საკითხებს განხილვისას ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ იყიდება არა შრომა, არამედ მისი გამოყენების უფლება დროის განსაზღვრულ პერიოდში. წინააღმდეგ შემთხვევაში შრომის მუდმივად გაყიდვა ნიშნავს დაქირავებული მომუშავის ფაქტიურად მონად გადაქცევას [15, გვ. 7]. მაგრამ აქ დავიწყოებულია ის მომენტი, რომ მონა თვითონ იყიდებოდა და იგი არაფერს არ ყიდდა. იურიდიული დამოუკიდებლობის არარსებობის გამო იგი ფაქტიურად ვერ გამოდიოდა როგორც გარიგების მონაწილე მხარე და წარმოადგენდა „შრომის მოლაპარაკე იარაღს“. ტერმინებს „შრომა“ და „შრომის გამოყენება“ შორის განსხვავება ზოგიერთი ავტორის აზრით არსებითია, მაგრამ შრომის ბაზრის შინაარსის კვლევის თვალსაზრისით განსხვავებას ჩვენი აზრით პრინციპული მნიშვნელობა არ გააჩნია. მოცემულ შემთხვევაში მთავარია საკითხი იმის შესახებ, შესაძლებელია თუ არა შრომის გაყიდვა? არის

თუ არა შრომა ყიდვა-გაყიდვის ობიექტი სასაქონლო წარმოების პირობებში?

მეორე კონცეფციის მომხრეები იზიარებენ აზრს, რომ იყიდება „შრომა“, „შრომითი მომსახურება“, „შრომის გამოყენება“. მათი მოწინააღმდეგენი ასაბუთებენ, რომ შრომა არ არის საქონელი, ხოლო ხელფასი არ წარმოადგენს მის ფასს.

ჩვენი აზრით, შრომის ბაზარზე ყიდვა-გაყიდვის ობიექტია (რესურსია) სპეციფიკური საქონელი-სამუშაო ძალა და შესაბამისად ეკონომიკური ურთიერთობები ყალიბდება ადამიანის უნარის, ჩვევების, კვალიფიკაციის გაცვლასთან (ყიდვა-გაყიდვა) დაკავშირებით. ამასთან უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს თვისებები განუყოფელია თვით ადამიანისგან. სამუშაო ძალის ყიდვა-გაყიდვის შედეგად დამქირავებელზე გადადის მხოლოდ შრომის უნარის გამოყენების უფლება. ამიტომ შეუძლებელია არ გავითვალისწინოთ ის ფაქტი, რომ შრომის ბაზარზე ურთიერთობაში შედიან ცოცხალი ადამიანები თავიანთი სპეციფიკური ნიშან-თვისებებით, ფსიქოლოგიური, სოციალური, კულტურული, ეროვნული თვისებებით რაც იწვევს სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორების როლის გაძლიერებას. მაინც რატომ არ წარმოადგენს შრომა საქონელს?

1. იმისთვის, რომ რაიმე გავყიდოთ აუცილებელია მისი არსებობა ბაზარზე მის გაყიდვამდე. შრომა არ არსებობს ცალკე წარმოებისგან მოწყვეტით, მაგრამ როგორც კი იგი ხორციელდება, უკვე მუშას აღარ ეკუთვნის და ამიტომ ამ უკანასკნელს აღარ შეუძლია მისი გაყიდვა. სწორედ ამიტომ შრომა არ წარმოადგენს საქონელს და მომუშავეს შეუძლია გაყიდოს მხოლოდ შრომის უნარი, ანუ სამუშაო ძალა;

2. თუ შრომა არის საქონელი, ის უნდა ანაძღაურდეს ღირებულების მიხედვით. მაგრამ ღირებულება არის საქონელში განვითარებული შრომა. მაშინ როგორ გავზომოთ თვით შრომის ღირებულება. ჩვენ ვერ შევძლებთ ამ ამოცანის გადაწყვეტას, რადგან როგორც ავღნიშნეთ, თვითონ ღირებულება არის საქონელში განივთებული შრომა და როგორც ცნობილია ეს უკა-

ნასკნელი არის ღირებულების სუბსტანცია, ხოლო თვითონ მას ღირებულება არ გააჩნია;

3. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ წარმოვიდგენთ, რომ შრომას გააჩნია ღირებულება, მაშინ უნდა უარყოფთ ზედმეტი ღირებულების არსებობა, რადგან შრომა უნდა ანაზღაურდეს ღირებულების კანონის შესაბამისად. ამ შემთხვევაში ისმის კითხვა თუ რის ხარჯზე უნდა იარსებოს წარმოებამ და განახორციელოს გაფართოებული კვლავწარმოება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ მეწარმე ითვისებს შრომის შედეგის ნაწილს, მაშინ გამოდის, რომ შრომის ანაზღაურება ხდება ღირებულებაზე დაბლა, რაც უარყოფს ღირებულების კანონის მოქმედებას. მაშასადამე, მომუშავეს არ შეუძლია თავის შრომის გაყიდვა და შესაბამისად შრომა არ შეიძლება იყოს საქონელი. მარქსიზმი ლიბერალიზმის საწინააღმდეგოდ ამ კითხვაზე პირდაპირ და ერთმნიშვნელოვან პასუხს იძლევა. კერძოდ, მარქსი აღნიშნავს, რომ „ფაქტიურად ბაზარზე ფულის მფლობელს უპირისპირდება არა შრომა, არამედ უშუალოდ მუშა. რასაც ეს უკანასკნელი ყიდის, არის მისი სამუშაო ძალა. როდესაც იგი შრომას იწყებს ის მისი საკუთრება აღარაა და შესაბამისად არ შეუძლია მისი გაყიდვა“ [16, გვ. 547].

მოცემული ანალიზის საფუძველზე დასმული პრობლემების გადაწყვეტა ტერმინების „შრომის ბაზარი“ და „სამუშაო ძალის ბაზარი“ მართებულობის შესახებ შემდეგნაირად გვესახება: თუ გავიმიჯნავთ კვლევის საგნის ქვეშინაარს და ზედაპირულ მოვლენებს, მაშინ გამოვლინების ფორმის დონეზე შეიძლება გამოვიყენოთ კატეგორია „შრომის ბაზარი“, რომელიც წარმოადგენს ჩვეულებრივ შემეცნებით კატეგორიას. თუ ვილაპარაკებთ მოვლენების არსის შესახებ მეცნიერული ტერმინებისა და კატეგორიების მიხედვით, მაშინ ჩვენ ამ მოვლენების აღსანიშნავად უნდა გამოვიყენოთ კატეგორია „სამუშაო ძალის ბაზარი“.

დასავლეთის ეკონომიკურ ლიტერატურაში საიდანაც იქნა აღებული ტერმინალი „შრომის ბაზარი“ საბაზრო ეკონომიკის ბევრ სხვა კატეგორიასთან ერთად, „შრომის“ და „სამუშაო ძა-

ლის” გაგება იდენტურია და საბოლოოდ საწარმოო რესურსის სახით განხილულია „შრომა”. იგი წარმოადგენს ყიდვა-გაყიდვის ობიექტს. დამქირავებლის მიერ შრომის ყიდვა ნიშნავს, რომ იგი ხდება შრომის შედეგების მესაკუთრე, რამდენადაც შრომა ვლინდება მხოლოდ მის შედეგებში. ბაზარზე შრომის გაყიდვისას მიმდინარეობს ექვივალენტური გაცვლა, რადგანაც ხელფასი არის შრომის, ანუ შრომითი მომსახურების ფასი. ამიტომ ტერმინი „შრომის ბაზარი” მსოფლიოს შრომითი ურთიერთობების ოფიციალურ ტერმინოლოგიაში, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ მიღებულია, როგორც საერთოდ აღიარებული. ტერმინი „სამუშაო ძალა” კი გამოიყენება, როგორც სტატისტიკური კატეგორია. თუმცა ეს უკანასკნელი როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ, უფრო ზუსტად ასახავს ამ საქონლის დანიშნულებას.

საბოლოოდ შეიძლება ითქვას, რომ „შრომის ბაზრისა” და „სამუშაო ძალის ბაზრის” ტერმინების აბსოლუტური გამოიჯენა არაპრინციპული იქნებოდა, რადგან შრომის ბაზართან მიმართებაში ამ ტერმინების გაგება იდენტურია და იგი არ ცვლის მოცემული კატეგორიისა და ბაზარზე ჩამოყალიბებული ურთიერთობების არსს. ამიტომ პრაქტიკაში ტერმინი „შრომის ბაზარი” და „სამუშაო ძალის ბაზარი” შეიძლება გამოვიყენოთ როგორც თანაბარმნიშვნელოვანი.

თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა არა მარტო შრომის ბაზრის ასრსის, არამედ მისი ფუნქციონირების მექანიზმის შესახებაც. ზოგიერთი მას განიხილავს, როგორც სამუშაო ძალის მიწოდებისა და მოთხოვნის თვითრეგულაციის მექანიზმს ხელფასისა და შემოსავლების თავისუფალი დონეების პირობებში [17, გვ. 80]. სხვები თვლიან, რომ შრომის ბაზარი არ წარმოადგენს უშუალოდ სამუშაო ძალის ყიდვა-გაყიდვის რეგულიატორს. იგი ქმნის მხოლოდ მოთხოვნისა და მიწოდების დაკმაყოფილების პირობებს [18, გვ. 55]. ორივე შემთხვევაში სამუშაო ძალის მოთხოვნა და მიწოდება წარმოადგენს შრომის ბაზრის მთავარ კომპონენტს, ხოლო სამუშაო ძალის ყიდვა-გაყიდვის პროცესის როლის გაგება

განსხვავებულია ხელფასის რეგულირებაში. ზოგიერთი ავტორის განმარტებაში აქცენტი გადატანილია შრომის ბაზრის ერთ-ერთ რომელიმე კომპონენტზე. ი. მასლოვას განმარტებით „შრომის ბაზარი არის ურთიერთობათა სისტემა, რომელიც დაკავშირებულია სამუშაო ძალის კვლავწარმოებისათვის აუცილებელი სასიცოცხლო საშუალებათა ფონდზე ინდივიდუალური შრომის უნარის გაცვლასთან და შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სისტემაში საქონელწარმოებისა და მიმოქცევის კანონის შესაბამისად მომუშავეთა განლაგებასთან“ [19, გვ. 1]. ბ. რაკიტსკის აზრით, „შრომის ბაზარი წარმოადგენს საბაზრო ეკონომიკის შესაბამის შრომითი რესურსების მოძრაობის საზოგადოებრივ ეკონომიკურ ფორმას“ [20, გვ. 21]. პირველ ავტორს შრომის ბაზრის ძირითად ელემენტად მიაჩნია სამუშაო ძალა, მეორეს კი შრომითი რესურსები. განსაკუთრებით საყურადღებოა თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც შრომის ბაზარი მოიცავს მხოლოდ დასაქმებულ შრომისუნარიან მოსახლეობას [21, გვ. 9]. ამ პოზიციის საწინააღმდეგოა მოსაზრება, რომლის თანახმადაც შრომის ბაზრის სფეროდან გამოირიცხება ისეთი ასპექტები, როგორცაა სამუშაო ადგილის სტიმულირება, შრომის ანაზღაურების საკითხები, მისი პირდაპირი მონაწილეობა ეროვნული შემოსავლის შექმნაში და განაწილებაში. ვ. შუსტოვი გვთავაზობს შრომის ბაზრის შემადგენლობაში ჩავრთოთ—„ურთიერთობა მისი ყველა სუბიექტებს (მომუშავე-სამუშაო ძალის მესაკუთრე, დამქირავებლები-სამუშაო ადგილის მესაკუთრე, სახელმწიფო, მომუშავესა და დამქირავებლების წარმომადგენლობითი ორგანოები) შორის ...“ [22, გვ. 91].

აღსანიშნავია ისიც, რომ თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში გამოყოფენ შრომის ბაზრის ვიწრო და ფართო გაგებას. შრომის ბაზრის ფართო გაგების თანახმად, სამუშაო ძალის მიწოდებაში გაითვალისწინება მთელი ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა ე. ი. დასაქმებულები და უმუშევრები. ამ განმარტების ნაკლად მიჩნეულია ის, რომ იგი ცდილობს „დააბრუნოს“ შრომის ბაზარზე ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ის ნაწილიც, რომელიც მართალია იმყოფებოდა იქ,

მაგრამ იპოვა სამუშაო ადგილი და გადავიდა დასაქმებულთა კატეგორიაში.

შრომის ბაზარი ვიწრო გაგებით მოიცავს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნაწილს, კერძოდ:

1. უმუშევრებს, რომლებიც ეძებენ სამუშაოს;
2. დასაქმებულ სამუშაოს მაძიებლებს, რომლებსაც არ აკმაყოფილებთ თავიანთი სამუშაო ადგილი.

ზემოთმოყვანილი მსჯელობისა და მეცნიერ-მკვლევართა განსხვავებული მოსაზრებების გათვალისწინებით ავტორი შრომის ბაზარს განმარტავს, როგორც სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემას, რომელიც ყალიბდება სამუშაო ძალის მესაკუთრესა (რომელიც საჭიროებს დაქირავებით მუშაობას) და წარმოების საშუალებების მესაკუთრეს (რომელიც განსაზღვრავს მოთხოვნას სამუშაო ძალაზე) შორის. ამ განმარტების მიხედვით სამუშაო ძალა განიხილება როგორც საბაზრო ურთიერთობების მთავარი ელემენტი შრომის ბაზარზე. სწორედ იგი წარმოადგენს ყიდვა-გაყიდვის მთავარ ობიექტს და შრომის ბაზრის მთავარ სტრუქტურულ ელემენტს. ამრიგად, შრომის ბაზარი საზოგადოებრივი ურთიერთობების, სოციალური (მათ შორის იურიდიული) ნორმებისა და ინსტიტუტების სისტემაა, რომელიც უზრუნველყოფს სამუშაო ძალის კვლავწარმოებას, გაცვლასა და გამოყენებას. ფართო გაგებით იგი მოსახლეობის დასაქმებისა და შრომის სფეროს ორგანიზაციის საბაზრო ფორმაა. ნორმალურად ფუნქციონირებადი შრომის ბაზარი სწრაფად და მოქნილად რეაგირებს ეკონომიკური განვითარების დინამიკაზე და ეფექტიანად ახორციელებს თავისი ძირითადი ფუნქციების რეალიზაციას, კერძოდ უზრუნველყოფს სამუშაო ძალის ნორმალურ კვლავწარმოებას, განაწილებასა და გამოყენებას ეკონომიკის სფეროებისა და დარგების, საქმიანობის სახეების მიხედვით; იცავს შრომითი მოტივაციის ნორმებსა და მოთხოვნებს.

მაშასადამე შრომის ბაზარი „გაყინული“ კატეგორია კი არ არის, არამედ ეკონომიკური ცხოვრების დინამიურად გან-

ვითარებადი მოვლენაა, რომელიც სისტემატურად იცვლება მეწარმეებსა და დაქირავებულ მომუშავეებს, მეწარმეებსა და სახელმწიფოს, დაქირავებულ მომუშავეებსა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობების ევოლუციასთან ერთად.

შრომის ბაზრის მეშვეობით ხორციელდება დასაქმების უზრუნველყოფა და მისი ეფექტიანი რეგულირება, ხდება მომუშავეთა და დაქირავებულის ინტერესების შეთანაწყობა. მისი ნორმალური ფუნქციონირებისათვის აუცილებელია:

- შრომის ბაზარზე მოთხოვნისა და მიწოდების განმსაზღვრელი დამოუკიდებელი სუბიექტების მრავალრიცხოვნობა;
- შრომის ბაზრის სუბიექტების პოტენციალური მობილურობის მაღალი დონე;
- შრომის ბაზარზე ეკონომიკური სუბიექტების არჩევანის თავისუფლება;
- საერთო საბაზრო (საკონკურენციო) გარემო;
- შრომის ბაზარზე ეკონომიკური სუბიექტების ქცევის საბაზრო მოტივაცია.

ლიტერატურა:

1. მოკლე ეკონომიკური ლექსიკონი. შემდგენელი ზ. ჩუკანავა, თბილისი, 1990.
2. Раизберг Б. А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. Москва 1997.
3. Рофе А.И. Экономика и социология труда. Москва, Изд-тво МИК, 1996.
4. Джагарян Г. Г., Становление и развитие рынка труда в России. Москва, 1995.
5. Теория переходной экономики, Микроэкономика 1. Под. ред. В. В. Герасименко. Москва, ТЕИС, 1997.
6. მ. ცარციძე, ნ. ლაცაბიძე, სამუშაო ძალის ბაზარი და ხელფასის ორგანიზაციის მექანიზმი. თბილისი, "ნიკე", 1996.
7. Токарский Б. Л. Формирование рынка рабочей силы в крупных промышленных центрах, Автореферат диссертации. СПб, 1992.

8. Супян В. Б. Наемный труд в США на новом этапе НТР: качественная эволюция и проблемы использования. Москва, 1990.
9. Рофе А.И., Б.Г. Збышко, В.В. Ишин. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов для труда. Москва, Изд-во МИК 1997.
10. Завельский М.Г. Экономика и социология труда. Москва, 1998.
11. Марцинкевич В. И., Соболева И. В. Экономика человека. Москва, Аспект пресс, 1995.
12. Барр Р. Политическая экономия. Москва, 1995.
13. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. Москва, 1993.
14. Эренберг Р., Смит Р. Современная экономика труда. Теория и государственная политика. Москва, 1996.
15. Павленко В. А. Рынок труда. Москва, 1992.
16. Маркс К. Капитал. Москва, 1988.
17. Дадашев А. Проблемы занятости и регулирования рынка труда в Российской федерации: региональный аспект. Вопросы экономики, 1993.
18. Котляр А. Современные проблемы занятости. Вопросы экономики, 1991.
19. Маслова И. С. Эффективная экономика и рынок рабочей силы. Вестник статистики, 1991, № 9.
20. Ракитский Б. Конкретно-исторические особенности становления рынка труда. Вопросы экономики, 1991, № 9.
21. Шустов В. В. Создание рынка труда. Экономические науки, 1990, № 12.
22. Федоляк В.С. Формирование рынка труда в переходной экономике: Дисерт. Саратов, 1995.

MODERN UNDERSTANDING OF THE ESSENCE AND FUNCTIONS OF LABOR MARKET

Murman Tsartsidze

*Tbilisi State University
2, University st. 380060,*

Summary. The development of market relations in the sphere of labor raises the needs of methodical analysis of market elements as well as the renewal of the methodological base of market categories and concepts. Many activities directed towards the economic reforms determine the detailed research of many social and economic categories including the labor market in terms of complex and methodical approaches.

In order to determine the major elements of the labor market, to outline its structure and peculiarities, to state its role in the process of its development, it is very important to define the labor market, which will guarantee its progress and modeling. Only after this it is possible to solve prophylactic problems connected with the realization of scientifically effective state policy for the regulation of the labor market.

СОВРЕМЕННОЕ ПОНИМАНИЕ СУЩНОСТИ И ФУНКЦИЙ РЫНКА ТРУДА

Мурман Царцидзе

*Тбилисский государственный университет
380060, Университетская ул. 2, Тбилиси,*

Резюме. Развитие рыночных отношений в сфере труда требует системного рассмотрения элементов рынка, обновления методологической базы рыночных категорий и понятий. Осуществленные в направлении реформ экономики меры обуславливают необходимость тщательного исследования многочисленных социально-экономических категорий, в том числе рынка труда, с учетом комплексного и системного подхода. Уточнение этого последнего имеет весьма важное значение для определения роли рынка труда, его структуры, особенностей и основных элементов, для прогнозирования процессов его развития и обеспечения моделирования. Только на этой основе возможно решение профилактических задач, связанных с реализацией научно обоснованной эффективной государственной политики функционирования и регулирования рынка труда.

В работе на основе критической оценки научных трудов грузинских и зарубежных исследователей сформулирована точка зрения автора на рынок труда как экономическую категорию, на его основные функции и задачи, главные закономерности его функционирования и динамики.

სტანდარტების საერთაშორისო სისტემა და საქართველო

ნოდარ ცანავა, მარინა ტაბატაძე

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
380002, თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. 2
შემოვიდა 2002 წლის 20 სექტემბერს*

რეზიუმე. ნაშრომში განხილულია თანამედროვეობის ისეთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, როგორცაა ეკონომიკურ ინტეგრაციასთან დაკავშირებული საკანონმდებლო ბაზის ჰარმონიზაცია. სოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში საქართველოს გაწვევრიანებამ და “ვაჭრობაში ტექნიკური ბარიერების შესახებ” შეთანხმებასთან მისმა მიერთებამ განსაკუთრებით დააჩქარა საერთო სტანდარტების შემოღების, ნებაყოფლობითი სერტიფიცირების და ტექნიკური რეგლამენტირების დანერგვის პროცესი. ევროკავშირის “ახალი მიდგომის” საფუძველზე განისაზღვრა ჰარმონიზებული სტანდარტები, იგი აუქმებს ეროვნულ დირექტივებს და ახდენს საერთაშორისო სტანდარტების იმპლემენტაციას გაერთიანების წევრი სახელმწიფოების კანონმდებლონებაში, რათა ის მაქსიმალურად შეესაბამებოდეს მსო-ს “სტანდარტების შემუშავების, მიღებისა და გამოყენების შესახებ კეთილსინდისიერი ქმედების კოდექსს”, ევროსაბჭოს რეზოლუციას “ტექნიკური ჰარმონიზაციისა და სტანდარტების მიმართ ახალი მიდგომის შესახებ” და სხვა იურდიულ ნორმებს. ახალი მიდგომის დირექტივების ქართულ კანონმდებლობაში გადმოტანასთან ერთად აუცილებელია საერთაშორისო ორგანიზაციების ინსტიტუციონალური სტრუქტურის და მუშაობის წესების შესწავლა, მსო-ს წევრ ქვეყნებთან “პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმების” ამოქმედება, მონაცემთა გაცვლის კომპიუტერული პროგრამების შემუშავება, რაც

განსაკუთრებულ სიმწვავეს ძენს განხილულ პრობლემებს და აქტუალობას ანიჭებს მათი გადაწყვეტის საკითხს.

* * *

საერთაშორისო თანამშრომლობის გაფართოების კვალობაზე აუცილებელი ხდება მსოფლიო და რეგიონულ დონეებზე სტანდარტიზაციის პროცესის მარეგულირებელი ნორმატიული ბაზის შემდგომი სრულყოფა. ეკონომიკის ინტეგრირების ძირითად ტენდენციად ეროვნული ბაზრების დაახლოების დინამიური პროცესები იქცევა, რაც ტექნიკური ბარიერების რღვევას, სავაჭრო ურთიერთობათა გამარტივებას და საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი შიდა ბაზრის ფორმირებას მოითხოვს. მთელი სიმწვავეთ დგება ევროპის თავისუფალი ვაჭრობის ასოციაციის (EFTA) კანონმდებლობასთან თითოეული ქვეყნის საკანონმდებლო ნორმატიული ბაზის შესაბამისობის საკითხი, ტექნიკური ჰარმონიზაციის ყველაზე მნიშვნელოვან მექანიზმად კი ნებაყოფლობითი სტანდარტების დანერგვა, სერტიფიკაციის და სტანდარტიზაციის სისტემების უნიფიცირება, შეთანხმებული ტექნიკური და ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება მიიჩნევა.

საქართველოს სტანდარტიზაციის ეროვნული სისტემის ფუნქციონირებაში ახლებური მიდგომები ჩამოყალიბდა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში მისი გაწევრიანების შემდეგ. ვაჭრობაში ტექნიკური ბარიერების შესახებ შეთანხმების (TBT) ხელმოწერასთან დაკავშირებით, 2003 წლიდან საქართველოში ძალას დაკარგავს ყველა სავალდებულო ГОСТ და ამოქმედდება ნებაყოფლობითი სტანდარტები, რაც განსაკუთრებით აჩქარებს ამ სფეროში ევროპულ და ეროვნულ კანონმდებლობათა შესაბამისობის უზრუნველყოფის პროცესს, კერძოდ, საქართველოს კანონის “სტანდარტიზაციის შესახებ” აუცილებელ ჰარმონიზაციას მსო-ს “სტანდარტების შემუშავების, მიღებისა და გამოყენების შესახებ კეთილსინდისიერი ქმედების კოდექსთან”.

ეროვნული სტანდარტიზაციის და სერტიფიკაციის სისტემის საერთო სტანდარტებთან შესაბამისობაში მოყვანა ტექნიკური ჰარმონიზაციის ძირითადი მიზანია, მისი კანონმდებლობის შემუშავებისას ევროკავშირმა არსებული “სექტორული მიდგომების” პარალელურად მიიღო “ახალი მიდგომები”, რომელიც აწესებს ძირითად მოთხოვნებს პროდუქციის უსაფრთხოების, ჯანმრთელობის და გარემოს დაცვის, ასევე რისკის დაზღვევის საკითხებზე, რომლებთანაც შესაბამისობას არეგულირებს საბჭოს რეზოლუცია “შესაბამისობის შეფასების მიმართ გლობალური მიდგომა”. “სექტორული მიდგომა” იძლევა დეტალურ დირექტივებს იმ სფეროებისათვის, რომლებიც უშუალოდ ეხება მოსახლეობის ჯანმრთელობასა და უსაფრთხოებას (სურსათი, ფარმაცევტული პროდუქცია, ძრავიანი სატრანსპორტო საშუალებები, ქიმიური პროდუქცია). “ახალი მიდგომის” დირექტივები მიღებულია ევროკავშირის დამფუძნებელი ხელშეკრულების ე.წ. თანაგადაწვევტილების პროცედურის მიხედვით და ქვეყნდება ევროკავშირის ოფიციალური ჟურნალის “L” სერიალში.

“ახალი მიდგომით” უნდა მოხდეს ნებისმერი წევრი სახელმწიფოს ბაზარზე პროდუქციის გატანისას სავალდებულო ხასიათის სტანდარტების და ტექნიკური სპეციფიკაციების შესახებ მოთხოვნების ჰარმონიზაცია და მათთვის სავალდებულო ძალის მინიჭება კანონებისა და რეგლამენტების მიღების გზით, რომლებიც შემდეგ საფუძველს ქმნის EN (ევროპული) და EC (საერთაშორისო) სტანდარტების მიღებისა და მათი ეტაპობრივი იმპლემენტაციისათვის ეროვნულ კანონმდებლობაში. ახალი დირექტივების საფუძველზე ევროპის სტანდარტიზაციის ორგანოები (CEN, CENELEC, ETSI) ამუშავებენ ჰარმონიზებულ სტანდარტებს, რომელიც მთლიანად გადმოიტანება ეროვნულ სტანდარტად და რომლის მიხედვით დამზადებული პროდუქცია, ითვლება, რომ უნდა აკმაყოფილებდეს ძირითად მოთხოვნებს, ეს შესაბამისობა კი ეფუძნება საბჭოს 93/465/EEC დირექტივით გათვალისწინებულ “მოდულარულ მიდგომას” და დასტურდება CE ნიშანდებით. ცალკეულ ქვეყანაში ეროვნული სტანდარტის შემუშავება ხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა არ არსებობს

შესაბამისი საერთაშორისო სტანდარტი, ან მისაღები რეგლამენტის ტექნიკური შინაარსი არ შესაბამეობა ანალოგიური საერთაშორისო სტანდარტის ტექნიკურ შინაარსს. ასეთ შემთხვევაში მსო-ს წევრ ქვეყნებს მსო-ს სამდივნოს მეშვეობით ეცნობება იმ პროდუქციის შესახებ, რომელსაც შეეხება მისაღები რეგლამენტი მისი განხილვის საწყის ეტაპზე, სანამ შესაძლებელი იქნება პროექტში შესწორების შეტანა.

ახალ მიდგომებში არსებითი მნიშვნელობა აქვს ევროსაბჭოს დირექტივებს 92/59/EEC – “პროდუქციის ზოგადი უსაფრთხოების შესახებ” და 85/374/EEC – “უხარისხო პროდუქციით მიყენებული ზიანისათვის ვალდებულებების შესახებ”. პირველი მათგანი გამოიყენება იმ სამომხმარებლო პროდუქციაზე, რომელზეც არ ვრცელდება “ახალი მიდგომის” დირექტივები, ან როცა არსებული კანონმდებლობა არ მოიცავს უსაფრთხოების ყველა ასპექტს და რისკის კატეგორიას. დირექტივა მწარმოებელს ავალდებულებს ბაზარზე მხოლოდ უსაფრთხო პროდუქციის გატანას და მოსალოდნელი რისკის შესახებ აუცილებელ წინასწარ შეტყობინებას. იგი შეიცავს დეტალურ დებულებებს ბაზრის ზედამხედველობის ვალდებულებების და უფლებების შესახებ. უხარისხო პროდუქციით მიყენებული ზიანისათვის ვალდებულებების შესახებ დირექტივა ეხება “ახალი მიდგომით” რეგულირებულ ყველა პროდუქციას. იგი ემყარება ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობის პრინციპს, ე.ი. დაზარალებულს არ უხდება მწარმოებლის ბრალეულობის მტკიცება და მწარმოებელი არ იქნება გამართლებული იმ შემთხვევაშიც კი, თუ იგი დაამტკიცებს, რომ მას უშუალოდ არ მიუძღვის ბრალი და ზარალის წარმოქმნას ხელი შეუწყო მესამე პირის ქმედებამ (უმოქმედობამ). მწარმოებელს არ მოუწევს კომპენსაციის გადახდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი დაამტკიცებს, რომ:

- ა) პროდუქტი მან არ გაიტანა ბაზარზე, გატანის მომენტისათვის არ იყო დეფექტური, ან არ დამზადებულა გაყიდვის მიზნით;

- ბ) დეფექტი გამოიწვია სახელმწიფო ორგანოების მიერ გამოცემულ სავალდებულო რეგლამენტებთან შესაბამისობამ;
- გ) მეცნიერული და ტექნიკური ცოდნის დონე პროდუქციის ბაზარზე გატანის მომენტისათვის ვერ უზრუნველყოფდა დეფექტის არსებობის აღმოჩენას.

მწარმოებელი პასუხისმგებლობისაგან თავისუფლდება პროდუქციის ბაზარზე გატანიდან ათი წლის შემდეგ, თუკი მოცემულ კონკრეტულ საქმეზე არ მიმდინარეობს სასამართლო განხილვა. დაზარალებულს უფლება აქვს შეიტანოს სარჩელი ზარალის, საქონლის დეფექტის და მწარმოებლის ვინაობის დადგენიდან სამი წლის ვადაში. დირექტივა უზარისხო პროდუქტით მიყენებული ზიანის ვალდებულების შესახებ წევრი სახელმწიფოებისაგან არ მოითხოვს ამ ვალდებულების შესახებ სხვა კანონმდებლობის გაუქმებას. დაზარალებულ მხარეს შეუძლია თავად აირჩიოს სარჩელის საფუძველი – ევროუნიტ წესები თუ ევროგაერთიანების დირექტივა.

საერთაშორისო სტანდარტების შემოღება ერთიანი ბაზრის იდეის რეალიზების საფუძველია, იგი წევრ სახელმწიფოებში კანონის უზენაესობას და მის სავალდებულო აღსრულებადობას ემყარება, რაც უსაფრთხოების, ჯანმრთელობისა და გარემოს დაცვასთან ერთად უსამართლო კონკურენციისაგან მომხმარებლის და დამამზადებლის თანაბრად დაცვას უზრუნველყოფს. კანონმდებლობების ჰარმონიზაცია ქმნის ყველა მწარმისათვის საერთო ტექნიკურ საფუძველს და ამით აუმჯობესებს ბაზრებზე კონკურენციულ გარემოს. უსაფრთხოების ამგვარი გაძლიერება დღეს საზოგადოების განვითარების ობიექტურ აუცილებლობად ყალიბდება. ჰარმონიზებული სტანდარტებით ეროვნული კანონმდებლობების შეცვლა ეკონომიკის ტრანს-ნაციონალური შინაარსის ობიექტური შედეგია, იგი წარმოადგენს მრავალჯერადი ან მუდმივი გამოყენების ტექნიკურ მახასიათებლებს, რომელთა გადმოტანა წევრი სახელმწიფოების კანონმდებლობაში ახალი კანონების, რეგლამენტების თუ აღმი-

ნისტრაციული დებულებების სავალდებულო მიღების გზით ხდება. ჰარმონიზებული სტანდარტები, მხოლოდ მაშინ არ ცვლის ეროვნულ ნორმატივებს, როცა არაეფექტური ხდება კლიმატური, გეოგრაფიული ფაქტორების ან რიგი ტექნიკური პრობლემის გამო.

საქართველოს სტანდარტიზაციის სისტემა ემყარება კანონებს: “სტანდარტიზაციის შესახებ”, “გაზომვათა ერთიანობის უზრუნველყოფის შესახებ”, “სამეწარმეო საქმიანობის ლიცენზირების შესახებ”. ამ კანონმდებლობის თანახმად სტანდარტებზე და გაზომვათა ერთიანობის უზრუნველყოფაზე პასუხისმგებელია საქართველოს მთავარი სახელმწიფო ინსპექტორი (საქსტანდარტის თავმჯდომარე), იგი ამ საკითხში ემყარება დირექტივას სდ 022-99 “სტანდარტების მოთხოვნების, სავალდებულო სერტიფიკაციის წესებისა და მეტროლოგიური უზრუნველყოფის დაცვაზე სახელიწიფო კონტროლისა და ზედამხედველობის განხორციელების წესი”. სახელმწიფო ზედამხედველობა ხორციელდება ერთი სახელმწიფო ინსპექტორის ან კომისიის მიერ, რომელსაც ხელმძღვანელობს სახელმწიფო ინსპექტორი, მათ სტანდარტების დაცვის შემოწმებისავთის უნდა გამოიყენონ საერთაშორისო დონის დამოუკიდებელი აკრედიტაციის ორგანოების მიერ აკრედიტებული ლაბორატორიები და სერტიფიკაციის ორგანოები. საქართველომ ზედამხედველობის ევროპული კანონმდებლობასთან შესაბამისობის მიღწევასთან ერთად უნდა უზრუნველყოს კავშირში მოქმედი ბაზრის ზედამხედველობის ანალოგიური სისტემის შექმნა, რისთვისაც დაუყოვნებლად უნდა განხორციელდეს მისი შესწავლა, ეროვნული საინფორმაციო ცენტრის მიერ ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში (RAPEX) შესაბამისი ინფორმაციის განთავსება და ამ მიზნით კომპიუტერული პროგრამების შემუშავება, ბაზრის ზედამხედველობის ორგანოს მუშაობის პროცედურული სისტემის შექმნა, ზედამხედველობის პრიორიტეტული მიმართულებების და მიზნობრივი დავალებების განსაზღვრა.

“ახალი მიდგომის” დირექტივების ქართულ კანონმდებლობაში გადმოტანა და შესაბამისი ჰარმონიზებული სტანდარტე-

ბის საქართველოს ეროვნულ სტანდარტად მიღება მთავრობის აქტიური მხარდაჭერით უნდა განხორციელდეს და დაემყაროს ევროსაბჭოს დებულებას – “ახალი მიდგომის დირექტივების განხორციელების სახელმძღვანელო”. ეს სამუშაო აუცილებლად მოითხოვს საერთაშორისო სტანდარტების თარგმნას, ტექნიკური ლექსიკონის შედგენას და ექსპერტთა სპეციალურ ენობრივ მომზადებას, სტანდარტების ინდექსაციის, დაარქივების და გამოქვეყნების თანმიმდევრული სისტემის შექმნას, სტანდარტების მონაცემთა ბაზის განახლებას და ურთიერთგაცვლას.

ევროპული სტანდარტების შესატყვისი ტექნიკური საკანონმდებლო ბაზის შექმნის მიმართებით საქართველოში გარკვეული სამუშაოები უკვე განხორციელდა. კერძოდ, “ახალი მიდგომის” ნორმატივების შესწავლის საფუძველზე დადგინდა ტექნიკური წესებისა და სტანდარტების შესახებ შესაბამისობის ამსახველი ის დირექტივები, რომლებიც სრულად უნდა გამოვიდეს ქართულ კანონმდებლობაში: 92/53/EEC – საბჭოს დირექტივა პროდუქციის უსაფრთხოების შესახებ; 85/374/EEC – საბჭოს დირექტივა უხარისხო პროდუქციის მიყენებული ზიანისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ; 89/336/EEC – საბჭოს დირექტივა ელექტრომაგნიტური თავსებადობის შესახებ წვერი სახელმწიფოების კანონების დაახლოების შესახებ; 98/37/EEC – ევროპარლამენტის დირექტივა მანქანა-დანადგარების შესახებ; 1999/36/EC – ევროპარლამენტის დირექტივა წნევის დანადგარების შესახებ; 90/396/EEC – საბჭოს დირექტივა გაზის მოწყობილობების შესახებ; 88/378/EEC – საბჭოს დირექტივა სათამაშოების უსაფრთხოების შესახებ; 90/384/EEC – საბჭოს დირექტივა მექანიკური ასაწონი ინსტრუმენტების შესახებ.

პროდუქციის შემოწმების და სერტიფიკაციის პროცედურულ წესს საქართველოში არეგულირებს კანონი “პროდუქციის და მომსახურების სერტიფიკაციის შესახებ” და სსტ 5.002 სტანდარტი. სავალდებულო სერტიფიკაციას დაქვემდებარებული პროდუქციის ნუსხას ადგენს საქსტანდარტი, პროდუქციის ცალკეულ სახეობათა მიმართ კი აღმასრულებელი ხელისუფ-

ლების გარკვეული ურბანიზაციის და მშენებლობის, ტრანსპორტის და კომუნიკაციების, სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტროები, ტურიზმის სახელმწიფო დეპარტამენტი, ენერჯეტიკის მარეგულირებელი ეროვნული კომისია. სერტიფიკაციის სამუშაოებში მონაწილეობა შეუძლია მიიღოს საკუთრების ნებისმიერი ფორმით რეგისტრირებულმა არაკომერციულმა გაერთიანებამ, კავშირებმა და ორგანიზაციამ. სახელმწიფო სტრუქტურები თავიანთ საკურატორო სფეროებში საქსტანდარტთან შეთანხმებით აღგენენ სტანდარტებს, ანხორციელებენ კონტროლს მათ დაცვაზე, სასერტიფიკაციო ფორმების აკრედიტაციას, ლიცენზიების გაცემას. აუცილებელია დაზუსტდეს კერძო სტრუქტურათა უფლებები და შეიქმნას მათი მუშაობის გამჭვირვალე სისტემა. დახვეწას მოითხოვს თვით სერტიფიკაციის კანონის ის ძირითადი მუხლები, რომლებიც შეეხება სერტიფიკაციის ჩატარების, შესაბამისობის დადასტურების, აკრედიტაციის, სახელმწიფო ზედამხედველობის და კონტროლის წესებს. ევროსაბჭოს 45000 სტანდარტის საფუძველზე საქართველოში უნდა შემუშავდეს სამართლებრივად რეგულირებული სერტიფიკაციიდან ნებაყოფლობით სერტიფიკაციაზე გადასვლის სამუშაო გეგმა. შესაბამისმა საერთაშორისო სტრუქტურებმა უნდა ითანამშრომლოს ქართველ ექსპერტებთან და მისცეს მათ ინტერნებად მუშაობის შესაძლებლობა პრაქტიკული ცოდნის შექმნის მიზნით.

ხარისხის კონტროლის პროცედურების შეფასებას და მონიტორინგს ეროვნული აკრედიტაციის ორგანოები ანხორციელებს. ევროგაერთიანების ქვეყნებში მას არეგულირებს სტანდარტი 45000 და აკრედიტაციის ევროპული საბჭოს დებულება, საქართველოში კი სახელმწიფო სტანდარტი 1003-98 “აკრედიტაციის შესახებ” და კანონი “პროდუქციის და მომსახურების შესაბამისობის დადასტურების შესახებ”. აკრედიტაცია შეიძლება გაიაროს ნებისმიერი სამართლებრივი და საკუთრების ფორმის მქონე პირმა. ამ პროცედურისათვის საქსტანდარტი გამოყოფს ექსპერტს. მისი დადებითი გადაწყვეტილების შემთხვევაში აკრედიტაციის ორგანო ნიშნავს საატესტაციო კომისიას, იგი აღ-

გენს ლაბორატორიების შესაბამისობას (შეუსაბამობას) სტანდარტებთან, რის საფუძველზეც აკრედიტაციის ორგანო აფორმებს მათი აკრედიტაციის ატესტატს (სამი წლის ვადით) და ანხორციელებს მათზე სათანადო კონტროლს. აუცილებელია აკრედიტაციის ქართული სისტემის გადასინჯვა მისი პროცედურების გაფართოების თვალსაზრისით და კანონმდებლობის დახვეწა სახელმძღვანელო დებულებებთან მისადაგების მიზნით.

საზოგადოების უსაფრთხოების უზრუნველყოფასთან დაკავშირებულია მეტროლოგიის სამსახურები, ამიტომ მათი სწორი ფუნქციონირება ხელისუფლების უშუალო მიზანს უნდა წარმოადგენდეს. ევროპაში ეროვნული მეტროლოგიის ორგანოების (NMI) კალიბრაციის სამსახურები უნდა აკმაყოფილებდნენ გაზომვების საერთაშორისო კომიტეტის მიერ შემუშავებული ურთიერთაღიარების შეთანხმების მოთხოვნებს, ხოლო ეროვნული სტანდარტების მასთან შესაბამისობას უნდა არეგულირებდეს დირექტივები EN-45001 და ICO/IEC. დღეისათვის საქართველოს არ შეუძლია ფლობდეს საერთაშორისო სისტემის ყველა საზომ ერთეულს, ამიტომ საჭიროა შეთანხმების მიღწევა მხოლოდ რამოდენიმე სფეროში საკუთარი კალიბრაციის მოპოვების თაობაზე (მოცულობა, მასა, ვოლტაჟი, გამტარობა და სხვ), დანარჩენ სფეროებში კი სხვა ქვეყნებთან პარმონიზების შესახებ. დაუყოვნებლივ უნდა მოხდეს საბჭოს დირექტივის 90/384EEC (“მექანიკური საზომი ინსტრუმენტები”) გადმოტანა ქართულ კანონმდებლობაში, სპეციალისტთა კვალიფიკაციის ამაღლება ნიმუშების აღების, შემოწმების, სარჩელების განხილვის და აღსრულების საქმეში არსებული გამოცდილების ათვისების მიზნით.

ეკონომიკის ინტენსიური გლობალიზაცია განსაკუთრებულ სიმწვავეს ქენს განხილულ საკითხებს. აუცილებელი ხდება უცხოური სტანდარტების, ტექნიკური რეგლამენტების, შესაბამისობის შეფასების პროცედურების, სტანდარტიზაციის, სერტიფიკაციის და მეტროლოგიის საერთაშორისო ორგანიზაციების ინსტიტუციონალური სტრუქტურების, მათი მუშაობის წესების შესწავლა მათთან ეროვნული სისტემების სინქრონიზების მიზნით, რაც ხელს შეუწყობს მსო-ს წევრ ქვეყნებთან პარტნიორო-

ბისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმების განხორციელებას და საქართველოს ინტეგრირებას საერთაშორისო ეკონომიკურ სივრცეში.

ლიტერატურა:

1. კანონი “სტანდარტიზაციის შესახებ”. თბილისი, “მაცნე”, 1999, ივნისი.
2. კანონი “პროდუქციისა და მომსახურების სერტიფიკაციის შესახებ”. თბილისი, “მაცნე”, 1999, აპრილი.
3. კანონი “გაზომვათა ერთიანობის უზრუნველყოფის შესახებ”. “მეცნიერება და ტექნიკა”, 1996, სექტემბერი.
4. გვენეტაძე შ., თევდორაშვილი ნ. სტანდარტიზაციისა და სერტიფიკაციის სფეროში არსებული პრობლემები. საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრის ბიულეტენი, 2000, ნოემბერი, № 46.
5. სემინარის მასალები საქართველოს სტანდარტებისა და ტექნიკური რეგლამენტების შემუშავების სტრატეგიის თაობაზე. ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრი. თბილისი, 2001, 14 სექტემბერი.

INTERNATIONAL SYSTEM OF STANDARDS AND GEORGIA

Nodar Tsanava, Marina Tabatadze

Tbilisi State University

2, University str., 380002, Tbilisi, Georgia

Summary. In this work is discussed an important issue such as harmonization of law basis related to economic integration processes. The global integration of Georgia and its connection to the deal of Trade technical barriers' has advanced the process of establishing common standards, voluntary certificating and technical regulations. During the law system establishing of technical harmonization law, Euro Union established new approaches based on which, was determined EN (Europe) and EC (International) standards. Harmonized standards abolish national directives and implements international standards in the laws of member countries by enforcing the establishment of laws, regulations and administrative thesis. In Georgia has to be made proper amendments in law "of standardization" "of common measurement provision", "of production and service certification", "of the licensing industrial business" based on first and second order of priorities related to technical rules and standards. This amendments are intended to make laws maximum suitable for World Trade Organization's code of fair activities in establishing, making and implementing standards, the resolution of Euro Council "New approaches to technical harmonization and standards", "Global approaches to suitability assessment" and other integrated law standards. In addition to adjusting the instructions of new approaches to Georgian Law System, it's essentially important to learn the institutional structure and working regulations of international organizations in order to synchronize them to national systems, to put into operation the agreement of partnership and cooperation with the world partner countries, to work out the computer programs of exchanging data, which makes above mentioned problems especially acute and urgent to be decided in the nearest future.

МЕЖДУНАРОДНАЯ СИСТЕМА СТАНДАРТОВ И ГРУЗИЯ

Нодар Цанава, Марина Табатадзе

Тбилисский Государственный Университет
380002 Тбилиси., ул. Университетская 2

Резюме. В работе рассмотрен такой важнейший вопрос современности, как гармонизация законодательной базы процессов экономической интеграции. Вступление Грузии в ВТО и её присоединение к договору “О технических барьерах в торговле”, особенно ускорило работы по внедрению общих стандартов, добровольной сертификации и технической регламентации. Евросоюз внедрил новые подходы, на основе которых были определены гармонизированные стандарты. Они аннулируют национальные директивы и проводят имплементацию международных стандартов в законодательстве государств-членов объединений, в такой мере, чтобы оно максимально соответствовало “Кодексу добросовестного действия при разработке, принятия и использования стандартов” (ВТО), резолюции Евросовета “О глобальных подходах к оценке соответствия” и другим юридическим нормам. В связи с внедрением директоров нового подхода в грузинском законодательстве, необходимо изучение институциональной структуры и методов работы международных организаций, задействование договора о партнёрстве и сотрудничестве с членами государств ВТО, разработка компьютерных программ обмена информации, что придаёт особую остроту рассмотренным проблемам и актуальность вопросу их решения.

ტრანსპორტის ეკონომიკური სარგებლიანობა და მისი შეფასების მაკროეკონომიკური მიდგომა

ზურაბ თევზაძე
სს “ბანკი ქართუ”,
380062, თბილისი, ჭავჭავაძის გამზ., №39ა,
შემოვიდა 2002 წლის 20 აგვისტოს

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია ტრანსპორტის ეკონომიკური სარგებლიანობა, რომელიც კლასიფიცირებულია როგორც შიდა და გარეშე სატრანსპორტო სისტემასთან მიმართებაში. წარმოდგენილია მექანიზმები და ინსტრუმენტები, რომელთა მეშვეობით სატრანსპორტო ინვესტიციები ხელს უწყობენ ეკონომიკურ ზრდასა და რეგენერაციას. 1996-2001 წწ საქართველოს მშპ-სა და სატრანსპორტო ინვესტიციების ცვლილებების შედარების მეშვეობით ჩატარებულია ინფრასტრუქტურულ ინვესტიციებსა და მწარმოებლობის ამაღლებას შორის ემპირიული მაკროეკონომიკური ურთიერთკავშირის დადგენის მცდელობა. ნაჩვენებია, რომ ამგვარი ურთიერთკავშირის დადგენა გართულებულია მაკროეკონომიკური მიდგომის აგრეგირებული ხასიათის გამო (თუმცა ემპირიული მონაცემები ძირითადად დადებით კავშირს უჩვენებენ), რისთვისაც აუცილებელია სხვადასხვა მაკროეკონომიკური მანკვინებლებისა და ანალიტიკური მიდგომების გამოყენება, როგორცაა სატრანსპორტო მოთხოვნის დამოკიდებულება მოსახლეობის პირადი შემოსავლების დონესა და დემოგრაფიულ ფაქტორებზე. ტრანსპორტში განხორციელებული ინვესტიციების ზეგავლენა ეკონომიკის სხვა სექტორებზე და ა.შ.

* * *

ეკონომიკური ანალიზის ჩატარებისას ეკონომიკურ ცნებებს, ტრანსპორტის “სარგებლიანობა” და “მნიშვნელობა”, ხშირად ურთიერთშინაცვლებად შინაარსობრივ დატვირთვას ანიჭებენ. ასე მაგალითად, ტრანსპორტის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში (მშპ) ხშირად გამოიყენება ქვეყნის ეკონომიკაში როგორც ტრანსპორტის მნიშვნელობის, ასევე მისი სარგებლიანობის ზომა. ასეთი მიდგომა საფუძველს მოკლებულია, ვინაიდან ტრანსპორტის ეკონომიკური სარგებლიანობა უნდა შეფასდეს, როგორც ტრანსპორტის ყველა მომხმარებლის მზადყოფნა, გადაიხადოს ამ მომსახურების საფასური, ხოლო ტრანსპორტის ეკონომიკური მნიშვნელობა უნდა ასახავდეს თუ რა ოდენობის ეკონომიკური რესურსებია მიმართული ქვეყნის სატრანსპორტო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. ამასთან, ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილი იქნებოდა ამ ორი ცნების განხილვა როგორც უფრო ფართო კატეგორიის – ტრანსპორტის “შედევნიანობის” – შემადგენელ კომპონენტებად.

საინვესტიციო საქმიანობისა და სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის ზემოქმედებით ტრანსპორტის ტექნოლოგიები და მართვა უფრო ეფექტიანი ხდება, შედეგად კი ერთი და იგივე სარგებლიანობა მიიღწევა უფრო ნაკლები დანახარჯებით, ანდა მეტი სარგებელი მიიღწევა იგივე დანახარჯებით. სხვა სიტყვებით – სატრანსპორტო მომსახურება იაფდება. შესაბამისად, ტრანსპორტის მნიშვნელობა, გაზომილი როგორც წილი მშპ-ში, შესაძლებელია შემცირდეს, მაშინ როდესაც ტრანსპორტის ფაქტიური სარგებლიანობა დარჩეს უცვლელი, ან გაიზარდოს კიდევაც. მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკისთვის უმჯობესია სატრანსპორტო მომსახურების ისეთი დონე, რომელიც უზრუნველყოფს ნაკლებ დანახარჯებს და შესაბამისად ტრანსპორტის ნაკლებ წილს მშპ-ში. ამიტომ, ტრანსპორტის ეკონომიკური მნიშვნელობა არ უნდა გამოიყენებოდეს, როგორც კრიტერიუმი საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მისაღებად, ვინაიდან ეკონომიკური მნიშვნელობის მაღალი ზომა ავტომატურად არ ნიშ-

ნავს მაღალ სარგებლიანობა/დანახარჯი კოეფიციენტს, ან ინვესტიციების მაღალ უკუგებას. მის ნაცვლად მიზანშეწონილია სარგებლიანობა/დანახარჯი კოეფიციენტისა და ზღვრული სარგებლიანობის და ღირებულების ანალიზის გამოყენება. წინამდებარე სტატიაში ჩვენ შევეცადეთ დაგვედინა ტრანსპორტის ეკონომიკური სარგებლიანობის და არა ტრანსპორტის მნიშვნელობის შეფასების მეთოდები.

საერთაშორისო პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ სატრანსპორტო ქსელებისადმი ხელმისაწვდომობა საკვანძოა მოსახლეობის მობილურობისათვის. ისტორიულად სატრანსპორტო ხაზები და საშუალებები ხშირად აფართოვებდნენ ახალი გეოგრაფიული არეალების მიღწევის შესაძლებლობებს. უდავოა, რომ სატრანსპორტო ქსელებში ჩადებულმა საწყისმა ინვესტიციებმა მნიშვნელოვნად აამაღლეს ხელმისაწვდომობა და დიდად შეუწყვეს ხელი ეკონომიკურ ზრდას და რეგიონალურ განვითარებას. ამასთან, მართებული არ იქნებოდა ახალი ტერიტორიების ათვისების ისტორიული გამოცდილების ახალ სატრანსპორტო სისტემებზე პირდაპირი ექსტრაპოლაცია.

ისევე როგორც ჩვეულებრივი საქონელი და მომსახურება, ტრანსპორტიც ხასიათდება საკუთარი პროდუქციის მიწოდებით (მიწოდების მხარე) და მასზე მოთხოვნის არსებობით (მოთხოვნის მხარე). ამასთან ერთად, მრავალი სხვა საქონლისგან განსხვავებით, ტრანსპორტის პროდუქცია წარმოიქმნება მოქმედებაში, როდესაც შესაძლებელი ხდება საქონლისა და მგზავრების გადაადგილება. შესაბამისად ინფრასტრუქტურული ქსელის უმთავრესი ფუნქციაა იყოს რეგიონების ინტეგრატორი, დამაკავშირებელი. საქონლის (და მომსახურების) გადაადგილების ახალი შესაძლებლობები ამაღლებენ რეგიონების ცხოვრების დონეს, რომლებიც წინააღმდეგ შემთხვევაში დამოკიდებული იქნებოდნენ ადგილობრივი რესურსებით ნაწარმოებ პროდუქციაზე. ეს ეხება როგორც სამგზავრო, ასევე სატვირთო ტრანსპორტს: მწარმოებელიც და მომხმარებელიც მოიხმარს ტრანსპორტს, რათა მიაღწიოს მომხმარებელს და მიმწოდებელს. იმ შემთხვევაში, თუ კონკურენტული გარემო ბუნებ-

რივია, ფასების კორექტირებები გაგრძელდება მანამ, სანამ რეგიონებს შორის ფასების სხვაობა ყოველ ცალკეულ საქონელზე არ ასახავს განსხვავებას ზღვრულ სატრანსპორტო დანახარჯებში. ამიტომ, სატრანსპორტო ინვესტიციები, რომლებიც ამცირებენ საქონლის ან მგზავრების გადაადგილებისთვის საჭირო დროსა და ღირებულებას, ასევე შეამცირებენ ფასებსაც, ან გაზრდიან მოხმარებას, ან ხელს შეუწყობს ეკონომიკურ აქტიობას, ან ადგილი ექნება მათ კომბინაციას. შესაბამისად, რეგიონისთვის გრძელვადიანი სარგებლიანობა შესაძლებელია წარმოიქმნას მწარმოებლობის ამადლებით.

საინვესტიციო პროექტების განხილვისას მნიშვნელოვანია ალტერნატიული დანახარჯების ანალიზი, ანუ იმ დანახარჯებისა, რომლებიც განპირობებულია პროექტების განხორციელებისათვის საჭირო იშვიათი და მწირი რესურსების ალტერნატიული გამოყენების შესაძლებლობით. ალტერნატიული დანახარჯების ზომა წარმოადგენს მოთხოვნილი რესურსების მოცულობას, მათი ყველაზე მწარმოებლური ალტერნატიული გამოყენებისას. სატრანსპორტო ინვესტიციების ეფექტის სრული სურათის მისაღებად გათვლილი უნდა იქნეს თუ რა გარანტირებული ეფექტის მოცემა შეუძლიათ ინვესტიციებს სხვა დანიშნულებით გამოყენებისას. გარდა ამისა, სატრანსპორტო ინვესტიციების ეკონომიკური ეფექტი დამატებით უნდა ითვალისწინებდეს გარემოზე, ჯანმრთელობასა და საგზაო უსაფრთხოებაზე ზემოქმედების ყველა ძირითადი ნეგატიური ეფექტის ეკონომიკურ შედეგს.

განვიხილოთ საერთაშორისო პრაქტიკაში მიღებული ის მექანიზმები, რომელთა მეშვეობითაც სატრანსპორტო საინფრასტრუქტურო ინვესტიციებს მოეთხოვება ეკონომიკური ზრდისა და რეგენერაციის ხელშეწყობა და უზრუნველყოფა:

შრომის ბაზარი – სატრანსპორტო ინვესტიციებს შეუძლიათ გააფართოონ დასაქმებულების შესაძლებლობა მიიღონ მათი კვალიფიკაციის შესაბამისი სამუშაო.

სასაქონლო ბაზარი – სატრანსპორტო ინვესტიციებს შეუძლიათ ხელი შეუწყოთ საქონლისა და მომსახურების არეალის გაავრცელებას.

შიდა ინვესტიციები – სატრანსპორტო ინვესტიციებს შეუძლიათ სტიმული მისცენ თავისუფალი შიდა ინვესტიციების ზრდას.

იმიჯი და ნდობა – სატრანსპორტო ინვესტიციებს შეუძლიათ იმ რეგიონის დადებითი იმიჯის შექმნა, რომელსაც ესაჭიროება განვითარება, რაც მიიღწევა გადაადგილებისთვის საჭირო დროის კრიტიკულ ზღვარზე დაბლა შემცირებით.

დანახარჯების ეფექტი – ეს ეფექტი, სხვებისგან განსხვავებით, შედარებით მოკლევადიანია. ფართოდ გაავრცელებული უმუშევრობის პირობებში შეიძლება წარმოიქმნეს დასაქმებისა და შემოსავლების ზრდის დამატებითი წინაპირობები, როგორც სატრანსპორტო ინვესტიციების შედეგი: დასაქმებისა და შემოსავლების მომავალ ზრდას შესაძლოა ხელი შეუწყოთ ეკონომიკური აქტიურობის შემდგომმა ინდუცირებამ (როგორც ყოფილი უმუშევრების მოხმარების გაზრდის შედეგი).

ზემოთმოყვანილი ეფექტები გამოწვეულია ხელმისაწვდომობის ამადლებით და ადასტურებენ ტრანსპორტის სარგებლიანობას, თუმცა შესაძლებელია საწინააღმდეგო არგუმენტების მოყვანაც. ერთ-ერთი ხშირად ნახსენები კონტრარგუმენტი ისაა, რომ შეიძლება რეგიონისთვის ადგილი ჰქონდეს საპირისპირო უკუეფექტს – შედარებით ნაკლებად კონკურენტუნარიან რეგიონში მოსახლეობის ან მეწარმეობის აქტიობამ შესაძლოა იკლოს და მოხდეს რეგიონების ეკონომიკური განვითარების პოლარიზაცია.

ამგვარად, შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ არსებობს კავშირი სატრანსპორტო ინვესტიციებსა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის, თუმცა ამ კავშირის მიმართულება ყოველთვის არაა გარკვეული. ამიტომ, სატრანსპორტო ინვესტიციების ეფექტიანობის შეფასებისას საკვანძო საკითხია, თუ რომელი სარგებლიანობა შეიძლება მივიჩნიოთ ისე მნიშვნელოვნად, რომ აზრი ჰქონდეს მწირი და იშვიათი რესურსების

ინვესტიციებში დახარჯვას. შესაბამისად, აუცილებელია ტრანსპორტის სარგებლიანობის სახეობების განსაზღვრა და მათი კლასიფიკაცია.

ტრანსპორტის ეკონომიკური სარგებლიანობის კლასიფიცირება შესაძლებელია გარეშე და შიდა ეფექტების მიხედვით. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგადად გარეშე ეფექტი არ არსებობს – ყოველი ხარჯი წარმოიქმნება ვინმესთვის, ან სადმე გარკვეულ ადგილას. ამიტომ გასარკვევია, თუ რომელი ქვესისტემაა გამოყენებული, როგორც საზღვარი გარე და შიდა ეფექტებს შორის. ასეთი ქვესისტემების მაგალითებია:

- ტრანსპორტის ინდივიდუალური, კერძო მომხმარებლები;
- ტრანსპორტის ჯგუფური მომხმარებლები: მძღოლები, საზოგადოებრივი ტრანსპორტის მგზავრები და ა.შ.;
- მთლიანი სატრანსპორტო სექტორი.

ამასთან, შესაძლებელია გარეშე ეფექტების ორი ტიპის განსხვავება:

- ფულადი გარეშე ეფექტები, რომლებიც ზემოქმედებენ ბაზარზე აქტიურად და მიზანმიმართულად;
- ტექნოლოგიური გარეშე ეფექტები, რომლებიც არ ზემოქმედებენ ბაზარზე აქტიურად და მიზანმიმართულად.

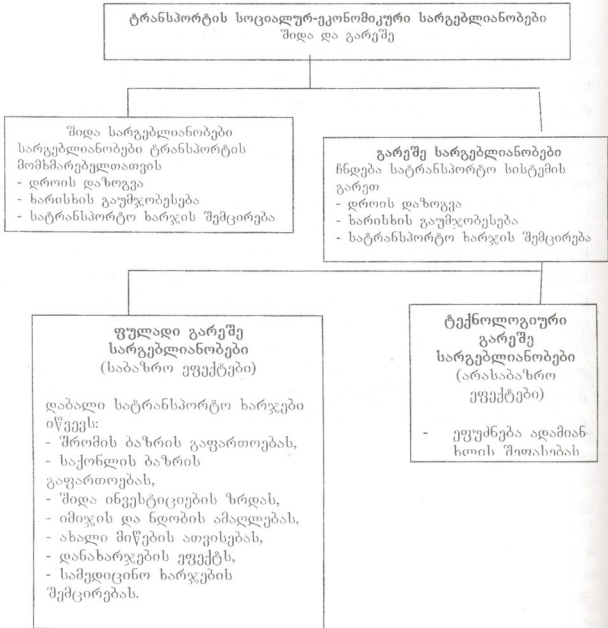
ტრანსპორტის მომხმარებლებისთვის პირადი სარგებლიანობა არის შიდა, იგი განისაზღვრება გადახდისადმი მზადყოფნით, რათა დაიზოგოს გადაადგილებისთვის საჭირო დრო და სახსრები. ასევე, დროისა და სხვა ხარჯების დაზოგვა მძღოლებისა და საქმიანი მიზნით მგზავრობისას წარმოადგენს სატრანსპორტო სისტემისათვის შიდა სარგებლიანობას. გარეშე ფულადი სარგებლიანობის მაგალითია ტრანსპორტის გაუმჯობესებით გამოწვეული მწარმოებლობის ამადლება ფირმებისათვის – თუმცა აქ დროისა და სხვა ხარჯების დაზოგვა ხდება სატრანსპორტო სისტემის გარეთ, მაგრამ იგი ზემოქმედებს ბაზარზე (ტრანსპორტის მომხმარებლების სარგებლიანობა ხელს უწყობს მესამე მხარის სარგებლის მიღებას). ეს ეფექტები წარმოადგენენ წმინდა ფულად სარგებლიანობებს და მა-

თი შეფასება შესაძლებელია მაკროეკონომიკური მოხმარება-გამოშვება ანალიზის მეშვეობით.

ტექნოლოგიური გარეშე სარგებლიანობის ეფექტს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საგზაო უსაფრთხოებისთვის, ვინაიდან მისი მეშვეობით შესაძლებელია ადამიანთა სიცოცხლის გადარჩენა და საგზაო შემთხვევებით გამოწვეული ზარალის შემცირება. ამ სარგებლიანობის შეფასება ეფუძნება ადამიანის სიცოცხლის სტატისტიკურ ღირებულებას, რომელიც ფასდება როგორც გადახდისადმი მზადყოფნა არსებული რისკის შემცირებისათვის.

სქემაზე წარმოდგენილია ტრანსპორტის ეკონომიკური შიდა და გარეშე სარგებლიანობები და ამ ეფექტებს შორის შესაძლო კავშირები. სქემიდან ირკვევა, რომ ფულადი გარეშე სარგებლიანობები მიღებულია იგივე ეფექტებისა და კრიტერიუმების გამოყენებით, როგორც შიდა სარგებლიანობის შეფასებისას (დროის დაზოგვა, ხარისხის გაუმჯობესება, სატრანსპორტო ხარჯების შემცირება). ტექნოლოგიური გარეშე სარგებლიანობების ფულადი ფორმით გამოხატვა გარკვეულ სირთულეებთანაა დაკავშირებული, თუმცა საერთაშორისო პრაქტიკიდან ცნობილია მათი შეფასების მეთოდები და მექანიზმები.

სქემა: ტრანსპორტის ეკონომიკური სარგებლიანობები

მწარმოებლობის დონე ხშირად გამოიყენება როგორც ქვეყნისა და რეგიონის ეკონომიკის დამახასიათებელი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ინდიკატორი. სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურების ინვესტიციებიდან მიღებული მწარმოებლობის

ზრდის შესაფასებლად შესაძლებელია მაკროეკონომიკური ანალიზის გამოყენება. მაკროეკონომიკური მიდგომის ქვეშ ჩვენ ვგულისხმობთ შეფასებას, დაფუძნებულს მწარმოებლობის ზრდასა და ახალ სატრანსპორტო ინვესტიციებს შორის კავშირზე.

ეროვნულ და რეგიონულ დონეებზე მწარმოებლობის შესაფასებელ ინდიკატორებად გამოიყენება ისეთი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ფაქტორები, როგორიცაა დასაქმება, სამომხმარებლო დანახარჯები, შემოსავალი, საქონლისა და მომსახურების წარმოება და კონკურენტუნარიანობა. ყველაზე ადვილი გზა მწარმოებლობის დონის წარმოსაჩენად არის გარკვეული დროის განმავლობაში ეკონომიკის მოხმარებისა და გამოშვების ერთმანეთთან შედარება. ასეთი სახის ანალიზის ჩატარება შესაძლებელია მაკროეკონომიკური მონაცემების (მაგალითად ცვლილებები მშპ-ში) გამოყენებით, რომლებიც შემდეგ ედრება ტრანსპორტის ძირითადი კაპიტალის ცვლილებას. პრობლემა იმაშია, რომ დავადგინოთ მიზეზობრივი კავშირი ინფრასტრუქტურასა და მწარმოებლობას შორის. მაკროეკონომიკური ანალიზი დაფუძნებულია ისტორიულ მონაცემებზე, მაგრამ იგი უნდა გამოიყენებოდეს ინფრასტრუქტურული საინვესტიციო პროექტების თაობაზე გადაწყვეტილების მიღებამდე, ხოლო მისი მთავარი ნაკლოვანებაა ტრანსპორტსა და მწარმოებლობას შორის მიზეზობრივი კავშირის დადგენის სირთულე.

ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში ბოლო წლების განმავლობაში მრავალი გამოკვლევა ჩატარდა მშპ-სა და ინფრასტრუქტურული ინვესტიციების ზრდის დონეებს შორის მაკროეკონომიკური ურთიერთკავშირის – “ელასტიურობის” განსაზღვრის მიზნით, რომელიც დაადგენდა წარმოების მოსალოდნელ პროცენტულ ცვლილებას ინფრასტრუქტურული ცვლადის 1%-ით ცვლილების (გაზრდის) შემთხვევაში.

გამოშვების ელასტიურობა ევთო-ს ზოგიერთ ქვეყანაში და რეალური მშპ-სა და ტრანსპორტში განხორციელებული ინვესტიციების ზრდის ტემპები საქართველოში 1996-2001 წწ

ცხრილი

ქვეყანა	გამოშვების ელასტიურობა	საქართველო		
		წელი	რეალური მშპ-ს ზრდის ტემპი, %	ტრანსპორტში ინვესტიციების ზრდის ტემპი, %
აშშ	0.29-0.64	1996	11.2	125
ჰოლანდია	0.48	1997	10.6	225
იაპონია	0.15-0.39	1998	2.9	170
გერმანია	0.53-0.68	1999	3	-64
კანადა	0.63-0.77	2000	1.9	-15
ბელგია	0.54-0.57	2001	4.5	46

წყარო: [1, გვ. 17]; ავტორის განზარბებები, შესრულებული საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემების გამოყენებით.

ცხრილში მოტანილია გამოკვლევების შედეგები, ჩატარებული ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის (ევთო) წევრ ზოგიერთ ქვეყანაში გამოშვების ელასტიურობის დადგენის მიზნით და, ასევე, რეალური მშპ-სა და ტრანსპორტში განხორციელებული ინვესტიციების ზრდის ტემპების მაჩვენებლები საქართველოში 1996-2001 წწ. წარმოდგენილი მონაცემები ადასტურებენ ელასტიურობის ძლიერ მაღალი დონეს – უმრავლესი ქვეყნებისთვის იგი 0.5 აჭარბებს, რაც დაუჯერებლად მაღალი მონაცემია. ჩვენი ქვეყნისათვის ანალოგიური გამოკვლევის ჩატარება გართულებულია აუცილებელი სტატისტიკური მონაცემების ისტორიული ბაზის სიმწირის გამო, თუმცა არსებული მასალებითაც შესაძლებელია გარკვეული დასკვნების გაკეთება. კერძოდ, ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკისათვის წარმატებულ 1996-97 წლებში, როდესაც რეალური მშპ-ს ზრდა 10-11% შეადგენდა, ტრანსპორტში

განხორციელებული ინვესტიციების ზრდის ტემპი ასევე ძლიერ მაღალი იყო და 225% აღწევდა. მომდევნო 1998-2000 წწ მნიშვნელოვნად შემცირდა როგორც რეალური მშპ-ს ზრდის (რომელიც სულ 2-3% შეადგენდა), ასევე სატრანსპორტო ინვესტიციების ზრდის ტემპები. აღსანიშნავია, რომ რთულ 1999-2000 წლებში დაფიქსირდა განხორციელებული სატრანსპორტო ინვესტიციების ფიზიკური მოცულობის შემცირება (შესაბამისად 64% და 15%-ით), ხოლო შედარებით წარმატებულ 2001 წელს, რეალური მშპ-ს 4,5% ზრდასთან ერთად, გაიზარდა ინვესტიციების მოცულობა (46%-ით). მოყვანილი მონაცემები გარკვეულწილად ადასტურებენ ეკონომიკურ ზრდასა და ინფრასტრუქტურულ ინვესტიციებს შორის ურთიერთკავშირის არსებობას.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სწორი არ იქნებოდა ამგვარი გამოკვლევების შედეგად მიღებული დასკვნების კრიტიკული ანალიზისა და სხვადასხვა ცრუ ზეგავლენების (ფაქტორების) გათვალისწინების გარეშე მიღება. კერძოდ, ვინაიდან გარკვეული დროის განმავლობაში ბევრი ეკონომიკური მაჩვენებელი საკმაოდ თანაბრად იზრდებოდა, ამიტომ ამორჩეული ორი ფაქტორი ყოველთვის უჩვენებს ძლიერ სტატისტიკურ ურთიერთკავშირს. გარდა ამისა, ინფრასტრუქტურული ინვესტიციებისა და წარმოების ზრდას შორის დროში წანაცვლება ასევე იმოქმედებს მიღებული შედეგების სანდოობაზე. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ განვიხილოთ უცხოეთის გამოცდილებიდან აღებული რამოდენიმე მაგალითი [1, გვ.18].

გერმანიაში ჩატარებული ერთ-ერთი გამოკვლევა მიზნად ისახავდა განესაზღვრა რა სიდიდის იქნებოდა ამ ქვეყნის ეკონომიკის გამოშვება 1990 წელს, თუ იქნებოდა საქონლისა და მოსახლეობის გადაადგილების ისეთივე მოცულობა, როგორსაც ადგილი ჰქონდა 1950 წელს. გამოკვლევების შედეგად დადგინდა, რომ ეკონომიკის გამოშვება იქნებოდა დაახლოებით 50%-ით უფრო ნაკლები, და ეს ეფექტი მიჩნეული იქნა როგორც ტრანსპორტის წვლილი ეკონომიკის განვითარებაში. ამ შედეგებზე დაყრდნობით, ზოგიერთმა მკვლევარმა დაასკვნა, რომ 1950-90 წწ. გერმანიის ეკონომიკის ზრდის ნახევარი მიღებულია სატ-

რანსპორტო ინფრასტრუქტურაში ინვესტიციებიდან, რაც ძალიან მნიშვნელოვანი შედეგი იქნებოდა ამ დასკვნის სამართლიანობის შემთხვევაში. მაგრამ, ასეთი მიდგომა არამართებული აღმოჩნდა, ვინაიდან ეკონომიკურ ზრდას ხელს უწყობდა ბევრი სხვა ფაქტორი, რომლებიც იგივე პერიოდში იზრდებოდნენ, და რომლებიც არ იქნენ ჩართულნი ანალიზში: განათლება, ტელეკომუნიკაციები, ენერჯის გამოყენება, დანახარჯები ჯანდაცვასა და კეთილდღეობის ამადღებაზე და ა.შ. ცხადია, რომ ამგვარი კრიტიკა ლოგიკური და სამართლიანია.

აშშ-ში ჩატარებული ერთ-ერთი გამოკვლევა მიზნად ისახავდა სხვადასხვა შტატების ეკონომიკური ზრდის დონეების შედარებას სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურაში განხორციელებულ ინვესტიციებთან. დადგენილ იქნა ძლიერი კავშირი: სადაც დაფიქსირდა მაღალი ეკონომიკური ზრდა, ასევე მნიშვნელოვანი იყო სატრანსპორტო ინვესტიციებიც. შედეგად გაკეთდა დასკვნა, რომ ინვესტიციები არის ეკონომიკური ზრდის მთავარი მიზეზი, რომელსაც ფართოდ იყენებდნენ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში აშშ-სა და სხვა ქვეყნებშიც, საინვესტიციო პროგრამების დასაბუთების მიზნით. მაგრამ, იგივე მონაცემების ინტერპრეტირება საპირისპირო მიმართულებითაც შეიძლება – სატრანსპორტო ინვესტიციები არის ეკონომიკური ზრდის შედეგი და არა მისი გამომწვევი მიზეზი (ვინაიდან მდიდარ შტატებს აქვთ მეტი სახსრები, ისინი ისწრაფიან მეტი დახარჯონ მოსახლეობისათვის საჭირო სატრანსპორტო და სხვა პირობების გაუმჯობესების მიზნით).

ამგვარად, ჩატარებულმა გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ სატრანსპორტო ინვესტიციებსა და ეკონომიკურ აქტიობას შორის კავშირის უკეთ განსაზღვრის მიზნით აუცილებელია განსხვავებული მაკროეკონომიკური მანკვებლებისა და ანალიტიკური მიდგომების გამოყენება. კერძოდ, მიზანშეწონილია სატრანსპორტო მოთხოვნის, როგორც სატრანსპორტო ინვესტიციების ზრდის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორის, მგრძობიარობისა და დამოკიდებულების განსაზღვრა მოსახლეობის პირადი შემოსავლების დონესა და დემოგრაფიულ ფაქტორებზე. ასევე, ინფრა-

სტრუქტურული ინვესტიციების (მაგალითად, საავტომობილო გზებისა და მოსახლეობის მშენებლობაში) ზეგავლენის დადგენა ეკონომიკის ცალკეული სექტორების (განსაკუთრებით საცალო და საბითუმო ვაჭრობის) მახასიათებლებზე. აღნიშნული ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი უნდა იყოს, სადაც მოსახლეობის დანახარჯები სატრანსპორტო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად მშპ-ს 10%-ზე მეტია, ხოლო ვაჭრობის სექტორის შუალედურ მოხმარებაში ტრანსპორტის მოხმარება 50% აჭარბებს [2], რაც დამატებითი გამოკვლევების აუცილებლობას განაპირობებს.

ლიტერატურა:

1. European Conference of Ministers of Transport, Assessing the Benefits of Transport, Paris, France, ECMT, 2001.
2. ზურაბ თევზაძე. საქართველოს ეკონომიკაში ტრანსპორტის სექტორის მნიშვნელობის შეფასების საკითხისათვის. სოციალური ეკონომიკა, 2002, №5.

ECONOMIC BENEFITS OF TRANSPORT AND MACROECONOMIC APPROACH FOR THEIR ASSESSMENT

Zurab Tevzadze

JSC Cartu Bank,

39a, Chavchavadze Ave., 380062, Tbilisi, Georgia

Summary. In the paper are considered the benefits of transport, which are classified as internal and external relative to transport system. Some

mechanisms were shown by which transport investment are claimed to promote economic growth and regeneration. An attempt was made in order to establish empirical macroeconomic linkages between infrastructure investments and productivity, by means of comparison of changes in GDP-level and transport investment in Georgia in 1996-2001. It is demonstrated that it is difficult to establish such linkages because of aggregated nature of macroeconomic approach, though empirical data indicates positive linkage. It is necessary to use different macroeconomic indicators and analytic approaches – e. g. dependence of transport demand from personal income and demographic trends, impact of transport investment on other sectors of economy.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЫГОДЫ ТРАНСПОРТА И МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОДХОД ИХ ОЦЕНКИ

Зураб Тевзадзе

АО Банк Карту

Тбилиси, 380062, пр. Чавчавадзе №39а,

Резюме. В статье рассмотрены экономические выгоды транспорта, которые классифицированы на внутренние и внешние относительно транспортной системы. Представлены механизмы и инструменты, с помощью которых транспортные инвестиции содействуют экономическому росту и регенерации. Предпринята попытка определения эмпирической макроэкономической взаимосвязи между инфраструктурными инвестициями и повышением производительности, путем сравнения изменений в объеме ВВП и транспортных инвестиций в Грузии в 1996-2001 гг. Показано, что установление такой взаимосвязи затруднено из-за агрегированного характера макроэкономического подхода (хотя эмпирические данные показывают в основном поло-

---

жительную связь), для чего необходимо использование различных макроэкономических показателей и аналитических подходов, таких как зависимость транспортного спроса от уровня личных доходов населения и демографических факторов, влияние транспортных инвестиций на другие сектора экономики и др.

აკადემიკოს ავთანდილ გუნიას 90 წელი შეუსრულდებოდა

არიან ადამიანები, რომელთა ხსოვნა დიდხანს რჩება წარუშლელი. წინა თაობა მომავალს გადასცემს მის სახელს და ადამიანების წინაშე გაწეულ მის ღვაწლს აცნობს ქვეყანას. მათი ნამოღვაწარი მაგალითად გამოდგება. ზოგიერთების მესიერებაში არსებული ხსოვნა რომ არ წაიშალოს, ასეთ მოღვაწეს პატივს მიაგებენ. ერთ-ერთი ასეთია ცნობილი ქართველი მეცნიერი-ეკონომისტი, საზოგადო მოღვაწე და სასიქადულო მამულიშვილი, აწ განსვენებული ავთანდილ გუნია, რომლის დაბადებიდან 90 წლის იუბილეს აღნიშნავს დღეს საქართველოს სამეცნიერო წრე, განსაკუთრებით ეკონომიკური სამეცნიერო საზოგადოება.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ავთანდილ გუნია მიეკუთვნებოდა იმ სახელოვან მეცნიერთა კოჰორტას, რომელთაც დიდი წვლილი შეიტანეს საქართველოში ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების საქმეში, თეორიული დებულებების დამუშავებითა და მათი პრაქტიკული განხორციელების თვალსაზრისით.

ბატონი ავთანდილი დაიბადა 1912 წლის 27 სექტემბერს თბილისში, ინტელიგენტის ოჯახში. მისი სულიერი სამყაროს ფორმირებაში წარუშლელი კვალი დატოვეს მისმა მშობლებმა, ბატონმა ლევან გუნიაშვილმა და ქალბატონმა ალექსანდრა ირემაძემ, ასევე სახელოვანმა ნათესაურმა წრემ, რომელთაგან მხოლოდ ბატონი ავთანდილის ბიძის, გამოჩენილი ქართველი მსახიობის, რეჟისორის, დრამატურგის, კრიტიკოსის და თეატრალური მოღვაწის, საქართველოს სახალხო არტისტის, ვალერიან გუნიას დასახელებაც კმარა.

ბატონი ავთანდილი წლების განმავლობაში მუშაობდა სხვადასხვა პასუხსაგებ თანამდებობაზე, სკკპ ცკ აპარატში პროპაგანდისა და აგიტაციის სექტორის გამგის მოადგილედ,

საქართველოს მინისტრთა საბჭოსთან არსებული პოლიგრაფიული მრეწველობის სამმართველოს უფროსად, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილების გამგედ, საქართველოს კულტურის მინისტრად და სხვა. იგი წლების განმავლობაში ხელმძღვანელობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტს. სიცოცხლის ბოლო წლებში იგი მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექციის მრჩეველად და თავის ცოდნას და გამოცდილებას უშურველად უზიარებდა დირექციას და მისი მშობლიური ინსტიტუტის კოლექტივს. მის კალამს ეკუთვნის 150-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი (მათ შორის ორ ათეულზე მეტი მონოგრაფია), რომლებიც გამოიჩენა პრობლემათა მრავალფეროვნებითა და აქტუალობით, თეორიული განზოგადების დონით და პრაქტიკული მნიშვნელობით.

ფართო გახლდათ აკადემიკოს ავთანდილ გუნიას მეცნიერული კვლევის სფერო, რომელშიც ცენტრალური ადგილი ეკავა აღწარმოების ტემპებისა და პროპორციების მეტად აქტუალური პრობლემების კვლევას. სწორედ ამ პრობლემების კვლევას მიუძღვნა მან ისეთი ფუნდამენტური ნაშრომები, როგორცაა: “სამუშაო ძალის აღწარმოება საქართველოს მრეწველობაში”, “სოციალისტური აღწარმოების ტემპებისა და პროპორციების შესახებ”, “საქართველოს ეკონომიკაში აღწარმოების ტემპებისა და პროპორციების საკითხისათვის”, “აღწარმოების თავისებურებანი განვითარებული სოციალიზმის პირობებში და სხვა”.

ბატონი ავთანდილი სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებამდე ახალგაზრდული შემართებით განაგრძობდა მუშაობას ისეთ ურთულეს საკითხებზე, როგორცაა: საქართველოს ეკონომიკური დამოუკიდებლობა და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პრობლემები.

ეს ის ნაშრომებია, რომლებმაც ბატონ ავთანდილს საყოველთაო აღიარება მოუტანა არა მარტო საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც.

განსაკუთრებით დიდია მისი დამსახურება სამეცნიერო კადრების აღზრდის საქმეში. გარდა იმისა, რომ დეაწლმოსილი მეცნიერის უშუალო ხელმძღვანელობით საკანდიდატო თუ სადოქტორო დისერტაცია დაიცვა ათობით ახალგაზრდამ, ინსტიტუტის ხელმძღვანელობის პერიოდში მის მიერ ყველა პირობა შეიქმნა თითოეული თანამშრომლისათვის კვალიფიკაციის ასამაღლებლად. იგი განუხრებლად ავითარებდა იმ ტრადიციებს, რომელთაც ინსტიტუტში ჩაეყარა საფუძველი მისი დაარსების პირველი დღეებიდანვე. სწორედ ამიტომაც არის, რომ დღეს ეკონომიკის ინსტიტუტის მრავალი აღზრდილი წარმატებით იღვწის ქვეყნის საკეთილდღეოდ სახელმწიფო, სამეცნიერო თუ პედაგოგიურ ასპარეზზე.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბატონი ავთანდილის პრინციპულობასთან შესამებული ინტელიგენტურობა, რომელიც ყოველთვის შესაბამისი დახვეწილობით მუდავნდებოდა, როგორც მისი სახელმწიფოებრივი, სამეცნიერო, კულტურული თუ პედაგოგიური მოღვაწეობის დროს, ასევე მის პირად, მეგობრულ თუ ოჯახურ ურთიერთობებში. მან თავისი ცხოვრების არსი აქტიურ საზოგადოებრივ და სამეცნიერო-პედაგოგიურ ცხოვრებაში ჰპოვა. მისი სიცოცხლის ყოველი დღე დადასტურება იყო იმის, რომ მხოლოდ სიტყვა არ განსაზღვრავს სიკეთის ქმნასა და მართალ საქმეთა კეთებას. სიცოცხლის ბოლო წლებში ხანდაზმულობამ და ჯანმრთელობის გაუარესებამ ვერ გააფერკმთალა ბატონი ავთანდილის აქტიური ცხოვრების სამყარო. იგი მაშინაც ჩვეული ენერგიით იღვწოდა სამშობლოსა და ხალხის საკეთილდღეოდ. ავთანდილ გუნიას სამუშაო მაგიდა, მისი გარდაცვალების დღესაც კი გადატვირთული იყო წიგნებითა და ჩანაწერებით, სამეცნიერო გამოკვლევებითა და სტატისტიკური ცნობარებით, რაც მეტყველებდა მისი ხანდაზმული მფლობელის ახალგაზრდულ შემართებასა და მაღალ ინტელექტუალურ დონეზე. აკადემიკოს ავთანდილ გუნიას არ მოკლებია

პროფესიული აღიარება და პატივი. მისი დეაწლი სათანადოდ იქნა დაფასებული საზოგადოებისა და მთავრობის მიერ. იგი სხვადასხვა დროს დაჯილდოებული იყო მრავალი ორდენითა და მედლით, რომელთაგან აღსანიშნავია ხალხთა მეგობრობის და საქართველოს ღირსების ორდენები.

ავთანდილ გუნიას შთამომავლებიც მეცნიერებას ემსახურებიან, ქალიშვილი ნათელა მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატია (ალერგოლოგი), ვალერიანი – ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი, შვილიშვილი მარგარიტა კი ჩეხური ენისა და ლიტერატურის სპეციალისტია.

ხუთი წლის წინათ ქართულმა სამეცნიერო-ეკონომიკურმა საზოგადოებამ აღნიშნა აკადემიკოს ავთანდილ გუნიას დაბადებიდან 85 და სამეცნიერო პედაგოგიური მოღვაწეობის 60 წლისთავი, რომელსაც იგი მისთვის ჩვეული თავდაჭერილობითა და მოკრძალებით შეხვდა.

სამწუხაროდ, ბატონი ავთანდილი დღეს ჩვენს გვერდით აღარ არის. მან, რამდენიმე წლის წინ, ვალმოხდილმა სამუდამოდ დაგვტოვა.

დღეს აკადემიკოს ავთანდილ გუნიას დაბადების დღეა. იგი ძალიან აკლია ქართველ საზოგადოებას, სამეცნიერო-პედაგოგიურ ელიტას, მშობლიურ კოლექტივს, ახლობლებს, მეგობრებს.

ვლადიმერ პაპავა
*საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
წევრ-კორესპონდენტი*

გიორგი წერეთელი
*საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის
ინსტიტუტის დირექტორი, ეკონომიკურ
მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი*

წესები ავტორთათვის

1. ჟურნალში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე – ეკონომიკის სერია, ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე ქვეყნდება სტატიები, რომლებიც შეიცავენ ინფორმაციას თანამედროვე ეკონომიკური მიმართულებების თეორიული და პრაქტიკული კვლევების შედეგების შესახებ. პერიოდულად იბეჭდება რეცენზიები, აგრეთვე კონფერენციების, სხდომების და სხვა სამეცნიერო-ორგანიზაციული ღონისძიებების ქრონიკები.
2. რედაქციაში გამოგზავნილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის, ხოლო თანაავტორობის შემთხვევაში კი – ყველა თანაავტორის მიერ, სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ფაქსის, ელექტრონული ფოსტის მითითებით.
3. სტატიის მოცულობა, გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი, რეზიუმე ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე არ უნდა აღემატებოდეს კომპიუტერზე ნაბეჭდი ტექსტის 12 გვერდს, რომელიც დაბეჭდილია 1.5 ინტერვალით.
რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ორ ნაბეჭდ ეგზემპლარად ელექტრონული ვერსიასთან ერთად (MS Word, ქართული ტექსტი შრიფტით AcadNusx, ხოლო ინგლისური და რუსული ტექსტი – Times New Roman).
4. ლიტერატურის დასახელება უნდა მოთავსდეს სტატიის ბოლოს ერთიანი სიის სახით.
წიგნებისათვის უნდა დაეიცვათ შემდეგი თანმიმდევრობა: ავტორის გვარი და ინიციალები, წიგნის დასახელება, ტომი, გამოცემის ადგილი, გამომცემლობა, წელი.
საჟურნალო სტატიისათვის – ავტორის გვარი და ინიციალები, სტატიის დასახელება, ჟურნალის დასახელება, წელი, ტომი, ნომერი (გამოშვება).
ლიტერატურის ნომერი სიაში შეესაბამება ტექსტში მათი მოხსენიების რიგს. ტექსტში ლიტერატურის დასახელებისას უნდა აღინიშნოს მისი რიგითი ნომერი (მაგალითად, [3]). ლიტერატურის სიაში ყოველი წიგნის ბიბლიოგრაფიული აღწერა ზუსტად უნდა შეესაბამებოდეს წიგნის (ჟურნალის) სატიტულო ფურცელს.
4. ჟურნალში სტატიები გამოქვეყნდება რედაქციაში მათი შემოსვლის რიგის მიხედვით. თუ რედაქცია დააბრუნებს სტატიას გადასამუშავებლად, სტატიის წარმოდგენის თარიღად ითვლება რედაქციის მიერ საბოლოო ტექსტის მიღების თარიღი. ერთ ნომერში შეიძლება მოცემული ავტორის მხოლოდ ერთი სტატიის გამოქვეყნება.
5. სტატია ექვემდებარება რეცენზირებას. სტატიის გამოქვეყნებაზე უარის თქმის შემთხვევაში რედაქცია უფლებას იტოვებს ის არ დაუბრუნოს ავტორს.
6. სტატია, რომელიც არ პასუხობს ზემოთ მოყვანილ პირობებს, რედაქციის მიერ არ მიიღება.

INSTRUCTION TO AUTHORS

1. The journal *Proceedings of the Georgian Academy of Sciences – Economic Series* publishes papers in Georgian, Russian and English, which includes the results of theoretical and applied research in leading trends of modern economic sciences. Periodically published reviews, chronicles of conferences, meetings, and seminars.
2. An original paper sent to editorial board must be signed by all authors, providing names, first names, position, degrees, titles, full address, telephone, fax and e-mail.
3. Volume of the paper, list of references and summary in Georgian, Russian and English should not exceed 12 lines, printed by computer with 1.5 spacing.
Two copies of paper with electronic version (MS Word, font – Times New Roman) should be sent to the publisher.
4. Literature is listed as a general list at the end of the paper in the following order:
Books: 1-st, 2-nd and 3-rd names of the author, title of the book, place of publication, publishing house, year.
Journal papers: 1-st, 2-nd and 3-rd names of the author, papers title, year of publication, volume, issue.
Literature is listed following the sequence of references in the text of the paper. References in the text of an article are given in parentheses. A bibliographic description of each title in the list of literature must correspond strictly to the title page of a book, or a journal.
5. Articles are published in succession of their receiving by the editorial staff. If an article is sent back to the author for revision, the date of receiving the final text is regarded as the date of submission for consideration.
6. In case of a refusal to publish the paper, the editorial staff reserves the right not to return it to author.
7. The paper not meeting these requirements is not taken for consideration.

ПРАВИЛА ДЛІА АВТОРОВ

1. В журнале *Известия Академии наук Грузии – серия экономическая* публикуются статьи на грузинском, русском и английском языках, в которых содержатся результаты исследований теоретического и прикладного характера по ведущим направлениям современной экономической науки. Периодически публикуются рецензии, хроника о конференциях, совещаниях, семинарах и других научно-организационных мероприятиях.
2. Направленный в редакцию оригинал статьи должен быть подписан автором, а в случае соавторства – всеми соавторами, с указанием фамилии, имени, отчества, места работы, ученой степени и звания, полного почтового адреса и телефонов, факсов электронной почты.

3. Объем статьи, список использованной литературы, резюме на грузинском, русском и английском языках, не должны превышать 12 страниц, набранного на компьютере 1.5 интервалом.

Статьи представляются в редакцию в двух экземплярах, в месте с электронной версией (MS Word, шрифт – Times New Roman).

4. Литература приводится в конце статьи общим списком в следующем порядке:

Книги: Фамилия и инициалы автора. Название книги. Том. Место издания, издательство, год.

Журнальные статьи: Фамилия и инициалы автора. Название статьи. Название журнала, год, том, номер (выпуск).

Список литературы составляется в порядке упоминания работ в статье. Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках (например, [3]). Библиографическое описание каждого названия в списке литературы должно строго соответствовать титульному листу книги (журнала).

5. В журнале статьи публикуются в порядке поступления в редакцию. В случае возвращения автору статьи для доработки, датой представления считается день получения редакцией окончательного текста. В одном номере журнала может быть опубликована только одна статья одного и того же автора.
6. Статьи рецензируются. В случае отклонения статьи редакция оставляет за собой право не возвращать ее автору.
7. Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редакцией не принимаются.

036/2

CONTENTS

Eldar Ismailov	
On the Geopolitical Aspects of Economic Integration of Central Caucasus	150
Tamaz Akubardia	
On the form of privatization of state property	161
Irakli Kovzanadze	
Role of Deposit Insurance System in Ensuring Economic and Social Stability	174
Mikheil Giorgadze	
Problems of Assessing Investing Climate of the Region	183
John C. O'Brien	
Freud's Civilization Revisited in the Nuclear Age	184
Nick Gigineishvili	
Pass-Through from Exchange Rate to Inflation: Monetary Transmission in Georgia	214
Lali Chagelishvili	
STP and Some Questions About Formation of Goods Market in Communication System of Georgia	247
Maia Peikrishvili	
Protectionism and the Traits of Free Trade Development	258
Murman Tsartsidze	
Modern Understanding of the Essence and Functions of Labour Market	273
Nodar Tsanava, Marina Tabatadze	
International system of standards and Georgia	285
Zurab Tevzadze	
Economic Benefits of Transport and Macroeconomic Approach for their Assessment	299

ტომი
VOLUME
TOM

10

2002 № 3-4

76196